

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

L I S E L U N D

*Fijfe le cristal de ton onde Pure
à jamais ne devoir Refléchir
que Les grâces de la Nature
et Les images du Plaisir.*

TRYKT I 620 EKSEMPLARER

DETTE ER NR: 295

S.M.

H A C K K A M P M A N N

PROFESSOR VED KUNSTAKADEMIET

L

I

S

A

FORENINGEN AF 3. DECEMBER 1892
KUNSTAKADEMIETS ARKITEKTURSKOLER

L I S E L U N D

I. D E B O S C D E L A C A L M E T T E

II. T I D S A A N D

Dr. phil. Louis Bobé

III. L I S E L U N D

IV. E N K E L T H E D E R

Magister Chr. Axel Jensen

V. B I L L E D E R

VI. O P M A A L I N G E R

★

★

★

DET KONGELIGE AKADEMI FOR DE SKØNNE KUNSTER

CARLSBERGFONDEN

JULIUS SKRIKES STIFTELSE

DET RABEN-LEVETZAU'SKE FOND

K Ø B E N H A V N 1 9 1 8

D E B O S C D E L A C A L M E T T E

ELISABETH CALMETTE ✕ ANTOINE CALMETTE

DE BOSC DE LA CALMETTE

DR. PHIL. LOUIS BOBÉ

S L Æ G T E N **H**vor fortidens mennesker har præget det sted, de en gang beboede, saa dybt indgribende og personligt, og for nutiden endnu saa aabenbart og talende, som tilfældet er med Liselund, føler selv den ellers ikke historisk interesserede trang til at vide noget om deres id og færd, der her have skabt en genius loci. Den gamle adelsslægt de Bosc har hjemme i Normandiet. Laurent de Bosc, herre til la Calmette, Bouchet og St. Clément, kongelig raad og general-skattekontrollør i Montpellier, havde to sønner, der udvandrede ved ediktet af Nantes 1685; den ældste af disse, Jean Louis, gik til Holland, hvor han kaldte sig Bosc de la Calmette og blev chef for et kavalleriregiment under Vilhelm III af Oranien. Hans søn Charles *François* de Bosc de la Calmette – født 1710 i Maastricht – gik til Schweiz og blev officer i »det rosværdige schweizerkorps«. Som saadan fik han 1751 borgerbrev i byerne Lausanne og Bern og var ministerresident for generalstaterne ved den schweitziske konføderation og i Neuchâtel. Hans hustru var Antoinette Elisabeth de Godin fra Utrecht – født 1719 – af en gammel geldernsk slægt, enke efter Jacques Antoine Richier de la Colombière. Fra Schweiz blev han forflyttet

som diplomat til Portugal. I Lissabon oplevede han det store jordskælv 1755, ved hvilken *S L Æ G T E N* lejlighed gouvernanten Suzanne Jouie udviste en i familien siden stedse paaskønnet snarraadighed og selvopofrelse, idet hun ud af det brændende hus reddede Calmettes to smaa sønner, henholdsvis tre og fem aar gamle. 1759 udnævntes Calmette til hollandsk ministerresident i København, hvor hans hustru endnu samme aar afgik ved døden. Livet i vor hovedstad maa tidligt have tiltalt ham, thi allerede 1761 købte han af admiral Olfert Fischers enke dennes statelige gaard i Lille Strandstræde ligeoverfor garnisons kirke, nu nr. 20, til hvilket køb han som udlænding maatte erhverve en særlig kongelig bevilling. 1768 udnævntes han til envoyé extraordinaire, og som sine nærmeste forgængere i embedet sluttede han sig til danske hofkredse og var særlig yndet i den Bernstorffske familie. Hans stadigt voksende forkærlighed for Danmark gav sig udslag i, at han 1777 af eventyreren Magnus Beringskjold for en sum af over 100,000 rdlr. erhvervede dennes ejendom Nygaard paa Møen, efter Beringskjolds hustru kaldet Marienborg, og det møenske gods. Calmette døde 1781, efterladende sig to sønner: Charles *L O U I S*, f. 1750, og Gerhard Pierre *A N T O I N E*, f. 21. sept. 1752 i Lissabon. Den ældre broder Louis tjente sig i ung alder op til kaptejn i hollandsk tjeneste, men blev stærkt protegeret af A. P. Bernstorff, 1777 naturaliseret som dansk adelsmand og udnævnt til kammerherre. I henhold til et faderen givet løfte fik han 1783 udnævnelse til overfalkonermester. Da denne ædle idræt, om hvilken endnu Falkonergaarden minder, sygnede hen, blev han 1794 overceremonimester hos Kong Christian VII, 1798 overkammerjunker, fra 1808 ogsaa hos Kong Frederik VI, og beklædte denne høje hofcharge til sin død 1811. Louis Calmettes navn forekommer hyppigt i hin tids breve og memoirer. Oehlenschläger skildrer ham som den gammeldags fransk-hollandske kavalér med de pudrede lokker og haarpung i nakken. Rist kalder ham en poloniustype, en uforlignelig original, som intet aarhundrede mere frembringer. Hans embedsforretninger var i hans øjne det vigtigste af verden; da han i 1807 fulgte Christian VII over belterne, var hans største bekymring ikke landets skæbne, men hvem han skulde invitere til taffels, naar kongen kom til Kolding. »Le petit Calmichon« som hans øgenavn lød blandt aristokratiet, var en overvættes høflig, meget talende, i senere aar ret korpulent lille mand, der søgte at bøde paa sin figur ved iøjnefaldende høje hæle. Blandt hans karakteregenskaber fremhæves hans trofasthed mod sine venner, hans retsindighed og uvilje mod al smiger. Et skæmtevers over ham giver et levende portræt af hans apparition.

Je suis né à Lisbonne, ainsi donc Portugais,
 Mais dans l'Hotel d'Hollande, aussi donc Hollandais;
 Mon Père étoit Français, ainsi donc je veux l'être,
 Et pour Danois aussi doit on me reconnoître,
 De la taille et du poids d'un homme comme il faut
 J'ai plus que la moitié avec mes talons hauts
 Mon sommet paroît tonsure par la nature,
 Deux grands Canons bien gros composent ma frisure.
 A tort m'accuse-t-on de n'être pas poudré,
 Je suis le grand faucon, je dis grand fauconnier.

A Nurenberg on a si bien pris ma figure,
 Qu'on la vend à cheval à pied et en voiture.
 Je suis la cour partout à cause de mon rang,
 Il sied que les petits accompagnent les grands,
 Mais si la description n'est pas encore nette,
 Sachés donc que mon est *BOSC DE LA CALMETTE*.

Den yngre broder Antoine, hvem Liselund skylder sin tilblivelse, var kun syv aar gammel, da han kom til København, hvor han levede sin første barndom og ungdom i den fædrene gaard i Lille Strandstræde. Om hans tidligt vaagne, ikke almindelige tegnetalent vidner en ret anselig samling tegninger fra hans haand, særlig portrætter, udførte med blyant, kridt og tusch, navnlig fra aaret 1766. Sytten aar gammel blev han kornet i livgarden og allerede 1772 ritmester. Omtrent fra denne tid skriver sig de paa Liselund beroende portrætter af de to brødre og deres fader. Aaret før broderen optoges han i den danske adelsstand og fik kammerherrenøglen. Samtidig blev han forlovet med sin senere hustru – født 5. decbr. 1759 – *ANNA CATHARINE ELISABETH ISELIN*. Hendes fader, Reinhold Iselin, af den bekendte schweiziske patricierslægt, kom som ungt menneske 1740 til Danmark, hvor han blev anbragt paa et kontor. Efter en aarrække etablerede han selv firmaet R. Iselin, et af de betydeligste handelshuse i landet, og tjente under syvaarskrigen store summer ved fragt- og kommissionshandel. Sammen med Tutein købte han den Holmstedske kattunfabrik udenfor Østerport og kattuntrykkeriet paa Rosendal; desuden drev han garveri og sukkerraffinaderi og var interessent i mange andre fabrikker og anlæg. Som en af direktørerne for asiatisk kompagni havde han betydelig indflydelse paa Danmarks oversøiske handel. Iselins kredit blev yderligere befæstet ved hans giftemaal med sin afdøde principal Michael Fabritius' datter Anna Elisabeth, hvorved han blev besvogret med familierne Classen, Schaffalitzky, Kaas, Sehested og van Hemert. Han opnaede at blive konferensraad og ophøjedes endog i friherrestanden 1776. Med oprettelsen af et baroni for øje havde han forud erhvervet Vordingborg Slot, som han kaldte Iselingen, med dets ladegaard, der efter hans vaabenmærke blev omdøbt til Rosenfeld. Af al denne herlighed fik Iselin dog kun liden glæde, idet han kort efter sin standsophøjelse blev ramt af et slagtilfælde, med efterfølgende tiltagende svaghed, der endte med hans død 1781. Enken, der ikke længe efter ægtede generalmajor J. F. Classen, oprettede nævnte aar af de hende tilfaldne godser to stamhuse for sine døtre; den ældste, Marie Margrethe – Mimi –, gift med greve C. F. E. Rantzau, fik Iselingen, medens Anna Elisabeth – Lisa –, den gang fru Calmette, fik Rosenfeld. Antoine Calmettes forbindelse med Elise Iselin var ikke, som hyppigt i hine tider i fornemme kredse, et blot og bart fornuftparti, idet hver paa sin side kunde vente at bringe betydelige midler i ægteskabet. Af ydre var hun efter en samtidigs udtalelse »et meget dejligt fruentimmer«, en ros, som de talrige, næsten alle i profil tegnede portrætter af hende just ikke stadfæster, idet de uden undtagelse viser en blandt tysk-schweizere ret almindelig og særlig i familien Iselin udpræget uskøn næse. Hendes ynde skyldtes de sorte, ildfulde øjne, hun havde

arvet efter faderen, skikkelsens rankhed, og det lyse, muntre sind, hun havde tilfælles med *S L Æ G T E N* søsteren. Intet var sparet paa hendes opdragelse; foruden lærere i sang og musikken havde hun faaet en omhyggelig, alsidig uddannelse af to franske opdragerinder, demoisellerne Martin, en hollænderinde, som siden rejste til Haag, og Moreau, af en fransk, i Berlin bosiddende réfugié-familie. Hun havde en smuk, kultiveret sangstemme, og sang allerede som femtenaarig ved en af posthuskoncerterne 1774 for aristokratiets musikdyrkende kreds, ligesom hun endnu 1792 i det Schimmelmansske hus medvirkede ved opførelsen af Schulz' »Hymne til Gud«. En samtidig, vistnok en fremmed diplomat, har karakteriseret hende saaledes: »En kvinde, der præsenterer sig fuldkomment vel og som man uden modsigelse bør sætte i de smukke damers række. Hun ejer en del esprit, takket være hendes ægtefælle, som selv har megen aand. Hun har en meget smuk sangstemme og savner aldrig tilbedere, og det sikre bevis paa hendes elskværdighed er den udholdenhed, de udviser, og hvorved de efterhaanden er bleven en ret antikveret samling.« – Lisa Iselins bryllup med Antoine Calmette fejredes 17. januar 1777 med stor pragt i den fædrene gaard paa Købmagergade. Med kendskab til tidens galante smag tør man ikke fra de talrige, endnu bevarede vidnesbyrd om den hyldest, hendes ægtefælle har ødslet paa hende, forud slutte til en dybere følelse, men efter alt, hvad der vides, har traditionen sikkert ret i, at han, om end ikke netop »forgudede« hende, saa dog i hele deres ægteskab viste hende en utrættelig elskers riddelig sværmeriske kultus. De første spor finder man i de ikke ganske faa blyantsrids, han har tegnet af hende, især i den kønne, her gengivne tuschtegning, der ogsaa skyldes ham, og som er udført med umiskendelig omhu, kærlighed og sympati. Hun er fremstillet i fuld toilette, siddende i en armstol med haanden under kind. Lyset falder ind ad et vindue, hvis gardiner er trukket til side. I haanden holder hun et brev, hvorpaa læses »Dédié à ma chere Lisa le 5 Decbre 1783 par G. A. de la Calmette« – altsaa tegnet paa hendes 24. fødselsdag. Man ved, at de to mødtes i skønhedsdyrkelse og kærlighed til de samme kunstens og litteraturens idealer, i tidens romantiske frihedslængsel, i det hollandske blod, der randt i begges aarer, i den fælles betagethed for frankisk aand og schweizisk tankesæt. Paa den rejse, ægteparret 1790, i revolutionens »skønne dage«, og senere 1798–99 foretog, nød de i forening alle indtryk af natur, mennesker og kunst, og hun har sikkert delt hans glæde ved hvert kunstnerisk udtryk for skønhed og stemning, som han søgte at fæste til papiret for at genfremstille det, omplantet i det nye hjem, han vilde skabe. – Om Antoine Calmette selv vides for tiden ikke meget, sagtens fordi han hørte til de stille i landet, der helst søgte hyggen og livet i sit hjem og ikke gav anledning til megen omtale. Der fødtes dem en eneste søn Charles Reinhold, født 23. september 1781. Familien Calmette boede i sæsonens vintermaaneder i Amaliegade – det nuværende Classenske palæ –, den øvrige tid af aaret paa Marienborg, af ham kaldet Calmettenborg, særlig efter at han var bleven nøjere knyttet til stedet ved sin udnævnelse til amtmand over Møens amt 1783, fra 1794 tillige over Nykjøbing amt. 1784 erhvervede han, som nedenfor nævnt, Sømarkegaarden, hvilken han til ære for

S L Æ G T E N sin hustru gav navnet *L I S E L U N D*, og hvor han 1792 opførte det saakaldte gamle slot. Som jordegodsejer var han ikke, i alt fald efter bondevennerne brødrene Reventlows opfattelse, en tilhænger af landboreformerne. Om frihedsstøtten skriver han i sin dagbog saaledes: »Man ser udenfor byens port en pyramide, rejst af nogle enthousiaster, da den lov, der syntes at skulle give bønderne mere frihed, blev udstedt. Den er af slet smag, ligner snarere en milepæl end et monument, og skal dog have kostet over 10,000 rdlr. Bønderne gøre sig lystige over den, og de fornuftige folk opfatter den som om den en skønne dag kunde blive et signal til en folkerejsning; da vil kronprinsen angre, at han har havt den svaghed, selv at nedlægge grundstenen.« Et mandtal for Møen fra 1801 viser, at han foruden den da 31aarige franske hovmester Jean Detrac, der havde ledsaget ham paa hans rejser, og den nu 86aarige, trofaste mademoiselle Jouie, paa Marienborg i sin tjeneste havde en hushovmester, en sekretær, en stadsjæger og en rideknægt, to tjenere og en kok, af kvindelig tyende to kokkepiger, to stuepiger og to kammerjomfruer. Hofgunsten fulgte Calmette til hans død. Allerede 1781 fik han det hvide baand og blev 1803 geheimeraad. — Antoine de la Calmette døde 7. april 1803, kun halvtredsindstyve aar gammel. Broderen, til hvem han stedse havde staaet i hjerteligt forhold, tog sig hans død meget nær. Hans enke sørgede, ifølge en nærstaaendes vidnesbyrd, dybt over ham og rejste, dels for at adsprede sig, dels for at søge lægedom for sit skrantende helbred, til sine fædres hjemland Schweiz, og døde kun 45 aar gammel i Rousseaus by, Genève, 29. maj 1805. Hendes lig førtes til Danmark og bisattes i Damsholte kirke ved hendes ægtefælles side. Sønnen arvede Marienborg og Liselund og desuden 1805 det for Rosenfeld substituerede pengefideikommis samt efter sin moster, Grevinde Rantzau, 1814 substitutionen for Iselingen. Han var 1799 bleven privat dimitteret til Københavns universitet, udnævntes 1801 til kammerjunker og 1812 til kammerherre, men kom ikke til at beklæde nogen offentlig stilling. — Charles Reinhold Calmette fulgte sit hjertes indskydelse ved at knytte sin skæbne til datteren af en borgerlig, Martha Sabine Adolphine Marie Mackeprang, født 27. marts 1788, datter af landfysikus paa Møen, dr. med. Marcus Mackeprang, ejer af Frennerupgaard, og hustru Bolette Hage. Et portræt af hende, udført 1814 af C. G. Kratzenstein-Stub, viser hendes ranke skikkelse, lænet til et træ i Liselunds have med elven i baggrunden. Forbindelsen mødte fra først af stærk modstand hos farbroderen, overkammerjunkeren, der dog udsonede sig med neveuen og ved nærmere bekendtskab kom til at synes om frøken Mackeprang, men han betingede sig at maatte perfektionere hendes opdragelse. Aaret efter brylluppet, der fandt sted 10. august 1810, rejste han over til Møen for at besøge det unge par, men blev paa Marienborg angrebet af en hidsig feber, der medførte døden, som indtraf 22. august. Kong Frederik VI vilde netop paa sin rejse til Møen gæste ham, men ankom dagen efter Calmettes død aftenen forud. — Kammerherre Calmette giver ikke anledning til særlig omtale. Han fortsatte ikke traditionerne fra sin fader og var særlig kendt som en i henseende til bordets glæder stærkt nydende mand, hvilket ogsaa medførte hans død 20. jan. 1820 i en alder af næppe 40 aar. Han havde overtaget

de fædrene godser med en ret betydelig gæld, og ved det almindelige finansielle sammenbrud **S L Æ G T E N** 1813 og en kostbar levestof havde han 1817 set sig nødsaget til at ansøge kongen om at faa nedsat en kommission til ordning af sine pengesager. Efter Calmettes død blev Marienborg afhændet til P. A. Tutein, medens Liselund kom til hans gode ven kammerherre Frederik Raben til Kjærstrup, der allerede døde 1828, hvorefter det ejedes af hans enke baronesse Emerentia Rosenkrantz-Hvitfeldt, død 1843. Hun testamenterede godset til sin brodersøn, baron Gottlob Rosenkrantz til Sophiendal, stiftamtmand og geheimekonferensraad, død 1884, og dennes hustru baronesse Elisabeth Louise Rosenkrantz, død 1911. Deres søn, den nuværende ejer, hofjægmester baron F. Rosenkrantz, f. 1850, købte Liselunds gamle slot efter faderen, hvorimod hans moder beholdt bøndergodset til sin død. I syvoghalvtredsindstyve aar hensad kammerherreinde **Martha Calmette** i enkestand paa Liselund, som Vilh. Birkedal har hyldet hende i et digt.

Hun sidder saa stille derinde:
 En Guldbrud trods Enkekaar,
 Sin Ungdoms-Kærligheds Minde
 Hun vogted i halvhundred' Aar.

Med sin dybe kærlighed og pietet til stedet var det, som havde hun »indaandet naturens sjæl i sin sjæl«; hun var »lundens klareste billed«. Alle, der har kendt den gamle kammerherreinde eller »tante Calmette«, som hun kaldtes af sin talrige slægt, giver hende et enstemmigt smukt eftermæle som en ualmindelig harmonisk og elskværdig personlighed. Altid klædt i en pyntelig sart graa kjole og med hvid kappe modtog hun, siddende i abestuen i den højryggede kurvestol, oftest med solitairespillet foran sig, venner og bekendte. Hvidt var hendes yndlingsfarve, alt maatte være hvidt omkring hende, duerne, ænderne, hønsene, kalkunerne, selv paafuglene og den hvide raa, der fulgte hende som en hund. Havedyrkningen var hendes hovedbeskæftigelse. I sin særlige, paa sjældne vækster rige, lille botaniske have, som det ubarmhjertige skred 1905 ødelagde, udfoldede hun en travl virksomhed, og alt trivedes lykkeligt under hendes hænder. Intet blev rørt eller flyttet af synlige minder fra ungdommens dage, de gamle stuer, de ærværdige træer i parken, de udtraadte stier. Her holdt hun ligesom hof under værdige, gammeldags beskedne, men fornemme former. Om sommeren modtog hun besøg af mange af landets stormænd, der gæstede øen. Til hendes vennekreds hørte admiral Steen Andersen Bille, der bl. a. 1861 med sit skib ankrede ud for Liselund og besøgte hende med daværende kadet prins Vilhelm, senere kong Georg af Grækenland. Særlig nøje knyttet var hun til fru Bille, født Bülow, og hendes datter, gift med greve Danneskjold Samsøe til Nordfeld. Endvidere familierne Hage og Tutein, især brødrene Alfred og Edvard Hage paa Marielyst, gift med Emmy Tutein fra Marienborg. Engang havde hun ogsaa besøg af Oehlenschläger i følge med Thorvaldsen fra Nysø. Ikke sjældent tilbragte hun vinteren i København og var med sin broderdatter og selskabsdame Bolette Mackeprang til selskab og bal hos daværende prins, senere kong Christian VIII. Med

S L Æ G T E N kammerherreinden paa Liselund, der døde 25. april 1877, uddøde navnet Calmette, men traditionen om hende og Antoine Calmette og hans hustru Lisa Iselin lever endnu paa stedet. Endnu staar klinteslottet, mærket, men ogsaa indviet af aarene som den fornemste stemningsidyl herhjemme fra en tidsalder, hvor naturfølelse og kunst- og formsans mødtes. Drømmerisk dragende i sin skovensomhed mellem dunkle træers løvtag en efteraarsaften, naar lysene en sjælden gang er tændt i de formskønne farvede ampler og lader det hvide slot paa brinken spejle sig klart i den blanke dam ved dets fod; uforglemmelig skøn en foraarsmorgen, naar solen gennem bøgens lyse bladehang titter ind ad dets ruder, og alle skære farver mødes i samspil.

KAPELLET.

T I D S A A N D E N

DR. PHIL. LOUIS BOBÉ

T I D S A A N D Den følsomme tidsalder forud for den store revolution afspejler sig klarest i dens nyskabning, det engelske, pittoreske haveanlæg, thi i dette forenedes tidens naturdyrkelse, dens individuelle kultus og vaagnende klassicisme med særfølelse for den antikke smaakunst, alt gennemtrængt af den for datidens æsthetiserende naturer ejendommelige grundstemning, en blanding af følelse og reflexion, en ubestemt længsel efter verdensflugt, verdensidyl og kontemplativ ensomhed. Uviljen mod det regelbundne i naturen, som især havde givet sig udslag i den stive franske havestil, kom tidligst og stærkest til orde i Addisons og Popes skrifter. Allerede 1730 opstillede Pope tre hovedregler for havekunsten: kontrastvirkning, særlig i lys og skygge, overraskelse og bestræbelsen for at skjule indhegninger. Paavirket af tidens store landskabsmalere, Claude Lorrain, Salvator Rosa og Poussin, førte maleren William Kent gennem sine haveanlæg hine teorier ud i praxis og blev den egentlige banebryder for den engelske havestil. Uafhængig af Kent gav dennes yngre samtidige Lancelot Brown hele bevægelsen en agitatorisk karakter. Han indførte bølgelinjen i terrænet og ledede søen i talrige, bugtede kanaler med skiftende

perspektiver og udblik, og skabte ogsaa de for den ny havestil saa karakteristiske enlige *T I D S A A N D* busketter, clumps. I sin vidtudbredte virksomhed, der gav anledning til, at øksen i mange parker paa én dag ødelagde generationers virksomhed, fandt han støtte i litteraturen, særlig gennem William Shenstone, død 1764, der i et meget yndet, beskrivende digt lovpriser sin fædrene, i den ny stil omskabte ejendom »The Leasowes«. En ny paavirkning modtog den overalt i landet sejrende moderne stil gennem de af William Chambers 1757-67 udgivne tendentiøst-fantastiske skrifter om kinesiske haveanlæg med de deri værende staffagebygninger, som man burde tage til mønster, for derved at oplive den kedsomhed i mangelen paa underholdning, der var hans hovedindvending mod den ny stil. Arkitekten burde virke i samarbejde med havekunstneren. Begge smagsretninger skabte for en tid i forening den saakaldte anglo-kinesiske have, eller som man ved den herskende usikkerhed i stilopfattelsen endnu hos Goethe finder den kaldet, den kinesisk-gothiske have. I Frankrig vedblev Lenôtres skyggeløse, med lineal og vinkelmaal anlagte have at være eneraadende i første halvdel af det attende aarhundrede, indtil engelsk indflydelse og Rousseaus teorier, at haven skulde være et romantisk vildnis, hvor hvert spor af menneskehaand og al kunst atter skulde udslettes ved hjælp af kunstfærdighed, ogsaa bragte den sentimentale have i mode paa fastlandet. Man bøjede sig dog ikke for Rousseaus strenge krav, men hældede til Shenstones opfattelse, at en landlig have ikke kunde tænkes uden bygninger. I den park, Rousseaus sidste velynder, Girardin, anlagde i Ermenonville, fandtes foruden et filosofernes tempel bl. a. et minde om Henrik IV.s skønne elskerinde Gabriele, en malerisk taarnbygning med en vindeltrappe efter gammel smag. Stedets helligdom var en lille ø med Rousseaus sarkofag, skønt han selv ligger andetsteds begravet. Girardins eksempel fandt snart mange efterlignere. Et særligt udslag for overklassens følsomme længsel fra residensen og hoffet til landlivets idyl under patriarkalske livsformer i idealiseret skær var Marie Antoinettes Petit Trianon med dets hameau, dets mølle og mælkeri, 1777. Paa sin hastige vandring, der antog karakter af epidemi, fandt det nye parkmønster indgang hos Tysklands fyrster og magnater og optog stadigt nye følsomme momenter. En af de tidligste fyrstelige mønsterparker i landet var det saakaldte engelske eller sommersæde, hertug Franz af Dessau anlagde ved Wörlitz, og som var et udslag for hans livstanke: en inderlig forbindelse mellem natur og kunst. Et net af kanaler, hvori slotssøen var ledet, delte parken i flere øer, efter Schack Staffeldts lignelse ganske som blodet ved sit kredsløb frisker og forskønner legemet. I mangfoldige krumninger førte vandløbet fra lyse og yndige til store og rædselsfulde scener, Floras helligdom og Venus tempel, bedepladsen, Rousseaus med popler beplantede ø, skumle gange med gravurner og mindestene, en over fyrstindens dødfødte barn, en anden over stedets afdøde gartner. Her havde naturen kun gjort lidet, kunsten ydet mest; de vilde, forrevne klipper med brusende vandfald, de dystre afgrunde maatte skabes ved hjælp af sammenstablede eller optaarnede stene og paakørt jord. Møjsommeligt havde man dannet et lille Vesuv med en imitation af grev Hamiltons hus nær kraterranden. Goethe vidner, at han for en stor del

T I D S A A N D skylder parken i Wörlitz sin store interesse for havekunsten. I en lille særskilt opsats »Das Luisenfest« har han bevaret mindet om en fest paa fyrstindens fødselsdag, i hvilken han deltog sammen med hertug Carl August af Weimar. Parken i Weimar, der væsentlig er Goethes værk, blev i sin udvikling vel nok det reneste og fornemste udtryk for »den æsthetiske have«, som han kaldte den. Hvad han, begrænset af pladsen og andre hæmmende forhold, ikke fik virkeliggjort, gav han i fantasiens verden liv i romanen »Die Wahlverwandschaften«, hvor personerne, særlig Charlotte og kaptejnen, aabenbarer deres sande væsen i de haveanlæg, de reflekterende planlægger og skaber. Med parken i Wörlitz, en af de faa endnu ret uforandrede stemningsparker, kunde efter flere samtidiges dom kun maale sig grev Rudolf Czernins storstilede anlæg ved hans slot Schönhof i nærheden af Carlsbad. Her var, efter Calmettes ord, en blanding af alt, skov, park og have, kunst og natur, et gæstfrit asyl for skovens og markens dyr, som for verdenstrætte, lægedomssøgende badegæster. Her var alt, hvad det følsomme hjerte kunde begære, huler, klipper og kilder fra naturens haand; tænsom kunst havde skabt et »hemmelighedsfuldt« tempel, en fiskerhytte, et hollandsk mejeri, en klippe med en lille eremitkirke paa toppen og det uundgaaelige kinesiske hus. Nær ved det andet berømte badested Teplitz fandtes grev Clarys park, ligeledes i den moderne stil. Overalt maatte rokokkoens snørkler vige for den klassicistiske arkitektur. Olympen af marmor- og sandstensguder blev forvist fra parkerne, men i deres sted traadte altre, støtter, stene med symbolske figurer og dybsindige indskrifter, helligede gode genier og ædle følelser. Der opstod mindelunde med monumenter, ikke alene for afdøde familiemedlemmer, men over idealskikkelser ligefra den klassiske oldtid, mest hentede fra den af datiden saa yndede Plutarks portrætgalleri, og ned til syvaarskrigens helte, som ogsaa over de ædle sjæle i modedigternes værker, Petrarcas Laura, Richardsons Clarissa, Rousseaus Heloise og Sternes fromme eremit Lorenzo i hans sværmerisk dyrkede »Følsomme Rejse«. Kun den park opfyldte sin bestemmelse, der efter Dupaty overalt frembød vandrerens fod vidde, hans øjne genstande, hans sjæl drømme. Hvad der i det enkelte krævedes af stemningshaven, da moden med alle dens smagløsheder kulminerede, erfarer man bedst af Goethes satire »Triumph der Empfandsamkeit«, hvori fyrstens kammertjener lig en holbergsk Henrik spotter over sin herres honnette ambition:

Vi har Dybder og Højder, ja altsammen,
 De krogede Gange, Kaskaden og Dammen,
 Pagoder, Huler, Enge, Kløfter, Skrænter,
 Weymouthfyrrer, Sergepile, Ruinmonumenter —
 Eremitter i Skjul og Hyrder i det grønne,
 Moskeer, Taarne, Cabinetter skønne,
 Obelisker, Labyrinter, Triumfbuer, Caskader,
 Fiskerhytter, Pavillonner, hvori man sig bader,
 Chinesisk-gothiske Grotter, Kiosker, Klokkespil,
 Mauriske Templer og Gravminder dertil
 Ja og Grave, om vi end ingen begrave — —

Den pittoreske stil overlod fra først af valget af de træer, der skulde udplantes i parken, til maleren og digteren. Schack Staffeldt opfatter saaledes den skumrende cypres som udtryk for

den vises sorg, medens taarepilen, »den vemodfulde sværmerske«, var symbolet paa digterens *T I D S A A N D* sorg. Akacien gjaldt derimod for selskabelighedens træ. Beplantningen skulde endvidere harmonere med den stemning, de skiftende årstider udøvede paa sindet. Den vaagnende botaniske sans i forbindelse med de store rejser i slutningen af århundredet bevirkede indførelsen af fremmedartede træer og buske, og der vaagnede rundt om i Evropa en ambition i at kunne opvise her hidtil ikke sete exotiske vækster. Foraarets træ var Pebertræet, der tidligst blomstrer i frikland, først paa sommeren *Syringa persica*, senere *Robinia hispida*, den blomstrende Akacie. Høstkoloritet afgav de amerikanske ege *Quercus ruber*, Rødeg, og *Quercus coccinia*, Skarlageneg. Vinterens træer med deres dystre stemning var den virginske Fyr, Bjergfyrren, Genevertræet (*Juniperus oxycedrus*) og Kirsebærlavren (*laurocerasus*). Under de store træer skabtes en stedsegrøn bund, der, efter at løvet var faldet, skulde vidne om, at naturen her bevarede livet. I dette øjemed udplantede man vækster som Kristtjørn, Smilax, Konval, og *Genista sagittalis*, Visse. Herhjemme fandt den ny havestil indgang gennem beretninger fra danske rejsende, indkaldte fremmede gartnere, talrige trykte vejledninger i haveanlæg og engelske kobbere. Allerede 1770 skriver grev Ludvig Reventlow, den bekendte bonde- og børneven, om sine besøg i engelske parker, deriblandt Leasowes: »Man kan umuligt finde andet, end at disse parker overgaar alt, forudsat at ens smag ikke er bleven ødelagt af ensformige og methodiske haver, hvor man nøje iagttager symmetrien, og hvor alleerne er lige trukne efter en snor. De franske og hollandske haver ere saa kunstfærdige, at man keder sig i dem. Hvad fornøjelse kan man have af at see figurer og andet udklippet i træer? I de engelske parker er naturen idel skønhed, dog har enkelte den fejl, at være overlæssede af templer, grotter, monumenter og gothiske bygninger.« Nogle aar senere, 1778, fremkommer prof. A. C. Hviid med følgende karakteristiske udtalelser i anledning af sit besøg i Schönbrunn: »Haugen kunde ikke have nogen interesse for mig, der ikke elsker uden de hauger, der, lig Fredensborg hos os, ere frie og naturlige, hvori den skønne natur faar lov til at sno og vende sig ligesom den selv vil; hvori der er skov og søer med siv i, ingen hækker og labyrinter, ingen gemakker og kabinetter; hvor der er skygge og fri udgang til marken, høje og tætte lysthuse og steder, hvor man kan sove til middag, naar det er varmt. Støtter kan jeg ikke lide i hauger, med mindre det var gode buster af Flaccus, Theokrit, Tacitus, Epiktet, Virgil, Jean Jacques, Pope, Shakespeare, Gessner, Wieland, og af mine venner og af mine velfærds befordrere, f. ex. salig professor Peder Holm, og af alle dem, som jeg elskede og skyldte noget af min lykke og tænkemaade. Ogsaa nogle inskriptioner vilde jeg have, som skulle erindre mig om livets korthed og lykkens ubestandighed, og om dydens, visdommens og venskabets værd.« Den ny smagsretning fremelskedes i Danmark særlig i de kulturelt ledende kredse under fremmed litterær paavirkning ved læsningen af Rousseau, Thomson, forfatteren af »The seasons«, og den schweiziske forfatter Salomon Gessner, der til baggrund for sine af samtiden næsten forgudede idyller yndede at anvende den landskabelige have, skovbrynet og skovlysningen, den grønne eng og sølvkilden.

T I D S A A N D Direkte og gennemgribende indvirkning udøvede den, ogsaa af Goethe værdsatte, fremragende havetheoretiker prof. L. Hirschfeldt i Kiel, forfatter af det meget læste værk »Theorie der Gartenkunst«, 1779 ff., med mange velskrevne naturskildringer og smukke kobber. 1780 fremkom Hirschfeldt med forslag til at omskabe Frederiksberg Have og Søndermarken fra fransk til engelsk stil, hvilket gennemførtes 1785-87 for den sidstnævnte parks vedkommende. Af staffagebygningerne her er nu kun bevaret det norske hus; forsvundne er bl. a. det kinesiske lysthus med sit store konkyliespejl, de brogede billeder af »mandarinen og hans frue fin, skæv af øjne, bleg af kinder, silkeblaa«; paa taget klokker, som klang for vinden; forsvundne er grotten med krystaller og malmstykker, et søjleprydet tempel, favnebrændehuset og kuglehytten, og endelig eremithytten, hvor eneboeren hvilede paa en løjbænk, men ved en skjult mekanisme rejste sig i vejret, naar man traadte paa et bræt ved indgangen til hytten, nøje svarende til den endnu i Louisenlunds have bevarede. Herved mindes man den oprindeligt fra Klopstock udgaaede lovprisning af hytten, som endog gik saa vidt, at man digtede om himmelens hytter; i vor egen litteratur Thaarups sange: »I Dalens Skød en Hytte laa«, »Fædrene Bolig, o straatækte Hytte«, og Oehlenschlägers eneboerens sang: »Lær mig, o Skov«. Modebevægelsen bredte sig til parker og haver i hovedstadens nærhed, som den gang indehavdes af rigmænd, mest indvandrere, med tysk, fransk og engelsk aandskultur. Tidligst og mest gennemført satte den ny stil sit præg paa det af de Coninck i aarene 1781-83 opførte Ny Dronninggaard, Næsseslottet, og dets parkanlæg. Her fandtes en hule af huggen kampesten med marmorbænke omkring »Eremittens Kilde«, hvortil hørte en paa en jordhøj opført nærliggende »Eremitage«, et træhus, tækket med straa og belagt med bark. Andetsteds var anbragt en kunstig ruin, forestillende et sammenstyrtet tempel af sten og træ. En stor, hvid ligsten med kors paa skulde erindre den forbigaaende om døden og forgængeligheden. I det kinesiske hus paa en lille ø var stilen gennemført lige til de mindste enkeltheder. Et lysthus opfordrede med sin indskrift »Amicis quieti« stedets venner til at hvile ud her, en unægtelig ret overflødig opfordring. Rundt omkring i parken fandtes de obligate hæders- og mindestøtter, en rejst til ære for handel og søfart, en anden til erindring om en landsmand af ejeren, som i aarevis havde fundet ly under hans gæstfri tag. Af alle romantiske parker i Danmark kommer, eller rettere, kom Liselunds nærmest det over 40 tønder omfattende, af »sump og uføre« i aarene 1793-95 opstaaede anlæg ved Sanderumgaard paa Fyen, der skyldes geheimeraad Johan v. Bülow. Blandt de her opførte lysthuse var særlig karakteristisk for tidssmagen den straatækte hytte, der lød navnet »Tankefuld«. Paa vejen til dette »ensomhedens betydningsfulde opholdssted« skulde vandringsmanden ved alvorfulde scenerier og indskrifter sættes i passende stemning. I modsætning til havens øvrige »lyse anlæg« var den dunkle løvgang, som førte til maalet, et middel til at vække højtidelige følelser. Først læste man paa et brædt ved gangen den opskræmmende indskrift: »Veed Du hvad dig forestaaer?«, men allerede faa skridt videre paa den anden side af en bro, man maatte over, lyste de oplivende Ord: »Haab og Tillid«. Længere frem spærrede tre bomme vejen, men ogsaa her

hilstes man med en beroligende sentens: »Gaae din Vei kun ligefrem«. Naar man »frimodig, T I D S A A N D dog med lidt besværlighed« var gaaet over bommene, kom man til en rustet gitterport med den ubehagsvarslende indskrift: »Frygter du alvorlige Betragtninger, da gaae ikke videre«. Her vendte kun de letsindige om, men vandreren med »den dybere Sans« lod sig ikke skræmme af det sidste stykke »ubanede og skumle« vej gennem tætte buske forbi en granitsten med det fyndige ord »Støv!«. I den lille stue, der kun oplystes ved et lille vindue, stod et træbord med to dødningshoveder, det ene af en fyrste, det andet af en slave, samt et timeglas og en erindringsbog. Ejerens yndlingssted var »Johanneslyst« med den nærliggende najadens hytte. »Kildehytten« bar et skilt, hvorpaa læstes: »Her faaer man kun Vand«. Endvidere fandtes i parken »Pans Tempel« og »Det lille Tempel«, kapellet »Elsehøj« og lysthusene »Marieshvile«, »Sommerlyst«, »Fiskerhytten« og et norsk hus med indskriften over døren »Venner og Ensomhed«. Af mindestøtter og urner i haven kan nævnes »Julies Urne« til erindring om Bülows eneste barn, der døde i en alder af syv aar, »Runestenen«, som ejeren havde rejst sig selv, og en sten med en tavle til minde om afdøde velgørere og venner, deriblandt hans litterære veninde, forfatterinden Charlotte Dorothea Biehl. Sanderumgaard's stemningsidyller er blevet besungne hver for sig i en digtecyklus af en nu forglemt poet, M. Winther, hvem man ikke kan frakende en vis lyrisk begavelse. Gennem digtet »Den norske Hytte« føres man ind i det tankesæt, der prægede tiden, umiddelbart og mere illuderende end en moderne pen vilde magte det.

Hvad sælsomt Syn sig aabner for mit Blik?

Vi nyelig i en deilig Have gik

Med danske Bøgetræer og grønne Hækker:

Nu ere vi i Norges Klippeland,

En Hytte speiler sig i Fossens Vand,

Som qvælder den forbi og Undren vækker.

Men her er ingen Iis og ingen Sne,

Kun Gran og Lærk man kan om Hytten see,

Hvor Droslen synger sine Sommersange.

Igjennem tætte Skygge titter ind

Livsallig Solen med sit røde Skin,

Og sætter Straaler i de krumme Gange.

Og ingen Elv nedbruser steil og brat

Og skjuler dybt Afgrunden i sin Nat,

Thi reent og klart er Vandet her som Himlen.

Paa liden Qvist, som over Bølgen slaer,

Smaafuglen glad med sine Unger staaer,

Skjult under Sommerdagens Blomstervrimlen.

Ja det er Danmarks blomsterklædte Land,

Og det er Danmarks sølverklare Vand,

Som Klippens Gran med Dalens Bøg forbinder.

Trygt støttet til den høie Brinkemuur,

Her blomstrer yndigt, stille en Natur,

Som ei man paa de nøgne Fjelde finder.

Du skjønnne, lille Hytte, naar jeg seer

Dit brune Tag, som over Skoven leer,

Jeg blier i Hjertet let og vel tilmode.

Fra Livets Larm jeg flyer foruden Savn,

Og finder trygt for Glæden der en Havn,

Hvor dine høie, ranke Græner stode.

T I D S A A N D Vor tid med dens beherskede, indadvendte følelsesliv frastødes kun alt for let overfor en vis aandelig ublufærdighed hos datiden, der gennem indskrifter paa de ved alfar vej rejste mindestøtter paakaldte de forbigaaendes deltagelse i deres intime sorg og glæde. Saaledes lod grev Ernst Schimmelmann i det lille anlæg, han 1780 indrettede udenfor sit landsted »Sølyst« og straks overgav til offentligheden, til minde om sin samme aar afdøde unge hustru Emilie Rantzau rejse en støtte med indskriften:

EMILIA
HER VANKEDU DU EENGANG
ACH FORLÆNGST EY MEER.
HELLIGT ER DET STED DU YNDEDE
USKYLDIGHED HIMLENS USKYLDIGHED
OPFYLDE HIERTET VED DIT NAVN
OG HVO SOM HAR ELSKET
NÆVNE DET MED TAARER

†

1780

Ved Prinsessestien i Frederiksdals skov lod grevinde Sophie Schulin opsætte et monument ved den derværende kilde til ære for sin søster frøken Louise v. Warnstedt. Paa bagsiden af stenen læses:

I AARET 1775 FLYTTEDE
CHRISTIANA LOVISE WARNSTEDT
HID AT BOE MED MIG PAA FRIDRICSDAL.
I TAKNEMMELIG ERINDRING HERAF OG
FOR AT PRYDE DENNE KILDE SOM I SAMME
AAR BLEV OPDAGET ER DETTE MINDES MÆRKE
I AARET 1797 OPREISED
AF HENDES SYSTER
S SCHULIN

✱

DU MIN GLÆDES OG MIN SORGS DEELTAGERINDE
SOM LOED MIG I DIT SKIØD EN ANDEN MODER FINDE
DIT RAAD DIT MOD DIN TRØST VEYLEDED MINE TRIN
LOVISE BLEV HOS MIG OG JEG BLEV MINDRE ENKE

Fire af forsidents otte verslinier, som hundrede aars vejr og væde delvis har udvisket. Den sidste strofe, almindeligt citeret: Lovise kom til mig og jeg blev mindre enke, er tit bleven anført som et typisk eksempel paa tidsalderens smagløshed. Nutiden med dens overlegne virkelighedssans og den for danske særlig karakteristiske, letkøbte ironi bør dog ikke glemme sin egen begrænsning, som netop træder klart frem ved at anstille en sammenligning mellem aanden i de kolde, søgt dybsindige inskriptioner, man i nyeste tid har ladet sætte paa historiske steder, og den fine stemning, der raader i den ovenanførte indskrift paa støtten ved Emilias kilde. Kilden var for datiden baade symbolet paa den rindende tid, som det gjaldt at nytte, glemnelsen i Lethes vande og taarernes rindende væld. Kilderne var genstand for dyrkelse og overhøvedes med grotter; Pram lovsang Emilias kilde i sin én gang saa beundrede, nu forglemte digtning. Paa Liselund, hvor hver af brødrene havde sin kilde, Carls kilde og Antons kilde, fandtes ogsaa

Paa generalkonsul Bozenhards gravminde paa assistentskirkegaarden ses to duer siddende paa randen af et bæger med indskriften Lethes; den ene nipper til vandet, medens den anden ser op mod himlen. Ideen til det grædende øje, Emiliekildens oprindelige indfatning i sten, fik Schimmelmann fra en radering til Gessners idyller, udført videre i en tegning af Abildgaard, der lod »Kildenympens Øje græde i den lyse Løvsal« som et symbol paa hans evige sorg. Jens Wolf fortæller i sine rejseerindringer, 1814, at han drak »den søde Gift af Emilies Øje« med ønsket om, at dets vand havde Lethes magt, der lader glemme baade glæde og sorg. Sølvkildens rislen i maaneskin er et yndet motiv i datidens sentimentale digtning. Maanen med dens spøgelseagtige magiske lys udøvede en trolddom paa sindene; »Tankernes Ven« kaldes den af Klopstock, og selv en saa sund natur som Kamma Rahbek fremhævede dens magt til at kunne dulme hendes urolige tanker. Da maanen jo kun skinner til visse tider og tit skjuler sig bag skyer, og maaske netop svigtede, naar man havde dens stemningspaavirkning nødvendig, gjaldt det at skaffe sig kunstigt maanelys. Dette tilvejebragtes ved, at man udenfor en rude af gulhvidt glas, den eneste i stuen, oftest sovekammeret, havde en skyder i smag med en fotografisk blænder, saa at man til hver tid efter ønske kunde have baade den fulde maane eller dens seglformede udsnit i første og sidste kvarter. I sovekammeret i det norske hus paa Liselund fremskaffedes halvmaanelys ved en skodde udenfor ruden, stuens eneste lyskilde. I det kinesiske lysthus i Frederiksberg Have havde man ogsaa kunstigt maaneskin; den nye rude, man har indsat, er af rødt glas og viser nok, at hensigten med lysvirkningen er gaaet af glemme. Det vides, at Frederikke Brun paa Sofienholm yndede at konversere sine gæster i en stue belyst ved kunstigt maaneskin. Tidens hang til det bizarre kunde ogsaa gøre sig gældende i stuenes indre udsmykning, hvor ellers antikkens kølighed forenedes med rokokkoens ynde i fornem stilfuldhed. Et næsten alt for godt eksempel herpaa var det af den rige grosserer Bügel omformede tidligere Knuthske palæ, Frederiksholms Kanal 18. Maleren havde dekoreret døre og vinduer i spisesalen som et palæ, ind i hvilket man saa udefra. Gardinerne var derfor malede som markiser, som om solen skinnede fra værelset ud ad vinduet. Bag gitterværket, der maskerede ovnene og forestillede en volièr og et menageri, sad en tiger og ørne ligesom klods op af tilskuerne. Fodtæppet med grønt klæde langs væggen skulde forestille grønsværet, det graa filt grusgangen og i midten en oval grøn rabat. Hele dette besynderlige legeværk kunde i det højeste tænkes saalænge salen var tom, thi naar der var dækket bord, og stole opstillede, og lysekronerne ligesom faldt ned af den blaa himmel i loftet, maatte illusionen i hvert fald briste. Denne barokke idé minder noget om den saakaldte abestue paa Liselund, hvor vægdekorationen fremstiller et sprinkelværk, til hvilket en abe klamrer sig. Den raadende tendens til at samle saamange ejendommeligheder og indtryk indenfor en snever ramme gav sig ogsaa udtryk i selve husarkitekturen. Højden af absurditet, man mente at kunne tillade sig, var vel nok det i sin art ret enestaaende lyststed »Justinborg« i Classens have. Dens moské-

T I D S A A N D lignende bygning viste en romersk hovedfacade med søjler, medens bagsiden forestillede et kloster; den ene side et maurisk hus, den anden en engelsk-gothisk borg. Borge og borgruiner indtager, efter som ridderromantikken breder sig, en fremskudt plads i lystgaard- og havearkitekturen. Paa landstedet »Enrum« – en god fordanskning af »Solitude« og »Eremitage« – havde baade køkken og stalde form af borge. En af øerne, dannet af de fra sundet vandfyldte kanaler, var omskabt til en lille fæstning med kanoner, kaldet efter ejerens moder, »la forteresse Debora«. – Liselund, l'Elisée, som den af fransk galanteri besjælede ægtefælle med et nærliggende ordspil døbte sin Lisas solitude, tilfredsstillede alle tidssmagens fordringer. Motiverne til sine anlæg og arrangementer paa Marienborg og Liselund hentede han i det væsentlige ved selvsyn fra Schönhof og Teplitz, suppleret bl. a. fra Potsdam, hvor han forelskede sig i det derværende kinesiske hus og dets kunstige grotte. Medens det i de fleste andre tilfælde var kunsten, der gjorde det meste, naar det gjaldt at fremtrylle naturromantik og skabe højder med pittoreske udsigter og dunkle, hemmelighedsfulde kløfter, havde en gavmild natur her paa en lille plet samlet de mest forskelligartede skønheder, nær ved det i Danmark saa enestaaende hvide bjergsyn, den knejsende klint med tinder og spir i en broget mangfoldighed af farver og former, klintekongens slot i sagnet, hvorom der er skrevet mere end én digtning, og klintekorset, der tidligst inspirerede Rahbek til en fortælling, udblikket over havet med forbiglidende sejlere til grønne brinker, mørke skove og fjernere ølande, Stevns, Skanør og Sælland, i klart vejr endog Rügen. Havet, det nyindvundne element for naturfølelsen, gav stedet en ganske særlig tillokkelse. Hertil kom den brogede rigdom af planter, hvilke Møen ved sin mere eller mindre kalk- og mergelblandede jordbund kan opvise og som kun sjældent eller overhovedet slet ikke trives andetsteds i Danmark. Særlig orkidéarter som rød blomstrende Hullæbe, *Epipactis atrorubens*, Rødskovlilien, *Cephalanthera rubra*, Horndrager, *Anacamptis pyramidalis*, og *Orchis purpureus* samt desuden *Novel'en*, *Alsine viscosa*, der kun findes ved Liselund. Calmette lysnede i klinteskovens vildsomme krat med de smaa blaasorte fjeldsøer, ryddede hist, podede her og skabte af et kaos af torne og stene grønne blomsterenge og plæner. Fra den højtliggende Carlskilde fik han vandet til i smaa fald at haste ned gennem skovsalen forbi det yndefulde kapel, opført paa et fremspring af en tæt bevokset kløft i klinten. Han lod hugge og grave trin og stier op ad de uvejsomme skrænter og omspændte lavningen med kanalernes bugtede net. Landskabet blev i hans og hustrus fantasi en kombination af Schweiz' og Norges, Italiens og Hollands naturejendommeligheder. I lighed med den travle virksomhed, der udfoldedes for at skabe haven paa Marienborg, hvor der daglig arbejdede over tyve mennesker, indrettede han paa Liselund botaniske høst- og vinterpartier med udenlandske træer, buskvækster og blomster, som han bl. a. indforskrev fra den bekendte planteskole i Lübeck; Stenege og Pinier, der gav parken et italiensk præg, Taxtræer, Tujaer og Cypresser. Meget, hvad der andetsteds paa et kunstigt rejst naturareals baggrund virkede anstrengt og søgt, samledes her i en lykkelig pagt mellem kunst og natur, ledet af en fornem smag. Intet trykkede eller skæmmede det andet,

her var overalt rum for fantasien. Calmettes fine farvesans ytrede sig i sammenstillingen af de *T I D S A A N D* planter og vækster, som han, den kyndige blomsterdyrker, fik til at gro her; vi sporer den ogsaa i de lyse stuers sarte nuancer, hans valg har præget, og som vedblivende giver danske kunstnere motiver. Til alt dette kommer den fortryllelse, der hvilede over Liselunds ensomme skønhed, afsides fra de udtraadte, befærdede veje, langt fra hovedstaden, sjældent søgt og gæstet. Vi gætter den stemning af drøm og minde, der maatte betage den, der for et aarhundrede siden, i aftenens stilhed, vandrede langs aaløbenes krummede stier, lyttende til smaaavovernes bløde klunk og de nynnende æolsharper i træerne. Vi aner de syner, der gæstede den ensomme drømmer paa naturbænken ved Solituden under de knudrede hundredaarige bøges vejrpiskede kroner, saaledes som man tænkte sig hine skovens ærværdige kæmper, under hvilke Ossian, den blinde skjald, sang sine vemodsfulde tonende sange om svundne store tider og henfarne slægter. De tyske og danske stemningsparker andetsteds røber patischen og kopien, de udartede til kuriositetskabinetter som baron Tinnewalds i Baggesens »Labyrinten«; deres indskrifter kunde henfalde til bedemandsstil eller som paa Sanderumgaard til fraser om dyd og moral; sentiment forfladedes til sentimentalitet. Fra Liselunds mindestøtter med deres pointerede franske tankesprog og galanterier talte aanden fra »Ermenonville« og »Les charmettes«. Rousseau kunde have vandret i disse lunde. Vi véd, som sagt, saare lidt om Antoine de la Calmette – maaske er det et held, at hans breve og digte er gaaet tabt eller har skjult sig for godt for en sen eftertid. Dog kender vi ham fuldtvel gennem den skønhedsaabenbaring han forundte os, den fjerne hilsen han sender os fra festglædens lyse tid, menuettens sidste dage, da farvernes og rytmernes samspil ubarmhertigt maatte briste i det store sammenbrud, der kun efterlod to farver, sorgens sort og arbejdets graat –

*Du sentiment, du goût, des graces,
 Ami, tu respectas les traces;
 Nature te guida quand ton génie créa
 Cet endroit délicieux, environs ravissants!
 Vois Liselund, vois ton ouvrage,
 Qui dans son beau te rend hommage,
 Et fier de toi nous dit: Je suis son monument!*

Den norske Hytte

E. L. Lange del.

LISELUND.

J. A. Darnstedt. sc.

L I S E L U N D

MAGISTER CHR. AXEL JENSEN

K L I N T E N Tæt ved kanten af *M Ø E N S K L I N T* ligger kæmpehøje, som viser, at menneskene i den fjærne oldtid færdedes herude, og oppe over klintens nordligste del, over Slotsgavlene ved Liselund, har der ligget en nu forsvunden borg, som meget vel kan tænkes at stamme fra vikingetiden. Men senere fulgte aarhundreder, da man nødigt vovede sig derud gennem klinteskovene. Selv den middelalderlige Huneborg holdt sig et stykke inde i landet, Maglebye kirke rejstes ovre paa Høje-Møens vestside, og gaardenes ryd formaaede ikke at trænge gennem skovbæltet. Paa klinten huserede efterkommerne af de gamle guder som jætter og andet troldtøj, der skræmmede menneskene bort. En af Holbergs samtidige, den brave rektor i Stubbekjøbings latinske skole, Kaalund Christiansen, som 1722 udgav en versificeret »Beskrivelse over den Insul Møen paa Alexandrinske Vers, hvilke kand siunges som: Skal Venus med sin Søn for alle Hierter raade etc.« siger vel, »at han opklafrer der paa Stiger, som paa Parnassi Top« og udraaber »o store Vunderverk, gid min Poete Geist var fyrig, frisk og sterk!« Men helt godt befinder han sig ikke derude paa klintebjerget, »besat med store Klipper, besat med høje Træer«. Uden

at have et ord tilovers for klintens skønhed snakker han vidt og bredt om dens farlighed og *K L I N T E N* om skibbrud – thi ogsaa mønboerne kunde i gamle dage ernære sig kristelig af vrage –, om de fordums klinteherrers fortryllede haver, om jætten af Upsal og hans dronning, om spøgelse, baade et forholdsvis godartet, som havde taget en bondemands 20 svin, og nogle mere ondartede, der »skiermysserer, naar krig begyndes skal«. Og hans skildring kulminerer efter at have forklaret navnene paa Dronningstol og Sommerspir, Taler og Græder i følgende slutningslinjer:

Man kand og giette til, at Klintens huule Veye
har fordum været som et Dievlehuus og Leje?
Hvor Folket stemmed til som til Orakel Mund,
og trøede Dievle-Tant af ganske Hiertens Grund!

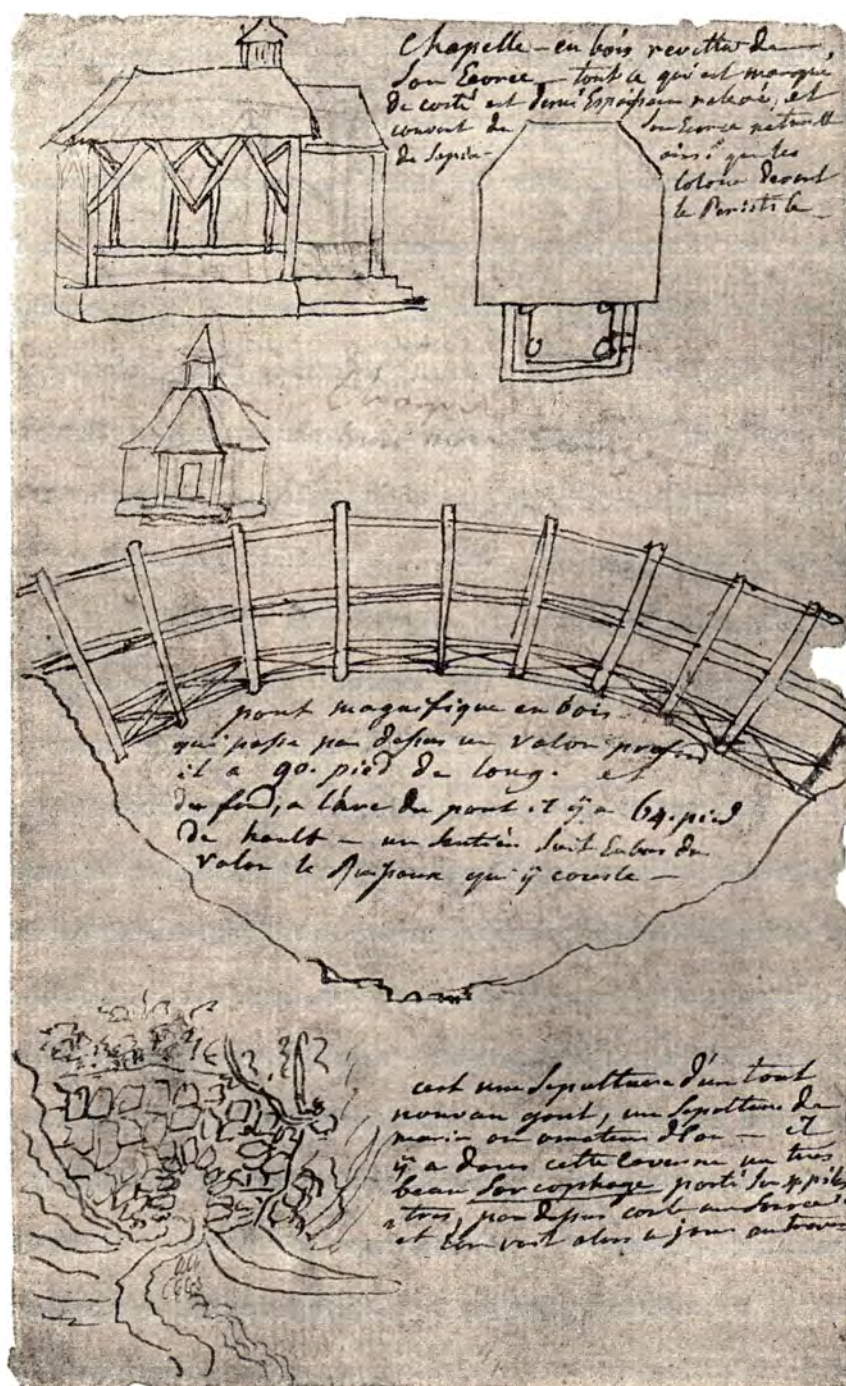
Først oplysningstiden slog alvorlige brecher i denne spøgelsesnes fæstning. Efter at Dyssel og Pontoppidan havde givet den første topografiske skildring af Møens klint, og efter at Søren Abildgaard 1781 havde skabt grundlaget for det geologiske studium af kridtformationen, aabnedes efterhaanden øjnene for klintens naturskønheder. Allerede 1806 kunde en forfatter skrive: *Wedels indenlandske Rejse. II, s. 271.* »Klindten er Møenboernes Bellevue, og derhen rejse de fleste Folk af den smukke Verden, naar de en Dag vil forlyste sig; derhen rejse mange fra Sjælland og Falster, blot for at see de skønne, usædvanlige Natur-Scener og for at komme henved et par hundrede Alen nærmere til Himmelen«. Netop omkring aarene 1800 begynder tegninger af de forskellige klintepartier at myldre frem, og noget senere forsøger malere som I. C. Dahl, den berømte nordmand, og Harder at prøve kræfter med klintens opgaver. Men der var alligevel lang vej frem til P. C. Skovgaards ægte og inderlige fortolkning af klintenaturen. Øjet ævnede endnu ikke at se og haanden ikke at gengive. Selv en skribent som *CHRISTIAN MOLBECH* røber i sine ungdomsvandring, 1811, at han trods al sin naturbegejstring følte sig overmandet og knuget af klintens vælde. Han forlod den »med tavs Begejstring, med luende Følelse for det Høie i Skabningen«, men ogsaa »med fornyet Følelse af den Ensomhed, hvori jeg skuede og nød den ypperste Naturskønhed, jeg havde seet«. Først da han senere paa dagen kom til Liselund, genfandt han sin ligevægt. »Jeg ved ikke ret at forklare det, – men det var ej ganske den samme Følelse, der for faa Timer siden begejstrede mig, hvormed jeg nu betragtede Liselunds Egne. Jeg var bleven mere fortrolig med Naturen, og nød dens Skønhed med større Rolighed. Hist fandt jeg det Store og Forunderlige herskende . . . . . Jeg overgav mig her mere til det Enkeltes Betragtning; jeg dvælede ved smaa Partier, som jeg hist ikke agtede paa, og stræbte at samle dem«. Molbech kom først til klinten og derefter til Liselund, og dog fortrød han ikke den vej, han valgte. »Det senere Billede udslettede ikke det første, men fortrængtes ej heller af dette«. »Jeg saae Mennesket, gennem den Konst, hvori det inderligst stræber at slutte sig til Naturen, meddele den et Præg af dets Frihed – jeg saae det herske over de tilfældige Former, danne dem efter Idealets Billeder og overvinde Vanskeligheder, som Naturen allene ei kunde sejre over.

K L I N T E N Jeg saae en dobbelt Skiønhed fremblomstre af Foreningen mellem skabende Natur og dan-
nende Kunst – den eneste Betingelse under hvilken jeg kan tilstaa Havekonsten sit Navn.
Historisk set har kulturudviklingens vej været den modsatte af Molbechs, og det skinner
endnu gennem hans udtalelser, at Liselund og dens park har lettet adgangen til klintens
naturskønhed – ligesom det overalt er oplysningstidens sentimentale havekunst, der dan-
nede overgangsstadiet til den moderne naturfølelse og banede vej for vor tids naturglæde.

*

*

*

I hvor høj grad *HAVEKUNSTEN* har fængslet Liselunds byherre, lærer man at kende *P A R K E N* gennem hans egne *OPTEGNELSER*, hvoraf en del fragmenter endnu opbevares af Liselunds nuværende ejer. Et fint renskrevet hæfte, »Itinéraire d'Allemagne rédigé pour l'usage de Monsieur et de Madame de la Calmette par leur très humble et très obéissant serviteur Detraz«, forsynet med forskellige noter af C. selv, er ganske vist kun en aldrig fuldført, tør geografisk beskrivelse af de steder, som herskaberne besøgte paa deres anden Tysklandsrejse 1798–99. Men den glemmer ikke at opregne haverne og deres seværdigheder i Hamburg, Dresden og Wien og lovpriser grev Czernins have i Schönhof ved Carlsbad. »Det er ikke en have og ikke en skov; det er ikke ganske kunst, og det er ikke helt natur, men en blanding af alt dette gør den pikant.« Ved siden af bogen findes da ogsaa løse noter og skitser af havebygninger, som skyldes Calmette selv, af templer, eremithuse og blomsterarrangementer, bl. a. fra Potsdam, Teplitz og Wörlitz, men de fleste uden stedsbetegnelser. Og da han kom hjem fra denne sin anden Tysklandsrejse, nedskrev han »Projet pour le Jardin de Marienbourg, l'automne 1799, en Retour de notre voyage«, hvori han i 29 paragraffer angiver alle de større og mindre forandringer, som han ønsker gennemført der, og i enkeltheder paapeger, hvor der skal fjernes eller fornyes træer eller busketter. Man lægger særligt mærke til, at havepartiet »Kløver Venge« fremtidig skulde kaldes »le jardin a L'angloise«. *M A R I E N B O R G* – eller som den paa Calmettes tid stundom uofficielt kunde kaldes: Calmettenborg – havde kun et ret uanseligt vaaningshus, en enetages bygning med to smaa sidefløje, der efter det 18. aarh.s skik var sammenkomponeret med avlsbygningernes mægtige gaardsplads. Men haven blev af Calmette forvandlet til et anseligt engelsk anlæg. En kanal slyngede sig fra den nære skov hen foran boligens haveside, og fra vinduerne havde man over en lille, uregelmæssig dam en udsigt over park og land, som indrammedes af maleriske trægrupper. I plantninger til siderne, som delvis værnedes af læbælter, gemtes frugt- og køkkenhaver, og vandrede man ad de lønlige gange og over de buede træbroer, fandt man efterhaanden stemningshavens staffagetilbehør; der var et stort fuglebur, en obelisk paa turteldueøen, en anden ø med et »Monument de l'amour filial«, et rundtempel, der vistnok var viet til Venus, et badehus med en eremithytte af kampesten, hvortil en stensat, halvt underjordisk gang ledede, et hus halvt i norsk og halvt i kinesisk smag, en bautasten og en kunstig gravhøj. Ikke mindre vægt var der lagt paa at skaffe haven sjældne udenlandske blomster, buske og træer; der fandtes fire blomsterpartier, som var opkaldte efter de fire forskellige årstidens flora og svarede til deres navn, og en trykt fortegnelse over de vigtigste busk- og træarter omfattede henimod 300 sorter. Endnu trives i haven mange sjældne og anselige træer. Trods samtidens beundring kunde Marienborg dog ikke alene have sikret Calmettes berømmelse. Haven var anlagt paa ret fladt terræn, og hvor smilende egnen om Damsholte end er, kunde Højemøen dog byde ganske andre betingelser for en romantisk naturhave. Det var da et heldigt greb, da Calmette 17. september 1783 sluttede kontrakt med amtsforvalter Mathias Schmidt i Stege om købet af Sømarkegaard og -by med tilhørende hartkorn

S E S I D E 32

P A R K E N for 11336 rdl. 37 skill. og derefter 24. juni 1784 fik skøde paa ejendommen, i hvilket dokument

*Møens herreds pante-
protokol 1782 ff., fol. 50.*

*Den trykte litteratur
har atter og atter genta-
get, at købet foregik 1792.*

T A V L E N R. 1

T A V L E N R. 2

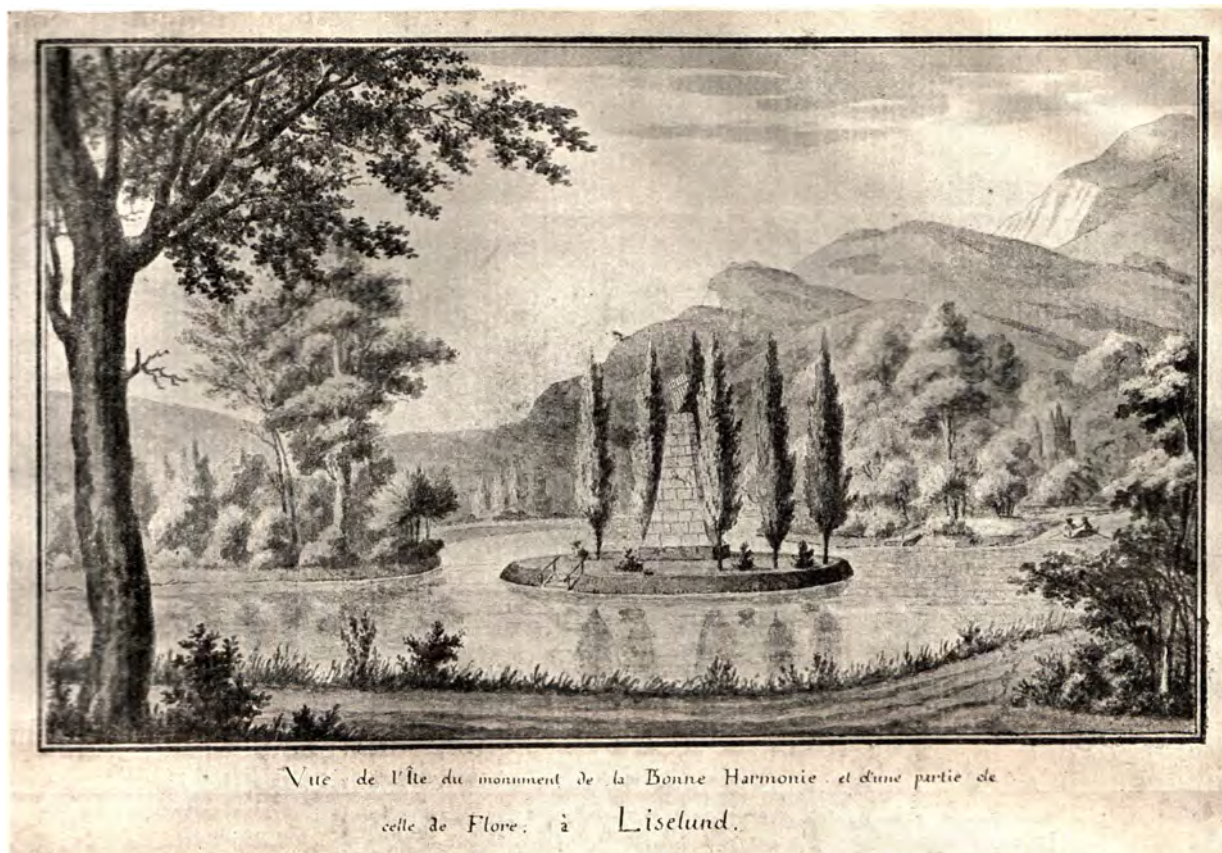
*Hvor de paa side 24
nævnte kilder, Carls-
kilden, Antonskilden
og Tidens Kilde har
sprunget, er det ikke
lykkedes at udrede.*

S E S I D E 35

det udtrykkeligt nævnes, at køberen har givet den det nye navn *L I S E L U N D*. Til ejendommen hørte paa forhaand en ældre avlsgaard, som Calmette nu udvidede, men hans egentlige hensigt maa dog have været at skaffe sig et areal til *et lystslot og en have ude paa klinten*.

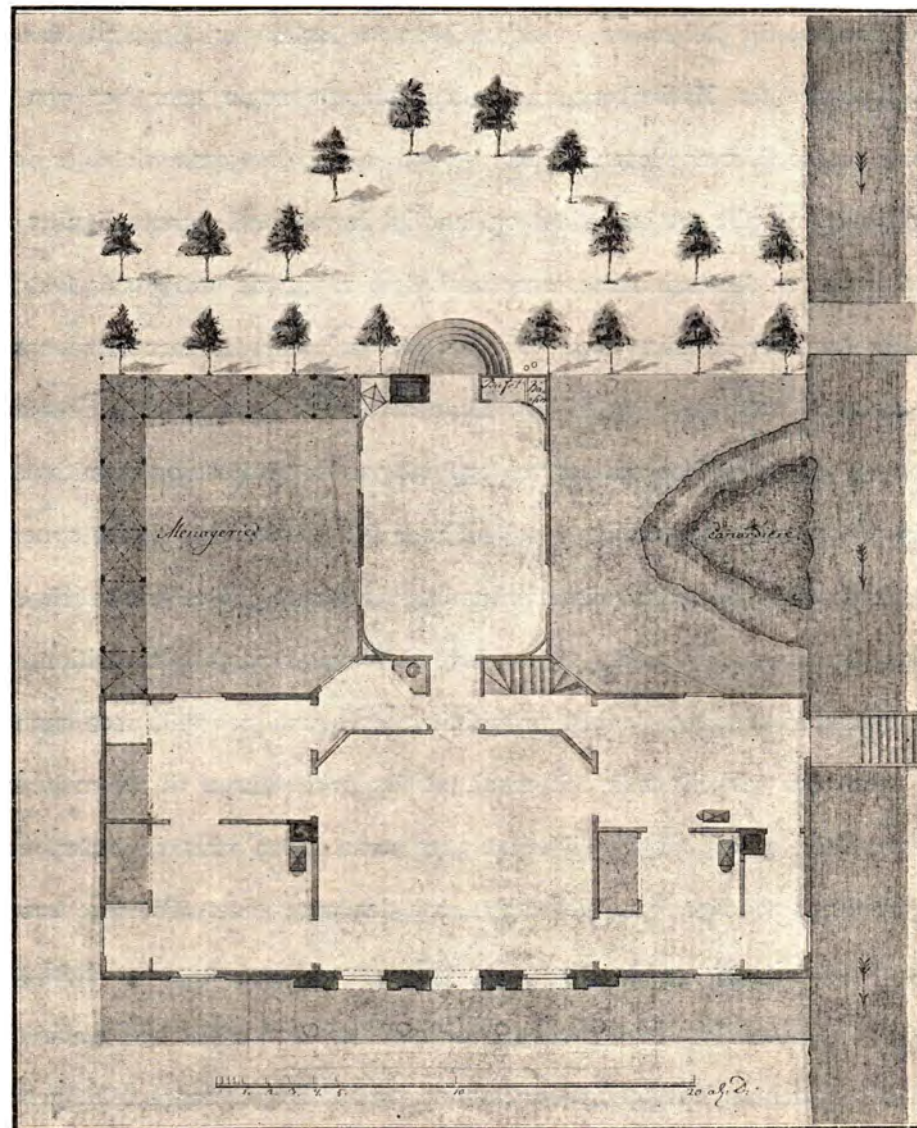
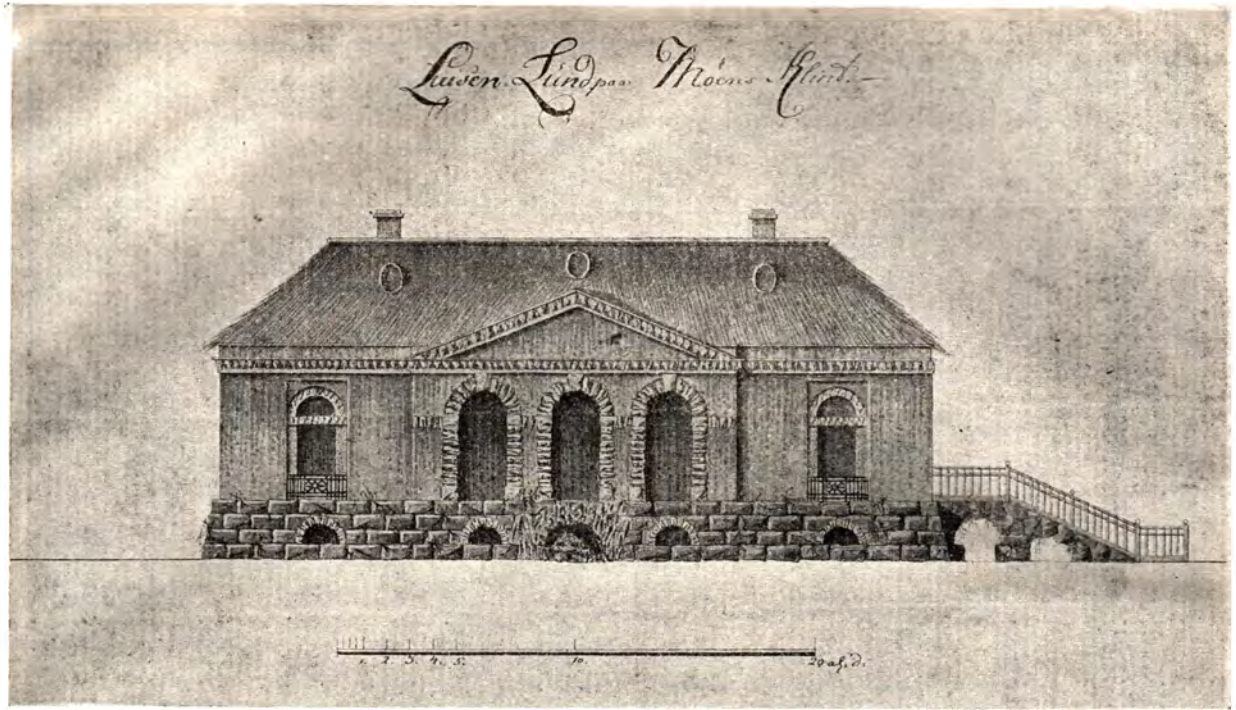
T A V L E 1, gengivelse af et kort fra 1791, og *T A V L E 2*, en moderne oversigtsplan, viser os, hvor ypperligt terrænet egnede sig til anlæg af en stemningsfyldt naturhave, og hvorledes kunsten og naturen her kunde mødes og sammensmeltes i en højere enhed. Mellem den gamle firlængede avlsgaard i vest og klinten i øst slynger der sig, omtrent parallelt med stranden, en bæk, som i talrige bugtninger baner sig vej gennem en skovkranset slugt. Sydligst paa *T A V L E 2* ses et hjørne af den paa marken liggende »Store Aborre Sø« og hele den runde »Lille Aborre-Sø« med en halvmaaneformet ø, som maaske delvis er tildannet ved kunst; i al fald fremgaar det af en af Calmettes egne skitser, at han paatænkte at arrangere søen helt »en labyrinthe« med flere smaaøer. Men fuldstændig er denne plan aldrig kommet til udførelse, og i den sydlige del af terrænet, som ikke er medtaget paa skovkortet fra 1791 og altsaa først senere kan være inddraget i haveanlægget, synes der kun at være gjort faa indgreb i naturen. I virkeligheden er der dog sikkert udført et stort arbejde for at omforme det af naturen givne. Molbech skriver, at en stor ellemose i den side dal »har Konsten forvandet til en dejlig Lystskov, gennemskaaren af store, dybe Canaler, hvis betydelige Brede og afvekslende Omegne vækker Begrebet om en naturlig Aa«, og naar en anden forfatter siger, at havens vande fødes fra en kanal, Tokkevads Sø, der omfatter »4 ret nette Smaaøer, beplantede med Gran og Popler«, og at kanalen nærmere bag vaaningshuset yderligere »omflyder fire nydelige Smaaøer«, tænker han paa det nu saa naturligt virkende terræn syd for hovedbygningen, hvor øerne endnu er tilgængelige ved de fra Calmettes tid bevarede anlægs- og flydebroer. En originaltegning paa Liselund viser, at

en af dem hed »l'île de Flore«, en anden »l'île du monument de la bonne harmonie«. Fra den sidste kanalbredning med de fire øer er bækken ført videre gennem en smal skovslugt, og netop førend denne atter breder sig ud til det anlæg, man kunde kalde den egentlige have, er det lille klinteslot placeret i en lun krog, som de høje bakker værner mod østenvinden. Betegnende nok er der fra bygningen fri udsigt over haven, men ikke udover havet, som slet ikke kan ses fra dets vinduer. Skrænternes bøgetræer danner baggrund og ramme om arkitekturen, og kommer man ad kørevejen fra den gamle forpagtergaard, der slynger sig om bakkefoden, og endelig ad dæmningen over bækken svinger op foran façaden, ser man bygningen titte frem mellem skovpynterne og de hvide mure spejle sig i bækkedammen. Saare virkningsfuldt er selve byggegrunden ordnet og udnyttet. Forbygningen ligger paa tværs af dalmundingen; under den gavl, som præsenterer sig mod den ankommende, falder terrænet stærkt ned mod vandet ovenfor vejdæmningen, og netop her er kælderens skudt ind, en ordning, der giver det beskedne hus anseelse og malerisk afveksling. Otte aar efter bygningens *O P F Ø R E L S E S - A A R 1 7 9 2* kaldte Bonstetten den »ein prächtiger Pavillon«, der viser sig »am Eingang des

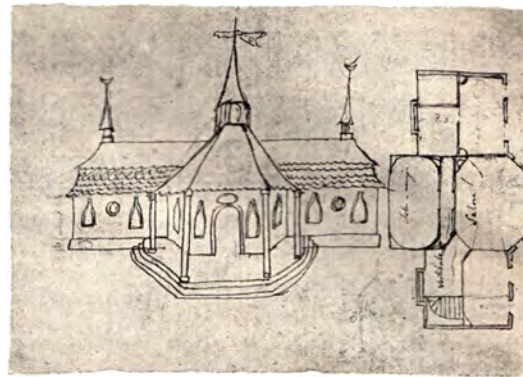
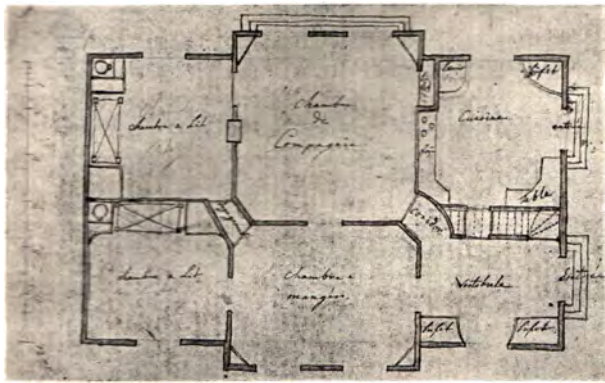

Waldes »und zaubert die Reisenden in den schönsten Garten von England hin«, og han fortæller, at Herskaberne fra Marienborg undertiden tilbragte nogle uger her paa stedet. Selvom bygningen i senere tider er bleven kaldet »slottet« eller »det gamle slot«, er den netop kun, hvad vi vilde kalde en villa, et beskedent og landligt havehus. I sammenligning med virkelige herregaardsbygninger er dimensionerne saare beskedne, rummene forholdsvis faatallige, og bygningens landlige karakter fremhæves af to i det 18. aarhundredes fornemme arkitektur saare usædvanlige træk, af træ søjlerne og af det bløde afvalmede straatag med dets buede glugger. Baade det ene og det andet forekommer vel hyppigt paa de lysthuse og eremithytter, der hører til den engelske havestils uundværlige staffage, men i al fald her i landet synes Liselund at være et enestaaende eksempel paa, at disse virkemidler er brugte paa et herskabeligt vaaningshus. Paa en ganske særegen maade mødes tidens love for arkitektonisk komposition, dens krav til regularitet og symmetri med en bevidst primitivitet, en »rustique« stil, som man fristes til at kalde koket, men som virkelig naar sit maal, at faa arkitekturen til at smelte sammen med sine omgivelser. Dette resultat synes ikke at være naaet uden vanskeligheder, og før bestemmelsen om bygningens endelige form blev taget, maa der være gaaet adskillige kasserede *PROJEKTER*. Paa Liselunds nye hovedbygning opbevares endnu en række tegninger, som giver os et interessant indblik i forarbejderne og i forholdet mellem bygherre og arkitekt. Sirligst i udførelsen er to sammenhørende tegninger, en plan og en façade, begge fuldt gennemarbejdede *SE SIDEN* 36 med tusch og farvelagte. De er tydeligt beregnede paa en byggeplads omtrent som den, der blev valgt, og selve bygningens T-formede plan svarer i de grove træk til den endelige. Men med disse hovedpunkter hører lighederne mellem projekt og virkelighed ogsaa op. Vandløbet ved den ene af forhusets gavle udvider sig ikke som nu til en dam, og en andeø – canardière –

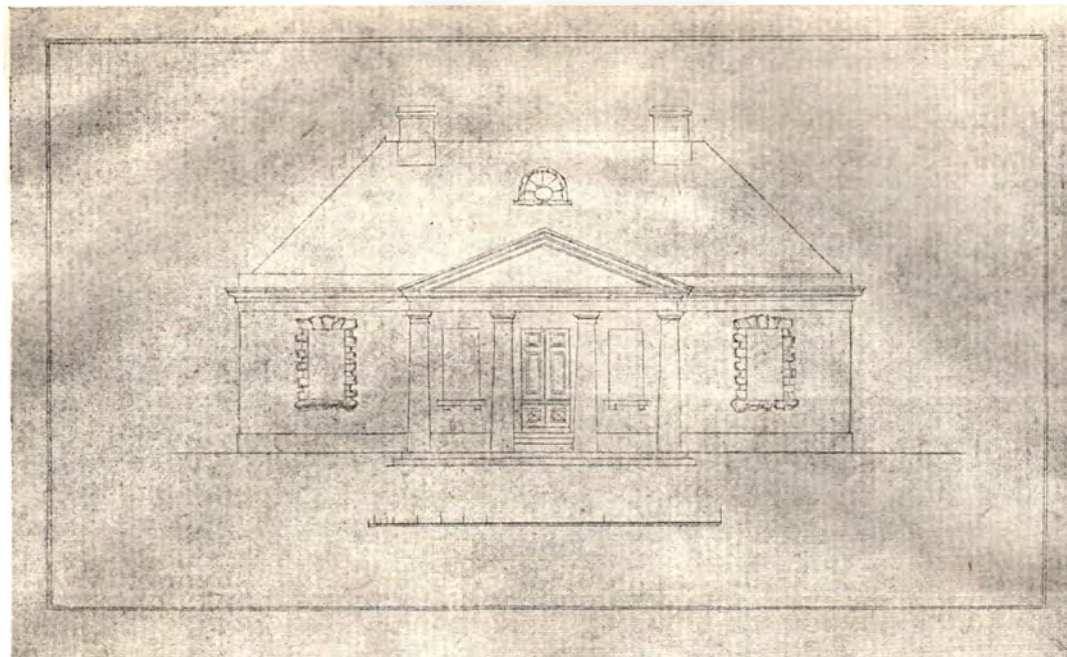

er sikkert aldrig blevet indrettet. I bygningens indre har værelserne vel faaet omtrent den gruppering, som blev den endelige, men i enkelthederne er der mange afvigelser, og kun façadens midtrisalit er tænkt udført i grundmur, medens alle de andre yder- og indervægge skulde have været af bindingsværk. Endnu mere afvigende fra slutresultatet er façadekompositionen, der forsøger at give bygningen landlig karakter ved en dekoration à la rocaille paa graa pudsede flader. De halvcirkelformede vinduer i den rustike sokkel og de rundbuede aabninger i midtrisalitten er tænkt murede af natursten, og sidepartiernes vinduer ligesom gavltrekanter og gesims dekorerede med drypsten. Til overflod vokser der grønne planter i sokkelens fuger, og rundt om kælderens midtniche med dens springvandsdelfin trives en gruppe af høje siv. Ideerne er trods nyklassiske former hentede fra barokkens gamle rustkammer, og motiverne stammer fra Berninis leg med klippestumper og natursten, saaledes som den kendes fra Palazzo Ludovisi – deputeretkammeret – og fra romerske fontæner og grotter, som den gik i arv til kildehuse og springvandsanlæg i den barokke havekunst, og som den dyrkedes af Bibiena. Det lader sig ikke nægte, at projektet trods sin gode plan er paafaldende upraktisk; øjensynlig har arkitekten ikke vidst sine levende raad med straataget, der paa trods af straaets praktiske krav hænger i uredte tjavser ned over en attika! Det er ikke tiltalende, at bindingsværket maskeres med puds, og heller ikke forholdet til byggegrunden er udredet; vandstanden i aalen under den stigende trappebro synes at være i ganske samme niveau som murfoden, og man frygter uvilkaarlig for vand i kælderen. Under alle omstændigheder har projektet ikke tiltalt bygherren. Foran façaden er paa planen med blyant kradset linjer, der antyder fire søjler over en trappestylobat, paa tilsvarende maade skitseres en række tynde søjler omkring udbygningen, og andre blyantsstreger viser, at man har ønsket forbygningen dybere og dens midtsal udstyret med hjørnenicher, alt sammen ændringer, der peger i retning af den færdige bygning. At de skyldes bygherrens ønske,

derom kan der næppe være tvivl. Vi kender paa forhaand hans anlæg for tegnekunsten, og der findes blandt papirerne et par skitser, ret grovt og dilettantisk tegnede med blækstreger over blyant og med franske paaskrifter, der utvivlsomt skyldes hans haand. En særlig plan

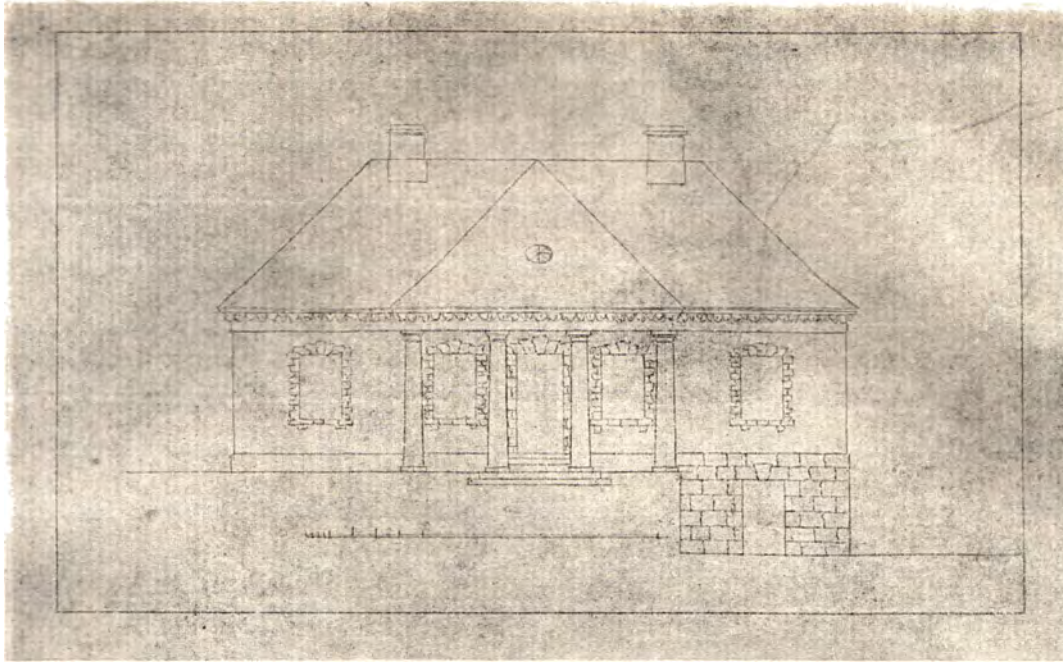
S E S I D E 37 viser rimeligvis hans første tanker om rumdelingen, og selv om der kun er et ringe tilløb til arkitektens udviklede T-form, ser man dog snart, at rumdelingen minder om den endelige, baade i hovedgrupperingen og i enkeltheder som de skraa forbindelsesgange – degagement, coridor.

S E S I D E 37 Paa et andet blad er der nedkradset en variation af denne plan, hvor kun vestibulen har beholdt sin skraatløbende korridor, og hvor der til gengæld er indskudt en mørk gang mellem »Salon« og »Sale a manger«. Og paa samme blad har Calmette vist sin opstalt, der trods de sære flaskeformede vinduer – formodentlig misforstaaede gotiske former – dog fastslaar et par hovedtræk, træsøjlerne om den tresidede udbygning og spiret over tagryggenes skæringspunkt. En tredje skitse, kun i blyant, viser desuden en beslægtet façade, foran midtrisalitten udstyret med fire tynde søjler bærende et afvalmet tagfremspring, der ligesom hele taget her tydelig er straatækt. Den landlige idyl, hvis toner er anslaaede i disse bygherretegninger, har sejret over arkitektens første forsøg. Det har ikke hjulpet ham, at han før eller senere er kommet med

S E S I D E 38 et par alternative forslag, to kun i blyant udførte façadetegninger, hvormed han prøver at

S E S I D E 39 sammenarbejde sit projekt med en søjlestilling af toskansk orden og paa den ene endogsaa ofrer baade attika og frontespice til fordel for straataget. Et tredje paa samme maade tegnet udkast gælder sikkert en aldrig udført hovedbygning paa Marienborg. Bygherren har sat sine tanker igennem, og bygmesteren maa efterhaanden have forstaaet at læmpe sig efter ham; selv om hans udformning af planen blev fastholdt, har han med hensyn til opstalten indskrænket sig til at føre Calmettes tanker ud i det praktiske liv. Det er vel næsten enestaaende, at man kan vinde

et saa intimt indblik i forholdet mellem bygherre og arkitekt, men endda bliver der tvivls-
 spørgsmaal nok tilbage. Det er kun et par stadier i forarbejderne, vi ret kan følge, og der
 har øjensynlig existeret flere andre tegninger, som nu er tabte. En »Plan til Kielder Etagen«,
 som omtrent svarer til de nuværende forhold, og hvorpaa rummene er betegnede med tyske
 paaskrifter, er mærket litr. B. og hører saaledes til en eller anden forsvundet serie; den synes
 snarest udført af en haandværker og derefter rettet af bygherren. Og endelig nævner et overslag
 af 19. febr. 1790 »til en bygning, som intenderes opført paa Møen« en hosfølgende tegning, der
 ikke længere existerer, og som vilde have haft særlig betydning. Overslaget er ganske vist kun
 et brudstykke, og gælder blot bygningens tømmerværk, men det fremgaar dog af dets poster,
 at det tilhører et mellemstadium i projekternes udvikling, inden man bestemte sig til at gøre
 alle ydermurene af grundmur. Naar det opfører 180 al. egefodstykker og 74 egestolper, passer
 dette til maalene i det førstnævnte arkitektprojekt og er netop beregnet paa en bindingsværks-
 bygning af de givne dimensioner. Men naar det desuden nævner »16 Stkr. Egetræer med Barken
 paa, 6 Al. lange og 11 à 12 Tommer over Diameter til Colloner«, viser det klart, at der er taget
 hensyn til bygherrens ønsker om slanke træsøjler, og tabet af den tilhørende tegning er saa
 meget mere at beklage, som overslaget er underskrevet af A. Kirkerup og saaledes oplyser
 os om navnet paa den arkitekt, der efter alt at dømme har arbejdet for Calmette. Hvad der
 uden arkivstudier kan oplyses om *A N D R E A S J O H A N N E S K I R K E R U P*, er
 ikke meget, og det gælder mere hans personalia end hans kunst. Født 1749 i København som
 søn af en tømmermand lærte han først tømmerhaandværket og gennemgik derefter kunstakade-
 miet, hvis medaljer han alle vandt. Derefter blev han selv tømmermester, opnaaede som saadan
 1775 titlen kgl. hof og avancerede senere til hofarkitekt. Mest bekendt blev han som brand-

A R K I T E K T E N major, i hvilken stilling han gjorde sig fortjent under Københavns bombardement 1807 og vandt

ridderkorset, hvad der dengang betød noget mere end nu. Vi ved ogsaa, at han 1797 sluttede

Bruun: København III, side 719, 794. en kontrakt om Langebroes vedligeholdelse mod at oppebære bropengene, at han havde bygget

Historiske Meddelelser om København IV, side 116, I, side 86. nuværende Østergade nr. 13 og at han baade før og efter ildebranden 1795 udarbejdede forskellige projekter, bl. a. til en bygning for St. Hans Hospital og til en genrejsning af Christiansborg

Architecten V, Tillæg side XXII. Slot. Til sidstnævnte arbejde er tegningerne bevarede, men da han havde tænkt sig i stor

udstrækning at bibeholde Christian 6.s slot med dets sandstensforsiringer, kan det ikke give

nogen klarere forestilling om hans egen arkitektur. Indtil videre er kun en bevaret bygning i

hovedstaden henført til ham, nemlig den i 1792 byggede hestgarderkaserne ved Frederiksholms

nu artillerikaserne; sammenlign Trap: Danmark I, side 331. Kanal. Et sæt signerede originaltegninger hertil findes i arkitekt H. H. Kochs store samling af gamle danske arkitekturtegninger, hvori der ogsaa opbevares en række andre Kirkerup'ske

tegninger, som giver et fyldigere indtryk af hans virksomhed baade i praktisk og i kunstnerisk

retning. Der er saaledes en tegning fra 1782 til en ren nyttebygning, kanalkompagniets store

pakhus paa Kristianshavn, udkast til en herberger-gaard i Bredgade ved siden af etatsraad

de Conincks hotel – nu Moltkeske palæ –, andre københavnske projekter, et par staldbygninger,

et norsk kampestenshus med græstørvtag, 1785, et par flydebroer med hus for 20 ænder eller

4 à 6 svaner, et andet andehus samt flere lysthuse, deriblandt en usigneret tegning, som sikkert

gælder det kinesiske lysthus i Frederiksberg Have, hvis bygningshistorie hyller sig i mørke, og

hvis arkitekt hidtil har været ukendt. Nævnes kan det ogsaa, at en usigneret tegning i kobber-

stiksamlingen til et hus af ganske samme type som Nytorv nr. 7 har store ligheder med den oven-

nævnte skitse til en hovedbygning paa Marienborg. Tegningerne viser da Kirkerup som en mand,

der som tømrer har kunnet mestre havebygninger, og hvis virksomhedskreds maatte gøre ham

velegnet til at blive Calmettes arkitekt. I deres grundmursbygninger genkender vi en lignende for-

kærlighed for bossage i engelsk palladio-maner, der ogsaa gør sig gældende i de første Liselund-

projekter. Ja, selv drypstensformationer genfindes paa et springvand foran et af staldbygnings-

projekterne. – Meget tyder paa, at Calmette ingenlunde har hørt til de nemme bygherrer, og at

Kirkerup trods sin mangesidighed har haft sin møjje med at opfylde hans forskellige ønsker.

Men hvorledes det end forholder sig med hovedbygningens forhistorie, kan det fastslaas, at

samarbejdet mellem bygherre og arkitekt til syvende og sidst er lykkedes. Da planerne blev

udførte i det praktiske liv, forsvandt usikkerhederne som dug for solen. Billedstoffet overflødig-

gør en nøjere beskrivelse af den udførte bygning, og da der tilmed i en efterskrift er meddelt

konkrete oplysninger om materialer, farver, nyere smaaændringer og indre indretning, skal her

Original i landsarkivet. Samme synsforretning kun nævnes, at »Lystbygningen« ved en brandtaxation 2. dec. 1793 vurderedes til 5480 rigsdaler,

oplyser, at der i bygningen da kun fandtes »6 medens avlsbygningerne beregnedes til 6180 Rdl. Men med hovedbygningen var anlægget in-

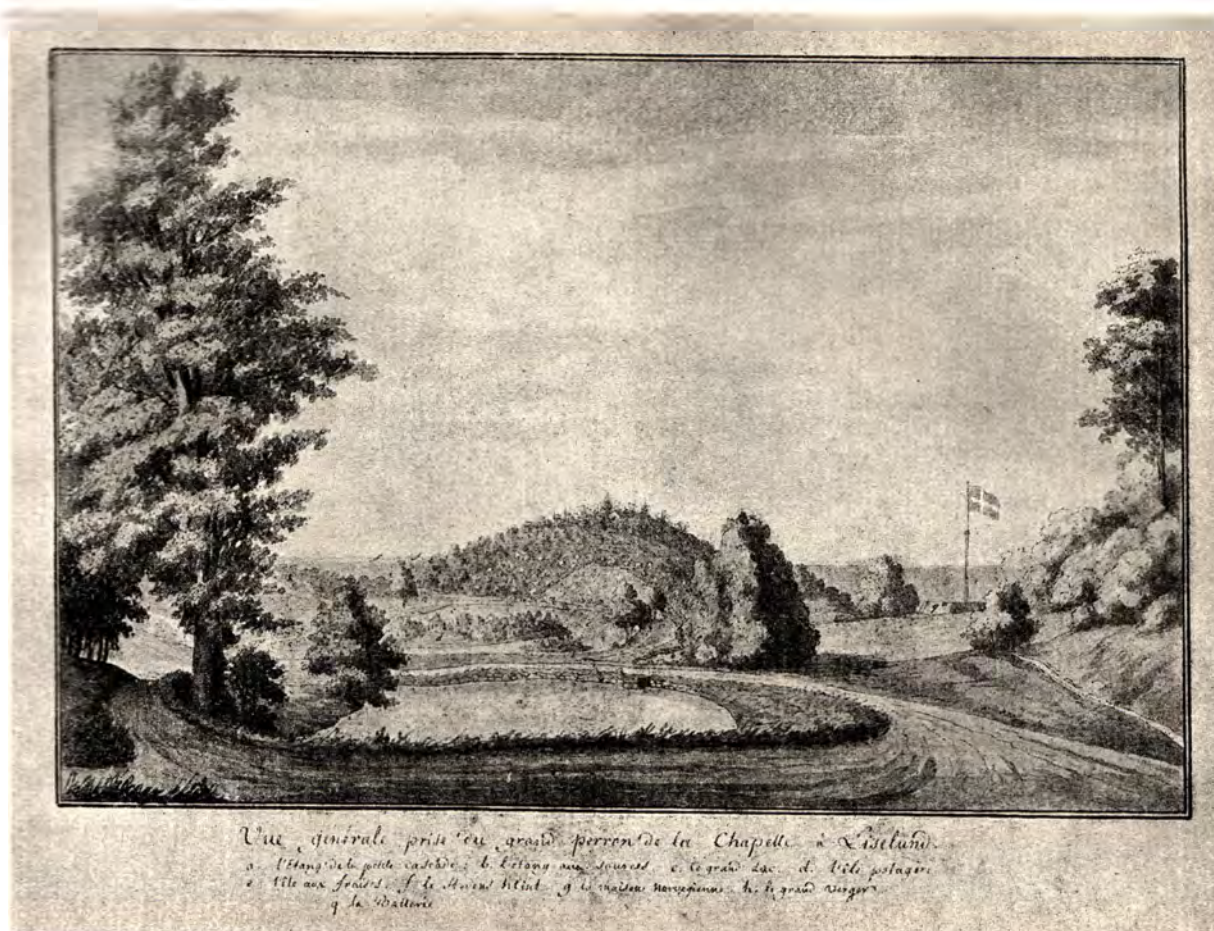
Kakelovne, den ene tre genlunde færdigt. Først en følgende brandtaxation nævner adskillige af de havebygninger, der

Etager, de to en Etage ligger i terrænet nord for det gamle slot, og angiver derved, at de er nogle aar yngre.

og de to Bilæggere.

Oversigtskortet viser, at terrænet foran façaden maa have været haveanlæggets vigtigste del.

Vandet, der altid var et hovedelement i den naturlige havekunst og allerede bestemmer skovdalen syd for lystslottet, udnyttedes her til det yderste. Kortet fra 1791, hvorpaa hovedbygningen selvfølgelig endnu ikke er indtegnet, viser i bækkens slyngninger paa dette sted kun en enkelt, rund dam, men senere blev anlægget mangfoldiggjort, og damme og kanaler vekslede med smaa vandfald. Paa S. L. LANGE S kobberstukne prospekt af udsigten til hovedbygningen, 1805, tæller man ikke mindre end tre saadanne smaafald, hvor vandet risler ned over naturlige kampesten. Selve vejdæmningen, ad hvilken man kører op til slottet, danner endnu grundlaget for det første fald, inden vandet faar lov til at brede sig til en ny dam, »l'étang de la petite cascade«, der ses paa det haandtegnede prospekt af udsigten fra »le grand perron« foran slottets façade. Dette billede, som stammer fra Calmettes egen tid, nævner yderligere »l'étang aux sources« og »le grand lac«, der omflød nogle andre smaaøer som »l'île potagère« og »l'île aux fraises« – urteøen og jordbærøen. Kunde man i denne uregelmæssige naturhave, hvor der ikke taales een lige linje, overhovedet tale om et centrum, maatte det vel være her. Thi om denne bredning foran hovedbygningen grupperes ogsaa de mindre havehuse, strøet ud over skrænterne eller paa de omgivende bakketoppe. Tæt ved lystslottet, der i forhold til haven selv kun virker som en staffagebygning i lidt større format, ligger langsmed kørevejen, lidt indgravet i skrænten, en hameau, der er et sidestykke til Marie Antoinettes bygninger i Petit-Trianon, en kunstig H Y T T E, hvis straatag er ægte nok, men hvis bindingsværk maskeres af barkede egestammer. Den rummede foruden havemandens bolig en billardstue, og til samtidens forbavselse fandtes der under taget, tilgængelig ad en træbro fra

husets bagside, et par smukt indrettede gæsteværelser. »Dette gjør her en ganske behagelig Overraskelse, og man finder sig ret vel i den rolige Ensomhed«, siger Molbech, der dog ellers

Ved brandtaxationen i
aaret 1800 vurderedes
»Bygningen ved Lyst-
bygningen« til 1420 rd.

kritiserer den slags huse som »affecteret Coquetterie«. Længere borte, paa bakkekammen ind mod land, har *DET KINESISKE LYSTHUS* sin plads, en lille, ottekantet, broget bindingsværksbygning med et pagodeformet tag. Og endnu længere borte, paa den højeste bakketop nord for haven, ligger ude paa kanten af den bratte klinteskrænt *DET NORSKE HUS*, der udadtil præsenterer sig som et straatækt, blokbygget bjælkehus af ret spinkelt fyrretømmer, hvortil der føjer sig en bindingsværks tværfløj, saa at grundridset bliver en gen-

Medens det kinesiske
Lysthus ikke nævnes i
brandtaxationen, vur-
deredes det norske Hus
i aaret 1800 til 2400 rd.

tagelse i mindre format af selve slottet; ogsaa her er der moderne udstyrede gæsteværelser. Naturligvis var det oprindeligt omplantet med naaletræer, men de forhindrede ikke nydelsen af den vide udsigt mod nord, og haven var i det hele rig paa udsigter. Sydøst for hovedbygning og kanaler førte gangene i forskellige krumninger over de med bøg, fyr, gran og kastanietræer bevoxede bakker til et smukt blomsterparti, som Calmettes gemalinde lod anlægge tæt ved klintens skraaning. Haveblomsterne er nu forsvundne, men i den skovbevoxede *GRATIEDAL* staar en stenstøtte, som den galante ægtefælle lod rejse paa sin hustrus

B I L L E D E 60

yndlingsted; paa den firkantede kalkstensfod læses: *ENDROIT CHERIS DE LISE*, og det i granit indfældede marmorrelief, der forestiller to Gratier, kan trods stenens forvitring tydes: *Elles attendent icy Leur sœur*. En af de gamle tegninger paa Liselund,

S E S I D E 42

»La Solitude dans une des Promenades de la Côte«, illustrerer, at Gratiernerne ikke har ventet forgæves; den afbilder fru Lise, som sidder fordybet i en bog nær Gratiemonumentet. Før

træerne voxede altfor stærkt til, pristens udsigten i høje toner. »Fra dette Sted glimter den skinnende hvide Taler Øiet overraskende i Møde, og henad Østersøens uoverskuelige Flade glide Skibene fredeligt frem. I klart Vejr skimter man herfra Øen Rügen med sine Klinter i Sydøst.«

Ogsaa fra den mellem Gratiédalen og den egentlige have knejsende *L I S E H Ø J*, hvor Calmette havde begyndt at opføre en kunstig, efter sigende aldrig fuldført *R U I N*, var der en pragtfuld udsigt over haven og havet helt til Stevns og til Sverige, og ved Lisehøjs fod, hvor havens vande begyndte at strømme ned ad klintens bratte fald, laa ikke blot et *B A T T E R I*, til hvis smaabastioner Calmette har gjort fortifikatoriske studier, men ogsaa en ny udsigtsplads, »*L E B E L V E D E R E*«. Saaledes kunde blikket da fra haven søge ud i den fri natur, og saa lidt som nu synes der dengang at have været skarpe skel mellem park og skov. Ingen stængende hegn eller lukke begrænser anlæggene, og ikke blot glider de slyngede promenadegange umærkeligt over i skovstierne »im tiefen Buchenhain«, men gennem »*L E G R A N D V A L L O N A V E C S E S C H U T E S D ' E A U*« naaede de ad klinten helt ned til kysten. S E S I D E 45

Gennem et af de fald, der deler klinten, lededes bækken ned til havet, og her udsprang desuden en anden kilde, som paa kortet fra 1791 kaldes Boel Hamers Kilde, saaledes at der dannedes flere *V A N D F A L D*, »la cascade des sources«, som atter flød i »la grande cascade«. Stier og trapper, der ogsaa førte til Belvederet og gennem en gammel bøgeskov med knudrede stammer naaede helt op til Lisehøj, ledsagede vandene og dannede adgang til de forskellige bygninger og seværdigheder. Mere prosaiske besøgende lagde især mærke til *B A D E H U S E T* S E S I D E 46 ved kildefaldet og fremhævede, at det var indrettet med al mulig fuldkommenhed, saa man ved en hane kunde skaffe sig varmt og koldt vand efter ønske. Men de sværmerisk anlagte begejstredes over selve dalen og dens andre mærkeligheder, ikke mindst over »*L E P O N T N O R V E G I E N*«, den buede bro over »la cascade des sources«. Molbech priser i sine »Ungdomsvandringer« særligt disse »Anlæg, hvor Konsten virkelig har forherliget Naturen«, og udmærker særlig »Broen, der i ikke ubetydelig Høide forbinder to Klipper, og hvorfra man har et rædsomt skønt Nedsyn til den brusende Strøm, der brydes i Faldet af store Kampesten og i flere Afsætninger styrter ned i den dybe, bratte Kløft.« Man lagde mærke til de to kors, der var rejst paa skrænterne, et øvre og mindre, hvis betydning ikke kendtes, og et andet, noget længere nede staaende, ligeledes hvidmalet trækors, det egentlige *K L I N T E K O R S*, »la grande croix«, som var oprejst til erindring om en tro skovbetjent, der her i vinteren 1788-89 satte livet til i den dybe sne; stolende paa sit kendskab til stierne vilde han en mørk vinternat overraske skovtyve, hvis forbryderiske træfældning han mente at have hørt, og efter sigende blev hans lig først fundet efter maaneders forløb. Og allernederst i dalen, tæt ved strandbredden, K. L. Rahbek: Samlede Fortællinger. II 369. naaede man »*K A P E L L E T*«, en lille bygning med spidsbuede vinduer bag en loggia med S E S I D E 17 »natursøjler« og med et løgspir ridende paa taget, der selv var lagt med flade, besynderlige sten. Ialfald senere var vinduesglassene røde og gule, grønne og dunkelblaa, og det sagdes, med C. Jensen: Møen. S. 199. urette, at den efterlignede Wilhelm Tells Kapel ved Vierwaldstattersøen. Indvendig fandtes 43

P A R K E N bord, stol og andre bekvemmeligheder, og trækrøret til en kamin var kunstig skjult og gik ud i en Bjergkløft. »Denne Scene var ogsaa blandt dem, der mest indtog mig, og hvor Konsten mest tilfredsstillede mig. Capellet er en sømmelig Bygning, af passende Størrelse og ret godt udført. Det Indtryk, Sjælen her modtager, er virkelig mere stille højtideligt, end paa noget andet Sted i disse Egne. Den dybe Ensomhed blandt Klipperne, de mørke overhængende Skove, Bølgernes rolige Pladsken, — Alt er een Tone i Naturen; og Bækkens sagte, eensformige Brusen hæver Roligheden end mere. Hvor harmonisk er nu Virkningen af dette ærværdige Huus, der i Ensomheden skal stemme Følelsen til Andagt og lede Tanken til det højere Liv. Ved sin gamle, fremmede Bygning vækker det Mindet om hine Tider, da saadanne Huse vare til for noget mere end at pryde en Have. I den tavse Rolighed, hvor kun Naturen taler og Livets Erindringer forsvinde, lytte vi mere agtsomt til den Stemme i vort Indre, der siger os, at alt dette, som vi med Sandserne beundre, er forgængeligt, og at vi giennem det Foranderlige maae skue noget Evigt, om ei vort Blik skal omsider forvildes, eller tabe sig uden Sands og Betydning i en forvirret Vrimmel af Gjenstande.« — Disse Molbechs ord illustrerer den sentimentale havekunsts triumf. Selv han, der ingenlunde var nogen ukritisk tilbeder af havernes vexlende overraskelser, blev greben af fortryllelsen, og hvor vi vel sagtens kun vilde se et snurrit lille lysthus med kulørte ruder, levede han med i fantasien. Vor tid kunde ikke have undgaaet at mærke kontrasten mellem kulissestaffagen og guds uforfalskede natur, hvor datiden følte en harmonisk overensstemmelse, fordi staffagen hjalp den til at forstaa naturen og var en pegepind for dens stemningsliv. For os, der forlængst kender vejene ud til naturen, vilde Cascadedalen aldrig kunne blive Liselunds største herlighed. For os er naturhaverne blevet et stykke historie. Men gennem samtidens ord forstaa vi klintehavens betydning i vort aandslivs historie, og selv om vor nøgternhed vejrer sentimentaliteten og kunstletheden, hvem kan alligevel blive kold overfor den naive stræben efter det gode, det skønne og det ægte menneskelige, der ligger bag arrangementerne. Og hvem føler ikke et pust af datidens idealitet, naar han staar overfor de splittede rester af havens monumenter. Læs indskriften paa en firkantet marmorplade, der nu ligger i hovedbygningen og tidligere vel har siddet ved kilden:

*Puisse le cristal de ton onde Pure
a jamais ne devoir Refléchir
que Les grâces de la Nature
et Les images du Plaisir.*

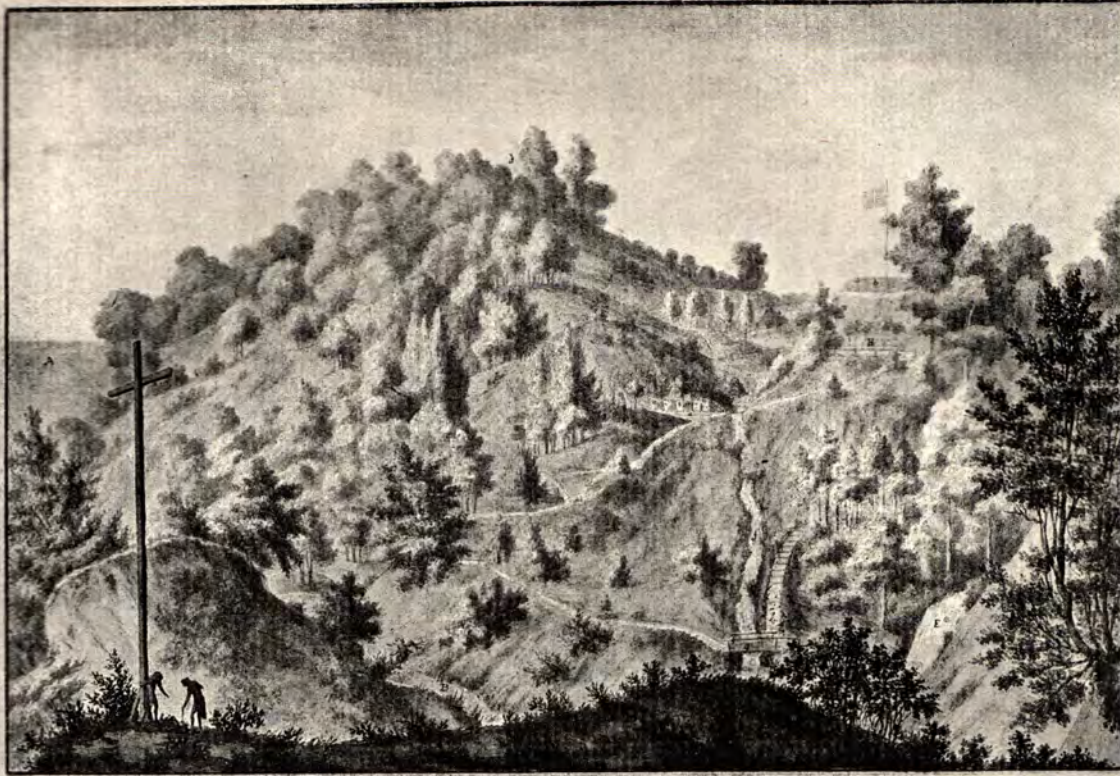
Eller tag i haanden panfløjten af marmor, hvis syv piber er omvundne af et baand med ordene:

L'HARMONIE NOUS UNIT

den sidste rest af monumentet paa øen »de la bonne Harmonie«, hvor den balancerede paa

S E S I D E 35 toppen af en stenpyramide mellem sex slanke popler. Eller se de enkelte, endnu eksisterende
B I L L E D E 62 monumenter. Gaa forbi soluret udenfor spisesalen et par skridt ind i dalen bag det gamle Slot
44

~ Vue générale du grand Vallon avec ses chutes d'eau, et autres objets qu'on y découvre de la Croix ~

A. la Mer Baltique. B. le lac qui coule au fond du Vallon. C. la maison de Prain. D. la Pâtisserie. E. la grande Croix. F. Liselund. G. une partie de la grande Cascade de la Cascade des Sources. H. Rind Nævegen. I. le Belvédère.

og find der mellem bøgetræerne det i skrænten, under en grotteagtig bue af raa kampesten
indsatte sandstensrelief, der forestiller en knælende kvinde, i klassisk klædebon, men med **B I L L E D E** 61
fru Lises træk, som paa et antikt alter med en brændende lampe skriver indvielsesordene:

A
L'AMITIE
PURE

Og se endelig de to støtter paa den store ø foran hovedbygningen, den ene en rund granitsøjle **B I L L E D E** 65
med en enkelt vase, der ifølge den stedlige tradition skal være sat af Calmette til minde om **T A V L E** 55
B I L L E D E 66
hans ven Raben-Hvitfeld, den anden en rund støtte af bornholmsk sandsten, bærende en søndret **T A V L E** 56
marmorvase og en malet indskrift, hvis sorte bogstaver, skønt halvvejs udviskede, kan tydes som:

PETER ANTON DE LA CALMETTE
Du sentiment, du gout, des graces
Ami, tu respectas les traces
La nature te guida
quand ton génie créa
Cet endroit délicieux, environs ravissants
Vois Liselund, vois ton ouvrage
qui dans son beau te rend hommage
Et fier de toi nous dit: je suis son monument

Denne indskrift er i sin nuværende form ikke fra Calmettes egen tid, og den skal oprindelig være skrevet paa en gammel bog af præsident i general-toldkammeret gehejmerraad Moltke, som besøgte Liselund kort efter grundlæggerens død. Men sikkert har Calmette selv følt sig ledet af naturen, da han skabte Liselund, da han – som Molbech siger – »med overordentlig Bekostning lod saa meget skjønt oplomstre, og ikke blot for egen Nydelse«. Og endnu kan Liselund sige: »Jeg er hans Monument.« – Haver er i følge sagens natur skrøbelige mindesmærker. Forlængst er Marienborg Park stærkt omdannet, og af selve Liselunds have eksisterer kun en torso. Ganske bortset fra de ændringer, som forfald og fornyelser har ført med sig, er hele partiet omkring kløften forsvundet ved det store klinteskred natten til 5. november 1905. Da vandaarerne havde undermineret lerskrænterne, gled vældige jordmasser ud af deres leje, og hele den maleriske kløft med dens omgivelser forvandlede til et uordentligt jordskred, der tog med sig baade Ruinen og Batteriet, Badehuset og Klintekorset, og som begravede Kapellet, hvoraf kun løgspiret kunde flyttes op i den bevarede del af parken. Men i den lemlæstede have har en gunstig skæbne holdt sin haand over selve Slottet, selv om prisen derfor var slægtens uddøen. I sin langvarige enkestand bevarede den gamle kammerherreinde med trofast pietet dets værelser og møbler. Men ogsaa den nye ejerslægt, under hvem »Tante Calmette« blev boende til sin død, værnede bygningen med varsomhed og rejste sig allerede 1879, to aar efter

kammerherreindens død, en ny bolig andetsteds i haven, og det gamle vaaningshus saavel som *M Ø B L E R* de andre havehuse fik da lov til at blive staaende som fortidsminder, fredede af den nuværende besidder og kun beboede af kunstnere og andre forstaaende sommergæster. En pietet af denne art er saare sjælden her i dette land, hvor det nittende aarhundredes økonomiske fremgang haand i haand med de vekslende slægtleds hang til at følge med i de nyeste moder kun har levnet faa fredhellige afkroge. Der har sikkert været villaer i hovedstadens omegn og herregaarde rundt om i landet, hvor nyklassicismens udstyr har været kostbarere og mindst lige saa smagfuldt som paa Liselund. Men hvor bygningerne ikke er ødelagte eller ændrede, der plejer man næsten altid at finde værelserne tømte og bohavet splittet for alle vinde. Endnu kender vi ganske vist ikke tilstrækkeligt til vort lands kunstneriske minder fra nyklassicismens og revolutionens tid, og vi tør haabe, at der kan findes hidtil upaaagtede levninger af tidens boligkultur, der kan rivalisere med Liselund. Men der vil dog næppe findes noget andet dansk hjem, der staar saa helt og uforvansket, præget af tiden og dens stil. Denne skønne helhedsvirkning er vel nok kvintessensen af Liselunds kunstneriske trylleri, der ikke brydes, selv om en nøgtern betragtning kan finde enkelte pletter. Det kan ikke skjules, at de kalkmalede vægdekorationer kun i det norske hus staar jomfrueligt uforvanskede, og at en ubehændig restaurators malerkost har udvidsket karakteren og ændret farverne i Slottets vigtigste rum. Og maalt med den samtidige europæiske møbelkunsts alen er møblerne i al deres ynde ingenlunde af første rang. Bortset fra en række af elegante spejle er baade de indlagte og de talrige hvidmalede møbler gennemgaaende saa enkle, at de næsten bliver spartanske. At forbillederne er engelske, er saa indlysende, at det næppe behøver at siges, og man kan paavise ret nøje overensstemmelse med de møbeltyper, som betegnes med snedkerfirmaet Hepplewhites navn. Den mand, som har leveret bohavet, kan næppe have været uden kendskab til Hepplewhites møbelbilleder: »The Cabinet-Maker and Upholsterers Guide»; spisestuens stole, dagligstuens sofaer og spejlet i Norske Hus synes at pege tilbage til bestemte detaljer i dette værk. Selv i disse tilfælde er der dog trods den stærke paavirkning ændret og simplificeret saa meget, at der ikke kan tales om direkte kopier, og der bliver stor sandsynlighed for, at flertallet af Liselunds møbler er hjemlige, danske arbejder. I denne sammenhæng bør det nævnes, at »Liselundspejle« forekommer paa adskillige andre danske herregaarde, og om de hvidmalede stoles hjemlige herkomst kan der ikke være tvivl; idet deres materiale er bøgetræ. Selv det kinesiske Lysthus' »bambusmøbler« er gjort af denne træsort! Datiden klagede over de danske møbelhaandværkeres uduelighed, og den direkte møbelimport fra England var som bekendt betydelig. Men fra andre tider hører vi de samme klager, og efterhaanden som vi lærer vort land at kende, ser vi, at vi ikke altid bør fæste lid til de misfornøjede røster. Den jævne enkelhed, som er saa fremherskende i Liselunds fornemme stilfuldhed, har sin naturlige forklaring andetsteds end i bristende haandværkerævne. »Værelserne«, siger Molbech, »er meget smagfuldt prydede, uden Glimmer, men med en elegant Luxus.« Enkelheden har altsaa været følt af samtiden, og den

M Ø B L E R er utvivlsomt et led i hele bygningens program, et udslag af den samme bygherretanke, som ytrer sig i yderarkitekturens simple træ søjler, i straataget, i værelsernes mangel paa fodpaneler og mange andre smaa træk. Ønsket om at bygge et landligt lyststed er Liselunds bærende idé, som paa den lykkeligste maade mødes med den nyklassiske stils almene tendenser og giver Klinteslottet sin særegne skønhed, personligt præget og i fuld harmoni med den danske natur, saa at interiører og bygning, bygning og park smelter sammen til en helhed, hvori potpourrikrukkernes velugt synes at mødes med havens blomsterduft, med den frodige skovluft og den friske søbrise.

Y D R E Til ydermurene blev der ved opførelsen ikke brugt maskeret bindingsværk; de er alle grundmurede af almindelige gule sten og hvidkalkede; dog er murstenschambranlerne om vinduerne i façadens sidepartier nu rødkalkede ligesom resterne af de stukguirlander (egeblade med flagrebaand), der har været anbragt under dem. Af kridtsten er de møllestensformede sølebaser og stylobattrinene, af hvilke de omkring tværflejen indtil for faa aar siden var sortfærede. Selve de simple, svagt entastsbuede træsejler staar nu graamalede, men skal i følge Molbech (Ungdomsvandring, s. 126) underligt nok have været blaamalede. Vandsokkelen under forbygningens vestre gavl, der nu er cement, var forhen af raa kampesten, og medens straataget, hvis sugefjæl er rødmalet, nu er mønnet med træ og zink, viser ældre fotografier i god overensstemmelse med brandtaxationsbeskrivelsen 1793, at der oprindeligt har ligget vingetegl paa mønningen. Tagværket er af fyrretræ; det lille ottekantede, spaantækte spir af egebindingsværk, som man sikkert bevidst har placeret lidt foran forhusets tagryg, skal være fornyet c. 1880, men ganske i overensstemmelse med det oprindelige, som Molbech kalder »i gothisk Smag«. Den smedejerns fløjstang med metalkuglen og den flagformede fløj, hvori gennembrudt aars-tallet 1792, er sikkert den oprindelige. Paa den lille spirkløkke læses om øverste rand: DE LA CALMETTE FUNDATOR ANNO 1792 og paa mundranden: OMSTØBT AF G E F ROSENKRANTZ ANNO 1880. Lygterne, der staar paa hver side af trappen, er sikkert samtidige med selve bygningen. De runde støtter er af bornholmsk sandsten; i smedejernsstativerne sidder glasklokker, og hætterne med de

S L O T T E T
T A V L E N R. 4-12
B I L L E D E N R. 1-8

T A V L E N R. 13
49

- S L O T T E T* smaa, rokokoaftige trækhulsgavl og den kogleformede top er af jernblik. Stuevinduerne træ- *I N D R E*
T A V L E N R. 14 værk er ret ejendommeligt formet, og det har øjensynligt været hensigten at skaffe saa fri og ubindret
udsigt til haven som muligt. Der er nemlig ingen lodrette poster, men kun ret spinkle, profilerede
tværposter. Over disse er vinduesrammerne faste, men forneden er der bevægelige fløje, som lukkes
med to jernrigler og desuden er forsynede med smaa haandtagsknopper af jern. Rammernes ydre
smedejernbeslag ender i smaa, drevne, rokokoaftige forsiringer. De nedre karmtræers inderkanter er
lodret riflede som skæve savtænder. I stueetagens indre er alle gulve lagte med brede fyrre-
brædder. Skillerummene er af bindingsværk, væggene pudsede, hvidtede og over en simpel fodliste
prydede med malede dekorationer, der er den væsentligste del af udsmykningen. Karakteristiske er
T A V L E N R. 15 dog dørene mellem værelserne, alle fløjdøre med laaseskilte af messing, og især karmindfatningerne
med deres savprofiler under triglyfferne. De forskallede og gipsede lofter, som over den enkle gesims-
profil har et lille, svagt hulled, er i et par af rummene udstyrede med fordringsløse loftsrosetter,
T A V L E N R. 16-20 hvori der indenfor en profileret cirkelring er ordnet smaa, rokokoaftige blade og blomster. *H A V E S A L*
B I L L E D E N R. 9-12 *S A L E N*, der udelukkende faar sit lys gennem de tre glas-fløjdøre i façadens midtrisalit, har om
nicjerne i de skraat afskaarne baghjørner stukrammer, hvis profiler minder om dørgerichterne. I den
T A V L E N R. 16 ene af nicjerne staar en fint profileret og nydeligt dekoreret klæberstensovn paa fod af norsk marmor
B I L L E D E N R. 11 og med indfyngsder af jern paa den ene af siderne. I den anden niche findes for symmetriens skyld
en attrap, der ved første øjekast synes at være en lignende ovn, men i virkeligheden er et skab af
graamalet træ. De kalkmalede dekorationer er kun bevarede i deres hovedtræk, idet de er opmalede
over de oprindelige i tiden efter 1850. Kakelovnsnichernes velarier er blaa og hvide med gul kant
paa brun bund. Det paa fodpartierne malede, skyggekastende sprinkelværk staar nu gult paa blaallig-
graa bund. I de hvide storfelter, hvis rammebortor nu er lyst blaalliggrønne, oprindelig blaagraa,
staar de naturalistiske grotesker med brogede fugle, frugter og blomster; utvivlsomt har farverne tid-
ligere været mere dæmpede og fine, svarende til de hvidmalede døre med deres perlegraa kanter. I
T A V L E N R. 17 sidevæggens midtfelter er der ingen dekorationer, vel sagtens, fordi de her anbragte spejle hænger
B I L L E D E N R. 12 paa deres oprindelige pladser. Rammerne er af fyr med snitværk af blødt træ, malet med sarte farver.
Rosetterne staar blaa paa den hvide spejlramme, og de omhængende guirlanders naturfarvede, lyserøde
rosor er fæstede til blaamalede baand. Tilsvarende farver findes paa spejlkonsollerne, der har mar-
T A V L E N R. 18 morplader. Ogsaa fire korte kanapéer af bøgetræ, der staar hver paa sin side af spejlene, passer saa
godt til deres pladser, at de maa antages fra første færd at have været bestemt netop hertil. Træ-
stellene er hvidmalede, med grønt laserede krydsebaand og forgyldning paa knapper og andre detaljer.
T A V L E N R. 19 Lignende karakter har en del stole, ligeledes af hvidmalet bøgetræ, med grønt stafferede baand, men
T A V L E N R. 20 de har fra første færd haft rørsæder, og alle detaljer afviger fra kanapéerne. To armstole med til-
svarende rygge er endnu enklere, uden udskaarne detaljer. Blandt værelsets andet mobiliar, et par
enkle, hvidmalede rokokolænestole af bøg, et sikkert yngre, mahognifineret bord og en elfenbensmalet
kakelovns-skærm, paa hvis hvide tylsfelt der er broderet silkeblomster omkring et ovalt udklippet
engelsk stik, maa særlig nævnes to cylindriske piedestaler, hvorpaa der i den gamle kammerherre-
indes tid stod et par marmorbuster af bygherren og hans hustru. Originalerne findes siden 1877 paa
Weilbach: *Dansk Kunst-* Korselitse, medens moderne afstøbninger er opstillede i gravkapellet ved Damsholte kirke. Rimeligvis
nerlexikon I, s. 303. er disse buster gjorte af Giovanni Domenico Gianelli, der 1801 udstillede en marmorbuste af Lise.
B I L L E D E N R. 13-14 *A B E V Æ R E L S E T*, paa højre haand for havesalen, har sit navn efter dekorationerne paa bag- *A B E V Æ R E L S E*
væggen. I sofanichen mellem den indbyggede skorsten og det med den symmetrisk anbragte skab er
væggen tredelt med halvrunde, naturalistisk formede og malede palmestammer. I alle tre underfelter
og i de to sidefelter er malet gult bambus-sprinkelværk paa baggrund af en grøn skov. I midtfeltet
er indfældet et spejl, hvorpaa malet en abe, der siddende paa en glassets øgning maskerende bambus-
stok griber efter et palmeblad. I modsætning til dette lysthusagtige legeværk er de andre vægflader
overvejende dekorerede i klassisk stil, omend der overalt i stedet for underpanel er malet bambus-
tremmeværk paa graa bund. Storfelterne staar nu svagt blegrede, i lyst grønblaa rammebortor, med
grisaille-malede grotesker ordnede om ovale eller cirkelrunde, wedgwoodagtige kaméer, hvis antikke
gudeskikkelser tegner sig hvidlige paa kraftig blaa bund. Medaljonerne holdes af knælende eller
staaende atlant-figurer, og i de større felters groteskeværk ses sole à la Versailles og øverst Jupiters
ørn, flyvende i en sky med lynstraaler. Ogsaa disse kalkmalerier er en del opmalede og ændrede i
nyere tid. Storfelternes bund har oprindelig været varmt brunligrød, kantbortornerne graaligt mosgrønne
og medaljonerne lysblaa med et svagt grønligt skær. Døren er nu blegrød med hvidlige felter og
T A V L E N R. 21 brunlige rammekanter. Den lille kakelovn svarer til den klassiske del af værelsets udstyr, idet den,
over et muret fodstykke, er gemt i et smedejernshylster, der er formet som en urne og malet sort med
brunrøde figurer og ornamenter, saa at den ser ud som en 'kampanisk' vase. For symmetriens skyld

I N D R E	S L O T T E T
staar der foran skabet i værelsets andet baghjørne en ganske tilsvarende jernblikvase, hvis dekorationer er bedre bevarede. Foruden det vægfaste spejl findes paa vinduesvæggen ophængt to ovale spejle af fyr med snitværk af blødt træ og tilhørende konsoller med marmorplader, nu hvidmalede med lysrøde og grønne detaljer. Sofaen paa bagvæggen er dels af bøg, dels af fyr, fineret med ret lyst, flammetræ, hvori der er indlagt sorte striber. Forsidens endestykker er dog af fuldt træ, hvori de sorte linjer er indfældede. Topkuglerne er farvede sorte. Hertil svarer stolene, med ben af fuldt træ og iøvrigt af fineret eg. Baade disse stole og to mahognifinerede armstole er mærkede med det indbrændte stempel C, som ellers ikke forekommer paa Liselunds møbler. To i sammenslaaet stand halvcirkelformede klapborde af fyr og eg er ligeledes finerede omtrent som sofaen, men kun de øverst paa de firkanterede ben indlagte ovaler er sorte, og deres kantstriber er ellers lyse. Den i loftet hængende ampel er af forgyldt messing med mælkehvid glaskuppel. Soveværelset — »SPØGELSESVÆRELSET» — hvis bagvæg er delt paa lignende maade som Abeværelsets, har brunrødt malede pudsvægge med bleggrøde kantborter, kun dekorerede med et lille ovalt midtfelt, hvori gult gittermønster paa graa bund. Rigere malede er dog de to firkanterede indbygninger i hjørnerne, af hvilke den ene rummer et klædeskab, den anden en natstol; de rundbuede døre, hvis fløje knækker paa midten, er overklædte med lærred, hvorpaa der uden hensyn til fløjenes bevægelser er malet skyggekastende gueridoner med løveben, bærende blomsterfyldte kampaniske vaser, og over dørene er der gult og graat gitterværk af lignende art som paa væggene. Af møbler findes to paa vinduesvæggen ophængte spejle af fyr og blødt træ, helt forgyldte, og to firkanterede spejlborde, hvidmalede med forgyldte ornamenter. — Den ret rige kanapéseng er hvidmalet. — Et barometer i mahognifineret kasse med indlagt konkylje er paa den trykte skive signeret »A MOLINARI i Kiøbenhavn«, og paa den ligeledes trykte termometerstok læses bl. a. ved 15° kulde: »Kiøbenhavn 1799«. Under loftet hænger en glasprismekrone.	T A V L E N R. 22 B I L L E D E N R. 16 T A V L E N R. 23-24 T A V L E N R. 25 B I L L E D E N R. 15 T A V L E N R. 26 B I L L E D E N R. 17 B I L L E D E N R. 18-19 T A V L E N R. 27 B I L L E D E N R. 20 T A V L E N R. 28
S P Ø G E L S E V Æ R E L S E	
S P I S E S A L <i>SPISESALEN</i> i korsfløjen er stemt i hvide og graa farver. Træværket er hvidt, de pudsede vægge marmorerede. Kun yderst beskedent gør en smule forgyldning sig gældende paa det sparsomme, rokokagtige snitværk øverst paa de to spejle, hvis volutkonsoller er af marmormalet træ. Dørene til det ydre, der tillader den intimeste forbindelse mellem salen og haven, flankeres af malede pilastre med joniske kapitæler. Af de skraat afskaarne hjørner mod forhuset er det ene indrettet til et buffetskab, der ved indfatningsprofilerne og de glatte, marmormalede trædøre er formet som pendant til den symmetrisk anbragte kakelovnsniche, hvori der staar en samtidig jernovn, signeret med Bærum jernværks mærke og aarstallet 1786. En brun fodliste skiller væggene fra plankegulvet, der er malet som rudelagte, sorte og hvide fliser — paa tavle 4 vist i deres ældre, nu noget ændrede form. Værelsets fornemme farvevirkning markeres af en krystallysekrone, mellem hvis klare prizmer der er blandet enkelte blaa. Alle møblerne er hvidmalede. Det runde spisebord, saa praktisk enkelt som vel muligt, er trods sin simpelhed vistnok oprindeligt og betegnende for datiden, der aldrig synes at have brugt kunstfærdige eller dekorerede borde af større format. De talrige, ensartede stole med flettede rørsæder er alle af bøg. <i>FORSTUEN BAG HAVESALEN</i> med dens udgang til det frie og dens enkle trappe staar med hvidkalkede vægge og perlemalet træværk. Under loftet hænger en ampel med klar glasklokke og messingfatning uden forgyldning. Forbygningens to <i>SIDEVÆRELSER</i> er delvis moderniserede i empiretiden, og den høje støbejernsovn fra Frederiksværk stammer sikkert fra tiden efter 1814. Foruden flere portrætmalerier findes af oprindeligt bohøve kun et bord, der ganske svarer til sofaen i Abeværelset og ligesom stolene der bærer brandstempelt C; pladen er oval, med klapper, der slaas ned mod længdesiderne. En hængeampel har ligesom exemplaret i Abeværelset mælkehvid glaskuppel i ciseleret og forgyldt messingfatning. En stor, ganske enkel seng, i kammeret bag Spøgelseværelset, skal have tilhørt den yngre Calmette; den har været baade bredere og længere end nu. Kvistens talrige smaakamre, med mange vægskabe og »hemmeligheder«, er gennemgaaende ganske enkle. De rundbuede kvistvinduer har firkanterede poster, hvis forsider er profilerede med et huller mellem to rundstave. Dørflojerne har to fyldinger, og laasebeslagene er af jern udhugget i rokokokonturer. Træværket er perlemalet, væggene hvidkalkede, kun i et enkelt kammer gulkalkede. Paa væggen i forstuen sidder en lille ampel. Under et af vinduerne er indbygget en sekretær af lyst træ med lige — i lodret stand lukket — klap. Spejlet, tavle 41, er mahognifineret med forgyldte ornamenter, og den paa samme tavle afbildede kommode er ligeledes af mahogni med messingstøbte søjledetaljer. Spejlet, tavle 43, hvidlakeret med forgyldning. — Af hovedbygningens indbo er der foruden de nævnte møbler bevaret adskillige smaating. En serie lysestager er af bly, blaamalede med fine, hvide ornamenter (eller gulmalede med brune). Et fransk ur af marmor og forgyldt bronze, med baandformet skive og diamantstjerne som viser, er signeret: Ch ^{les} Bertrand. Paris. Af samme materiale er to trearmede kandelabre og to lysestager. Af service findes betydelige rester af et ostindisk porcelænstel med gyldne ornamenter og en broget malet cirkel med en siddende, halvt kinesisk »Minerva«,	T A V L E N R. 30 B I L L E D E N R. 21-22 T A V L E N R. 31 T A V L E N R. 32 B I L L E D E N R. 23 T A V L E N R. 33 T A V L E N R. 34 T A V L E N R. 35 T A V L E N R. 36 B I L L E D E N R. 22 T A V L E N R. 37 B I L L E D E N R. 24 T A V L E N R. 38 B I L L E D E N R. 25 B I L L E D E N R. 30-32 T A V L E N R. 42 T A V L E N R. 39 B I L L E D E N R. 28 T A V L E N R. 40 B I L L E D E N R. 29 T A V L E N R. 41-42 B I L L E D E N R. 32 T A V L E N R. 43 B I L L E D E N R. 33 T A V L E N R. 29 B I L L E D E N R. 34 B I L L E D E N R. 27 B I L L E D E N R. 34
T A G E T A G E N	
	51

- P A R K E N* holdende et rundt skjold med Iselins vaaben. — *H Y T T E N* er en straatækt bindingsværksbygning *H A V E H U S E*
T A V L E N R. 44 med fodrem, 9 fag lang. Den er lidt indgravet i bakkeskrænten, og foran huset har terrænet fald ned *H Y T T E N*
B I L L E D E N R. 35-36 mod kørevejen, saa at der under *façaden* hllver plads til en høj, uregelmæssig kampestensokkel.
- Over de to trapper, af hvilke den ene fører til indgangsdøren, som efter almuens skik har over- og nederfløj, den anden til en altan, bæres det udkragende tag af barkede egestammer i stedet for søjler. Bag dette parti af *façaden* mangler fodlede, og tavlerne er her udmurede af store kridtsten uden løsholter, medens de tagformet afsluttede vinduer er forsynede med blyfattede ruder. I øvrigt er husets rustiké karakter fremhævet derved, at der foran bindingsværksstolperne er fæstet barkede egestammer. Over mænningen ligger kragtræer. Paa bagsiden fører en gangbro fra skovskrænten op til kvisten, hvor et
- T A V L E N R.* 45 enkelt værelse har pudsede og malede vægge. De lysblaa felter, der er indfattede i gule rammebortor,
B I L L E D E N R. 37 er dekorerede med frugtkurve, blade og baandværksornamenter, hvis klokkeblomster og andre detaljer har forbilleder i den sene Louis-XIV's stils Marot-Bersain'ske ornamentik. Mellem samme rums vinduer hænger over et firkantet bord et spejl, hvis træramme har bevaret sin oprindelige maling, hvidt med grønne ornamentor og forgyldt snitværk. Ogsaa i nogle af stueværelserne findes møbler fra bygherrens
- T A V L E N R.* 46 tid. Der er fem hvidmalede og forgyldte bøgtræsstole med polstrede sæder, en hvidmalet og forgyldt
B I L L E D E N R. 38 kanapé, som er anbragt mellem to firkantede piedestaler af hvidmalet fyr, hvis forsider forneden er kannelerede, foroven dekorerede med rødbrune stregmalerier, forestillende Paris dom og Venus toilette, i rammer med hvide akantusornamenter paa guldgrund. Endelig et chatol af mahogni, i
- T A V L E N R.* 47 hvis lave overbygning en skydeklap er dekoreret med vælskbindsrygge. *DET NORSE HUS* *DET NORSE HUS*
B I L L E D E N R. 39-40 er kun maskeret med kæmningsværk; indenfor træbeklædningen er selv forhusets vægge af pudset bindingsværk. De to vaaningsstuer, der begge har vinduer imod nord, er under mindre og lidt beskædnere forhold udstyrede paa lignende maade som hovedbygningens, men de malede dekorationer har her heldigt undgaaet senere tiders restaurering og virker derfor nok saa fint og smagfuldt som i
- B I L L E D E N R.* 41 selve slottet. I det første værelse er alle fire hjørner skraat afskaarne med nichor, hvori der er stillet gueridoner, 114 cm høje, af malet bøgtræ, med rund, paa kanten savtakriflet plade over C-bøjede, slanke ben, uden ornamentale detaljer. Dørene er perlemalede; mellem vinduerne sidder et fast spejl. De paa vægpusden malede dekorationer er kinesiske; i hjørnenicherne ses gult tremmeværk foran plantevækst, paa væggene forneden gult og hvidt sprinkelværk paa blaa bund, foroven i lysgrønne borter storfelter med smaa kinesiske pagoder i landskabelige omgivelser, vxlende med blaallige, hvidkrydsede smalfelter. Over dørene er der malet gult gitterværk, og gesimsen, der er hulet uden profilister, er dekoreret med en stribe af buetunger, derover en anden stribe med antikke spiralbølger — løbende hund, hvis sorte og brunrøde farver kontrasterer til værelsets ellers saa lette toner, og øverst
- T A V L E N R.* 48 graaligt sprinkelværk paa blaa bund. Selve loftsfladen er blaa. Det andet værelse er dekoreret i antik
B I L L E D E N R. 41-43 maner; farvevalg og motiver er delvis hentet fra de græsk-etruriske vaser. Væggene deles vandret af en sort stribe med rødt bølgeornament. Under denne er der lysblaa fodfelter i gule rammer og over samme stribe gule storfelter, indfattede i hvide rammebortor — med smalle blaa rammefelter — og vxlende prydede med sorte og rødbrune vaser eller smaa midtfelter, hvori klassiske figurer i tilsvarende farver. Paa dørfløjene ind til det første værelse er der lignende vasefarvede felter paa perlegraa bund. Det mellem vinduerne anbragte spejl er indfattet i en sort malet profilramme, og som skilleornament mellem glassene tjener en rød bølgeliniebort. Paa bagvæggen er der to smalle rundbuede døre med riftede indfatninger og glatte, paa trissehjul løbende skydefløjor, som er sortmalede med gule tegninger, forneden gitterværk, foroven en lampe hængende i kæde. Loftets uprofilerede hulgesims er dekoreret med hvidt sprinkelværk paa lysblaa bund under en sort-rød bort og en øverste gul kantstribe; midt i selve loftsfladen, der vistnok har været blaa, er der malet en sort-rød midtroset.
- B I L L E D E N R.* 44 De nysnævnte skydedøre fører ind til et lille sengekammer, hvis ovale vindue kan blændes med en
S E S I D E 25
T A V L E N R. 49 udvendig skodde, hvori der er udskaaret en maanesegl med gult glas. Af møblerne er spejlet hvid-
B I L L E D E N R. 45
T A V L E N R. 50 malet og forgyldt, stolene af hvidmalet bøg. *DET KINESISKE LYSTHUS* er en lille, otte-
T A V L E N R. 51
B I L L E D E N R. 46-48 kantet pagodebygning af bindingsværk med rødt og blaat malet tømmer og gulkalkede tavler. Taget, der nu er af tagpap, krones af et spir med krydsende sprinkelværk. Vinduerne rudeformet krydsende træsprosser er omhyggeligt profilerede, og deres skæringspunkter er indvendig markerede med rosetter. Ikke blot fortill, men ogsaa bagtil er der fløjedøre, og indenfor det bageste dørsæt er der ved indbyggede skabe med to nichor dannet en afdelet plads, hvor der nu staar bord og kanapéer. Væggene er lysgule, delte i bindingsværksfelter ved brune og hvide striber. Under loftet er der nu ophængt et telt af stribet drejl. To kinesiske glasmalerier og en serie indiske gudebilleder stærkt bemalede i kraftige farver fremhæver husets asiatiske karakter; i overensstemmelse hermed har møblerne kinesiske sprinkelværksformer, og bøgtræet, hvoraf de er gjorte, er malet gult med brune fuglesjæknaster.

FORENINGEN AF 3. DECEMBER 1892

HAR UDGIVET LISELUND I ANLEDNING AF

SIN 25AARIGE BESTAEN.

FORMAND VAR

SVEND MØLLER.

BOGEN ER TILRETTELagt OG ORDNET AF

AAGE RAFN

HOS

XYLOGRAF F. HENDRIKSEN.

★ ★ ★
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE — AXEL SIMMELKIÆR —
PAA HAANDGJORT PAPIR FRA DE FORENEDE PAPIRFABRIKKER
K Ø B E N H A V N 1 9 1 8

REGISTER I N D H O L D S F O R T E G N E L S E

SIDE		TIL SIDE
9	DE BOSC DE LA CALMETTE	16
17	TIDSAAND	28
	<i>Dr. phil. Louis Bobé</i>	
29	LISELUND	48
49	ENKELTHEDER	52
	<i>Magister Chr. Axel Jensen</i>	
53	REGISTER	58
	BILLEDER	
	OPMAALINGER	
	<i>maalt</i>	
	1 9 1 7	

SIDE	TEKSTRILLEDER	OPLYSNINGER	SE SIDE
4	•PUISSÉ LE CRISTAL•	INDSKRIFT FRA EN KILDE I PARKEN	44
6	LISA	TEGNET AF ANTOINE CALMETTE	13
9	ELISABETH OG ANTOINE CALMETTE	AF CHRÉTIEN	
17	KAPELLET I LISELUNDS PARK	EFTER STIK AF S. L. LANGE	43
28	NORSKE HYTTE VED SANDERUMGAARD	M. WINTHER: SANDERUMGAARD	23
29	LISELUND	EFTER STIK AF S. L. LANGE	41
32	SKITSEBOGSBLAD MED NOTER	FRA ANTOINE CALMETTES REJSER	33
35	L'ILE DE LA BONNE HARMONIE	TUSCHTEGNING FRA LISELUND ARKIV	34
36	PROJEKT TIL LISELUND	AF ANDREAS JOHANNES KIRKERUP!	35
37	SKITSER TIL LISELUND	AF ANTOINE CALMETTE!	38
38	FAÇADEUDKAST TIL LISELUND	AF ANDREAS JOHANNES KIRKERUP!	38
39	FAÇADEUDKAST TIL LISELUND	AF ANDREAS JOHANNES KIRKERUP!	38
41	VUE GÉNÉRAL DU GRAND PERRON	TUSCHTEGNING FRA LISELUND ARKIV	41
42	LA SOLITUDE	TUSCHTEGNING FRA LISELUND ARKIV	42
45	VUE GÉNÉRAL DU GRAND VALLON	TUSCHTEGNING FRA LISELUND ARKIV	43
46	ET BADEHUS VED LISELUND	TUSCHTEGNING FRA LISELUND ARKIV	43
54	★	★	★

BILLED	BILLEDETS HOVEDTITEL	BILLEDETS UNDERTITEL	FOTOGRAFERET AF:	TAVLE
1	S L O T T E T	SET FRA NORD	E. T R O M H O L T	3 9
2	•	• SET FRA SYD	C A N D. H U D E	3 11
3	•	• SET FRA VEST	E. T R O M H O L T	3 10 13
4	•	• SET FRA VEST	C A N D. H U D E	3 10
5	•	• SET FRA SYD	A A G E R A F N	3 11
6	•	• SET FRA VEST	A A G E R A F N	3 10
7	•	• DØR TIL FORSTUE	V. M. B L O C H	4
8	•	• SØJLERNE	C. C H R I S T E N S E N	3 10 11
9	•	• HAVESAL	A A G E R A F N	4 18 19
10	•	• HAVESAL	C A N D. H U D E	4 15
11	•	• KLÆBERSTENSOVN	C A N D. H U D E	16
12	•	• SPEJL I HAVESAL	V. M. B L O C H	17
13	•	• ABEVÆRELSE	A A G E R A F N	4 21 23
14	•	• ABEVÆRELSE	C A N D. H U D E	4
15	•	• STOL I ABEVÆRELSE	V. M. B L O C H	25
16	•	• SPEJL	V. M. B L O C H	22
17	•	• AMPEL	V. M. B L O C H	26
18	•	• SPØGELSEVÆRELSE	A A G E R A F N	4
19	•	• SPØGELSEVÆRELSE	A A G E R A F N	4 28
20	•	• SPEJL	A A G E R A F N	27
21	•	• SPISESAL	V. M. B L O C H	4 30 31
22	•	• SPISESAL	A A G E R A F N	33-36
23	•	• JERNOVN	C A N D. H U D E	32
24	•	• JERNOVN	V. M. B L O C H	37
25	•	• AMPEL	V. M. B L O C H	38
26	•	• AMPEL MED LUTH	A A G E R A F N	
27	•	• UR OG STAGE	V. M. B L O C H	
28	•	• AMPEL PAA I. SAL	V. M. B L O C H	7 39
29	•	• SEKRETÆR	V. M. B L O C H	40
30	•	• OVN OG SPEJL	V. M. B L O C H	
31	•	• SOVEVÆRELSE	C A N D. H U D E	
32	•	• KOMODE OG SPEJL	A A G E R A F N	41 42
33	•	• LILLE OVALT SPEJL	A A G E R A F N	43

REGISTER	BILLED	BILLEDETS HOVEDTITEL	BILLEDETS UNDERTITEL	FOTOGRAFERET AF:	TAVLE
	34	S L O T T E T	TALLERKEN OG STAGE	A A G E R A F N	29
	35	H Y T T E N	SET FRA VEJEN	V. M. B L O C H	44
	36	•	• SET FRA SKRÆNTEN	V. M. B L O C H	44
	37	•	• LOFTSVÆRELSE	V. M. B L O C H	45
	38	•	• VÆRELSE I STUEN	CHR. AXEL JENSEN	44 46
	39	N O R S K E H U S	SET FRA NORD	CHR. AXEL JENSEN	47
	40	•	• GAARDSIDE	A A G E R A F N	47
	41	•	• POMPEJANSK RUM	C A N D. H U D E	48
	42	•	• LOFTSROSET	A A G E R A F N	
	43	•	• DØR	A A G E R A F N	
	44	•	• MAANEVÆRELSE	A A G E R A F N	47
	45	•	• SPEJL	V. M. B L O C H	49
	46	KINESISKE LYSTHUS	SET FRA PARKEN	A A G E R A F N	51
	47	•	• SET FRA DAMMEN	A A G E R A F N	51
	48	•	• DET INDRE	C A N D. H U D E	51
	49	•	• KANAPÉ	C A N D. H U D E	52
	50	•	• STOL	A A G E R A F N	53
	51	P A R K E N	SLOT OG HYTTE	A A G E R A F N	
	52	•	• IDYL	V. M. B L O C H	
	53	•	• ØVERSTE DAM	V. M. B L O C H	
	54	•	• LABYRINT DAM	V. M. B L O C H	
	55	•	• KANAL	V. M. B L O C H	
S E S I D E 35	56	•	• PYRAMIDEØ	V. M. B L O C H	
	57	•	• FÆRGE	A A G E R A F N	2
	58	•	• BRO	A A G E R A F N	2
	59	•	• FÆRGE OG BRO	V. M. B L O C H	2
	60	•	• GRATIESTEN	V. M. B L O C H	
	61	•	• A L'AMITIE PURE	CHR. AXEL JENSEN	
	62	•	• SOLUR	A A G E R A F N	54
	63	•	• GARTNERBOLIGER	C A N D. H U D E	
	64	•	• KAPELLET	V I L H. T I L L G E	
	65	•	• STØTTE	V. M. B L O C H	55
56	66	•	• MINDESTØTTE	A A G E R A F N	56

TAVLE	TAVLENS HOVEDTITEL	TAVLENS UNDERTITEL	MAALT OG TEGNET AF:	MAAL R E G I S T E R
1	L I S E L U N D	KORT FRA 1791	M. WESTERHOLDT	1:4000
2	•	• LISELUND MED PARK	A A G E R A F N	1:4000 <i>Efter et landmaaler-kort som fandtes paa</i>
3	S L O T T E T	BELIGGENHED	M A X R É E	1:1000 <i>LISELUND.</i>
4	•	• PLAN AF STUE	"H. J. KAMP MANN	1:100 <i>"Efter tidligere maallinger udførte af HANS TVEDE</i>
5	•	• PLAN AF I. SAL	"H. J. KAMP MANN	1:100 <i>og CHAS. CHRISTENSEN.</i>
6	•	• PLAN AF KÆLDER	"H. J. KAMP MANN	1:100
7	•	• SNIT MOD VEST	"CHR. KAMP MANN	1:100
8	•	• SNIT MOD NORD	"CHR. KAMP MANN	1:100
9	•	• NORDSIDE	"CHR. KAMP MANN	1:100
10	•	• VESTSIDE	"CHR. KAMP MANN	1:100
11	•	• SYDSIDE	"CHR. KAMP MANN	1:100
12	•	• ØSTSIDE	"CHR. KAMP MANN	1:100
13	•	• LYGTE	POVL STEGMANN	1:10
14	•	• VINDUE	POVL STEGMANN	1:20
15	•	• DØR I HAVESAL	POVL STEGMANN	1:20
16	•	• KLÆBERSTENSOVN	K A Y F I S K E R	1:10
17	•	• SPEJL I HAVESAL	H. J. KAMP MANN	1:10
18	•	• KANAPÉ I HAVESAL	H. J. KAMP MANN	1:10
19	•	• STOL I HAVESAL	CHR. KAMP MANN	1:10
20	•	• ARMSTOL I HAVESAL	M A X R É E	1:10
21	•	• OVN I ABEVÆRELSE	POVL STEGMANN	1:10
22	•	• SPEJL I ABEVÆR.	M A X R É E	1:10
23	•	• SOFA I ABEVÆRELSE	CHR. KAMP MANN	1:10
24	•	• ENKELTHEDER TIL 23	CHR. KAMP MANN	1:2
25	•	• STOL I ABEVÆRELSE	CHR. KAMP MANN	1:10
26	•	• AMPEL I ABEVÆR.	A A G E R A F N	1:5
27	•	• SPEJL I SPØGELSEV.	M A X R É E	1:10
28	•	• KRONE I SPØGELSEV.	A A G E R A F N	1:5
29	•	• BLYSTAGE	A A G E R A F N	1:2
30	•	• SYDVÆG I SPISESAL	A A G E R A F N	1:20
31	•	• SPEJL I SPISESAL	CHR. KAMP MANN	1:10
32	•	• OVN I SPISESAL	K A Y F I S K E R	1:10
33	•	• KRONE I SPISESAL	A A G E R A F N	1:5

REGISTRERTAVLE	TAVLENS HOVEDTITEL	TAVLENS UNDERTITEL	MAALT OG TEGNET AF:	MAAL	
Efter opmaaling af JENS ILSTED.	S L O T T E T	BORD I SPISESAL	CHR. KAMPMANN	1:10	
35	•	• STOL I SPISESAL	CHR. KAMPMANN	1:10	
36	•	• AMPEL I FORSTUE	A A G E R A F N	1:5	
37	•	• STØBEJERNSOVN	CHR. KAMPMANN	1:10	
38	•	• AMPEL	H. J. KAMPMANN	1:5	
39	•	• LILLE AMPEL	H. J. KAMPMANN	1:5	
40	•	• SEKRETÆR	K A Y F I S K E R	1:10	
41	•	• LOFTSVÆRELSE	A A G E R A F N	1:10	
42	•	• ENKELTHED AFT. 41	A A G E R A F N	1:2	
43	•	• SPEJL	H. J. KAMPMANN	1:10	
Med hjælp af FRK. I. ZIEGLER.	44	H Y T T E N	PLAN SNIT FAÇADE	H. J. KAMPMANN	1:200
	45	•	• LOFTSVÆRELSE	K A Y F I S K E R	1:20
	46	•	• STOL	CHR. KAMPMANN	1:10
Med hjælp af FRK. I. ZIEGLER.	47	N O R S K E H U S	PLAN SNIT FAÇADE	A A G E R A F N	1:200
	48	•	• POMPEJANSK RUM	A A G E R A F N	1:20
	49	•	• SPEJL	CHR. KAMPMANN	1:10
	50	•	• STOL	A A G E R A F N	1:10
Med hjælp af H. J. K., CHR. K. og P. St.	51	KINESISKE LYSTHUS	PLAN SNIT FAÇADE	A A G E R A F N	1:100
	52	•	• KANAPÉ OG TABURET	H. J. KAMPMANN	1:10
	53	•	• STOL	P O V L S T E G M A N N	1:10
	54	P A R K E N	SOLUR	H. J. KAMPMANN	1:10
	55	•	• STØTTE	M A X R É E	1:10
	56	•	• MINDESTØTTE	M A X R É E	1:10

B I L L E D E R

SET FRA NORD
BILLEDE NR. 1

SET FRA SYD
BILLEDE NR. 2

SET FRA VEST
BILLEDE NR. 3

SET FRA VEST
BILLEDE NR. 4

S L O T T E T

S E T F R A S Y D
B I L L E D E N R. 5

S E T F R A V E S T
B I L L E D E N R. 6

DØR TIL FORSTUE
BILLEDE NR. 7

S Ø J L E R N E
BILLEDE NR. 8

H A V E S A L
B I L L E D E N R. 9

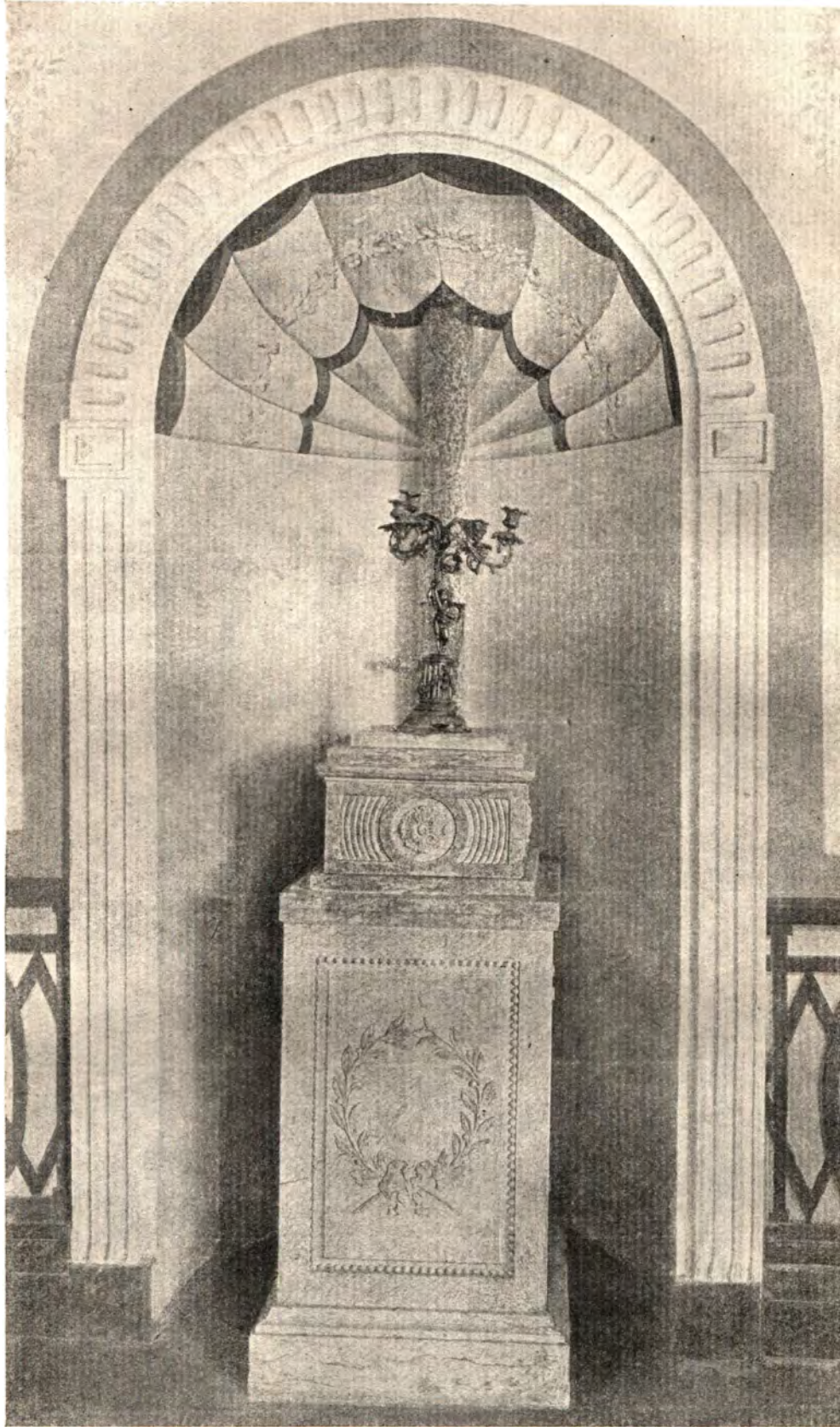

B

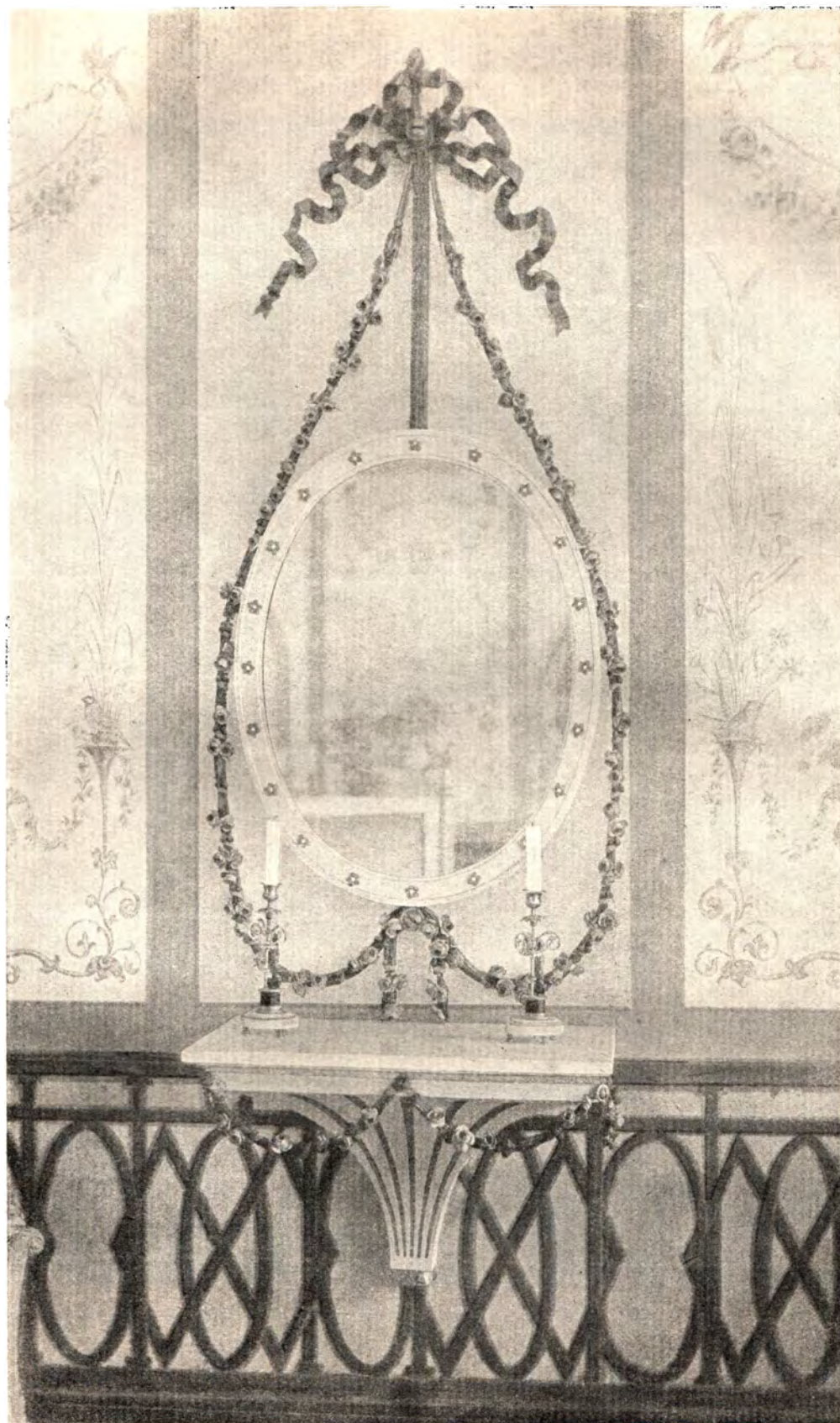
H A V E S A L
B I L L E D E N R. 10

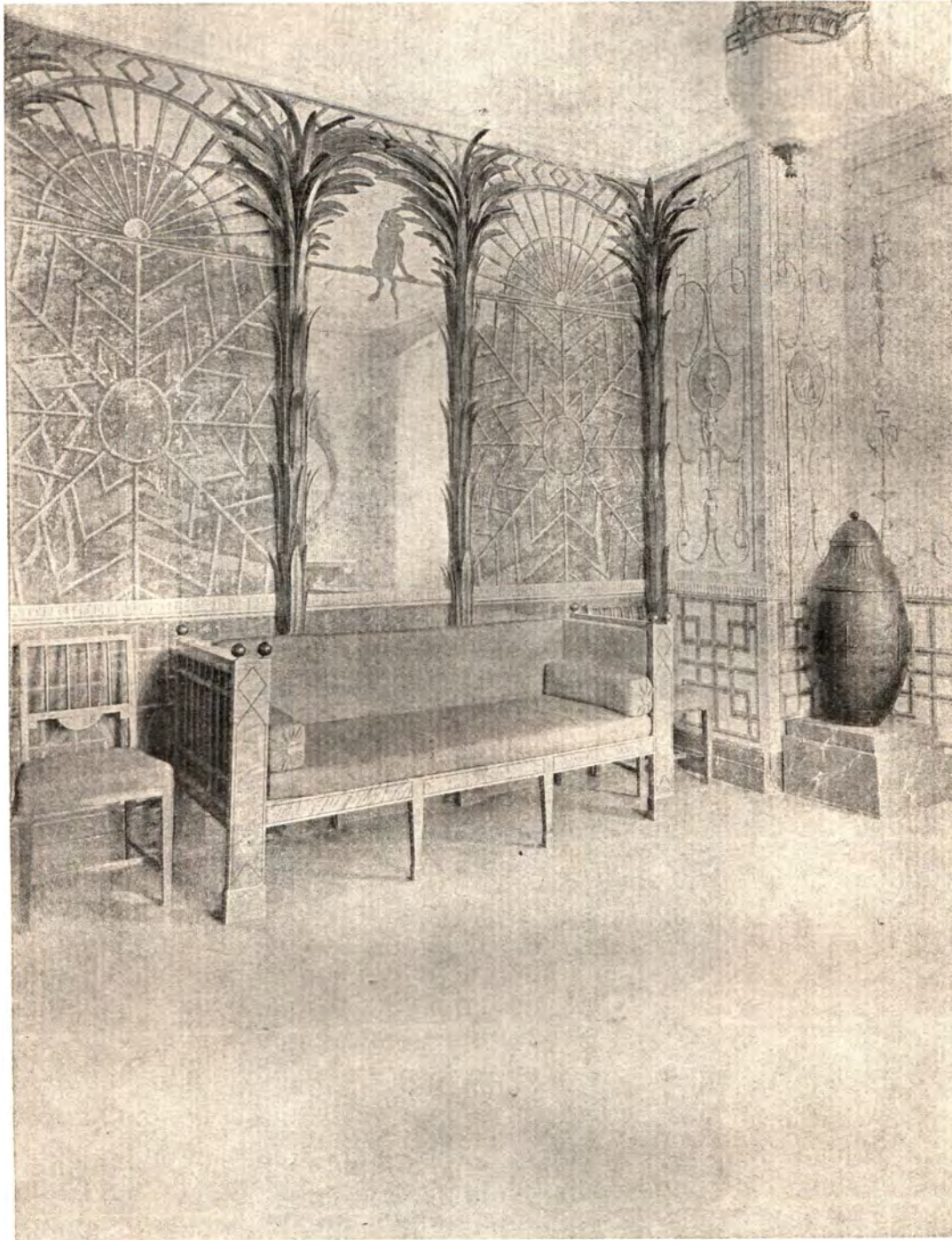
H A V E S A L
O V N
B I L L E D E N R. 11

H A V E S A L
S P E J L
B I L L E D E N R. 12

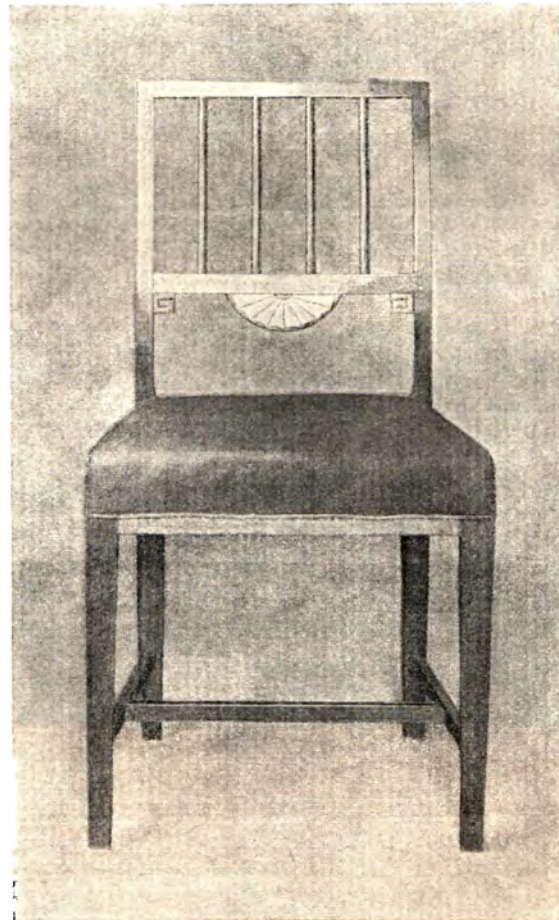

A B E V E R E L S E
B I L L E D E N R. 13.

A B E V Æ R E L S E
B I L L E D E N R. 14

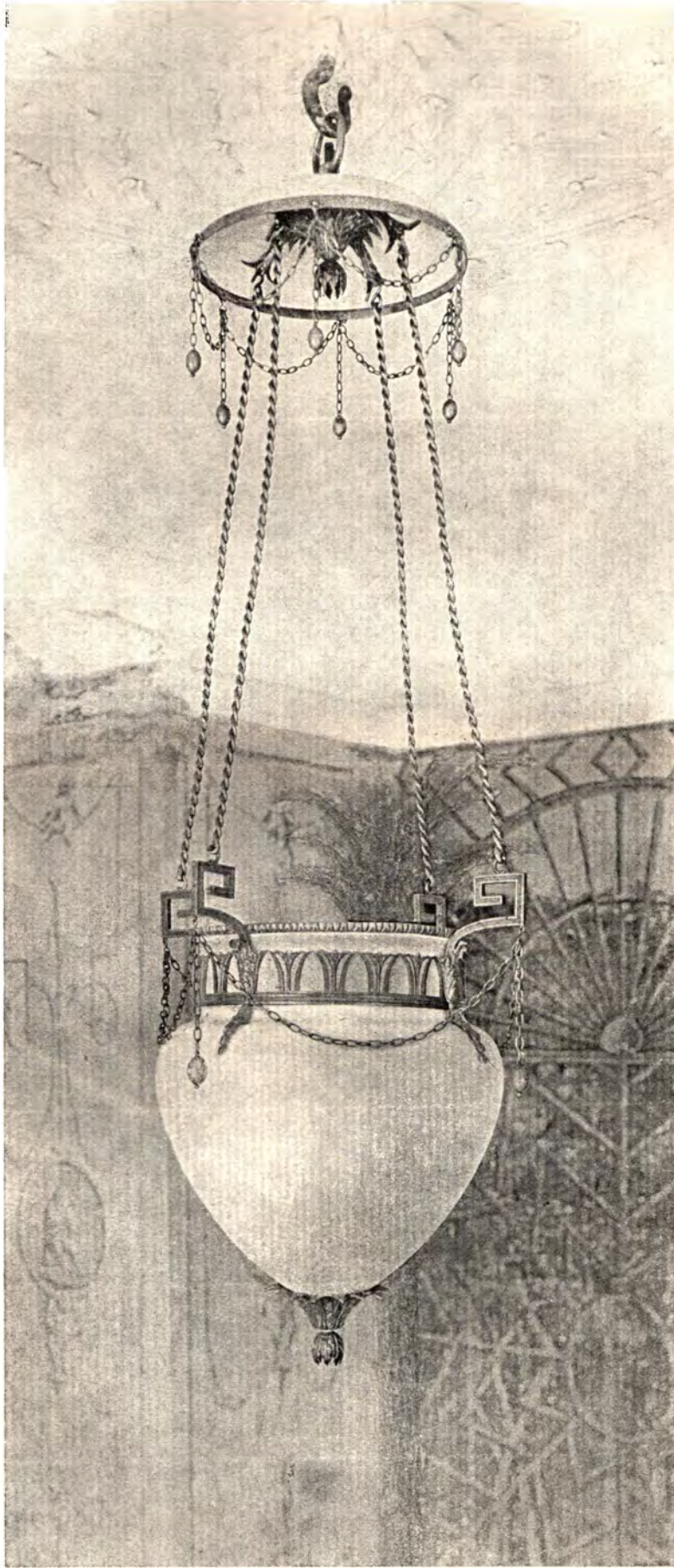
A B E V Æ R E L S E
S T O L
B I L L E D E N R. 15

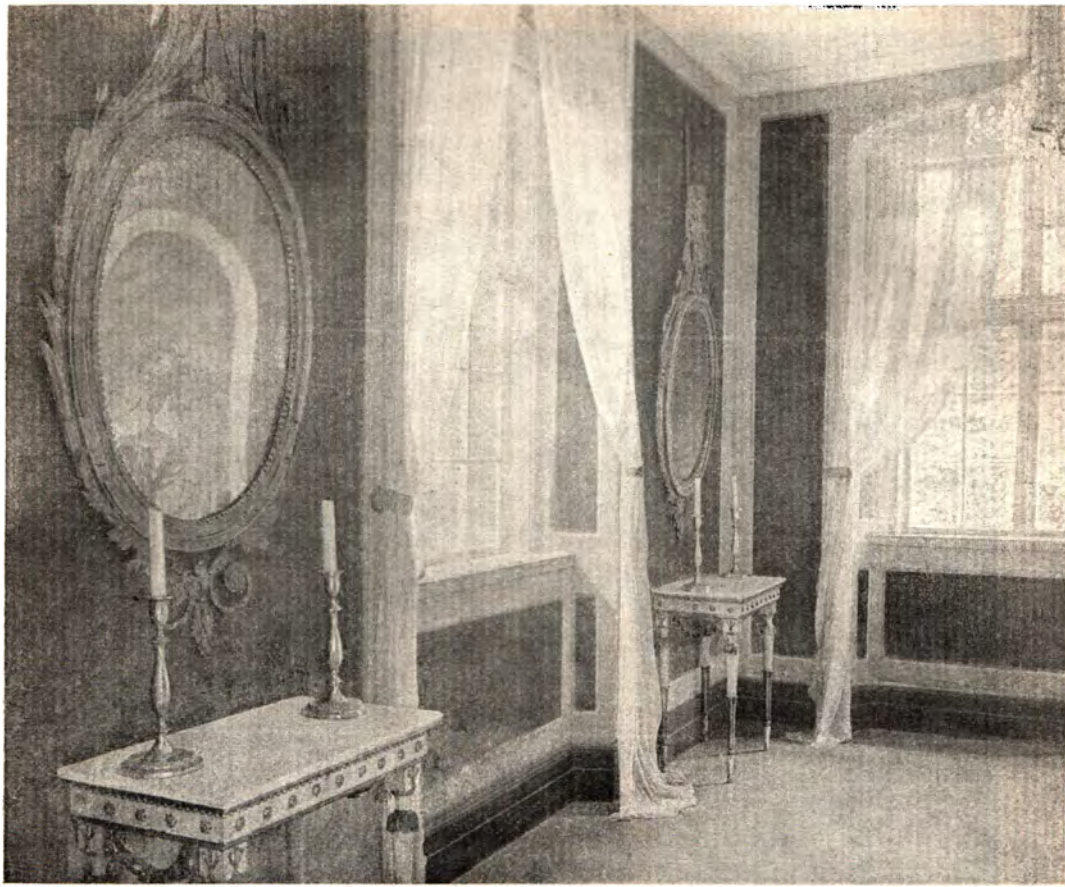
A B E V Æ R E L S E
S P E J L
B I L L E D E N R. 16

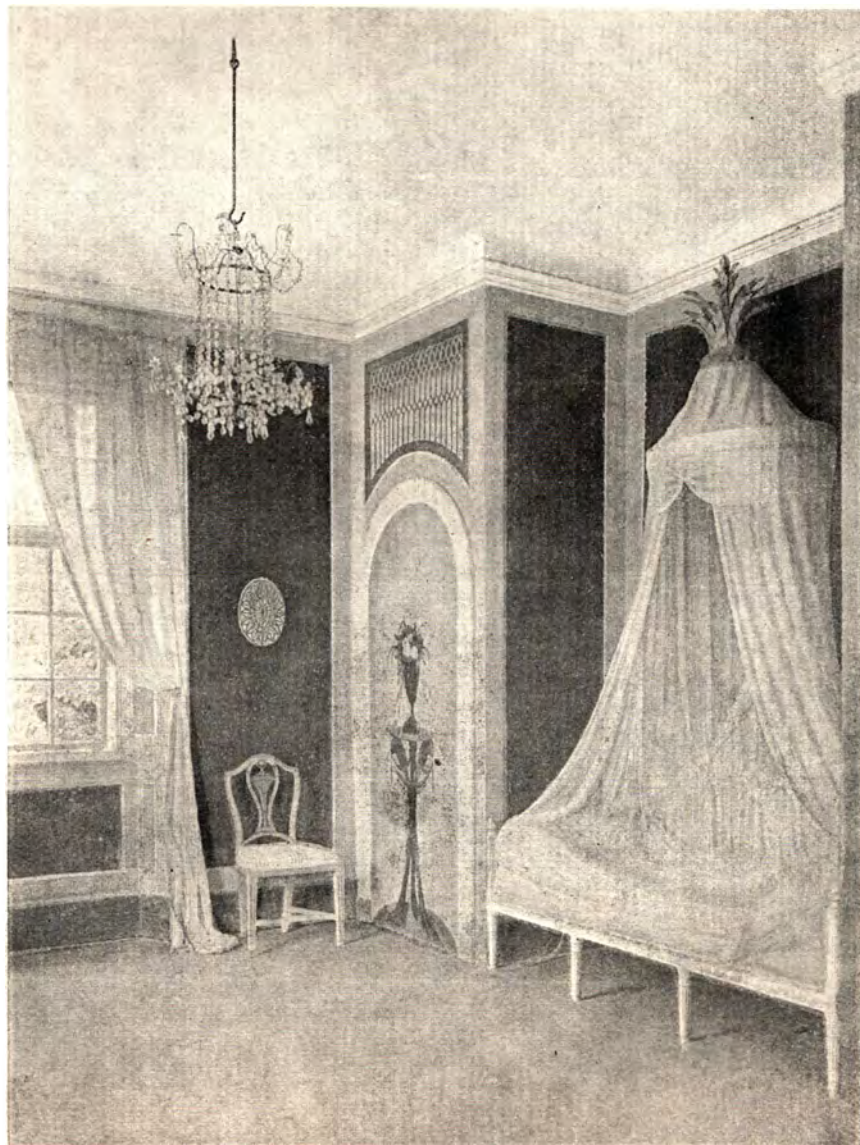

A B E V Æ R E L S E
A M P E L
B I L L E D E N R. 17

SPØGELSEVÆRELSE
BILLEDE NR. 18

SPØGELSEVÆRELSE
BILLEDE NR. 19

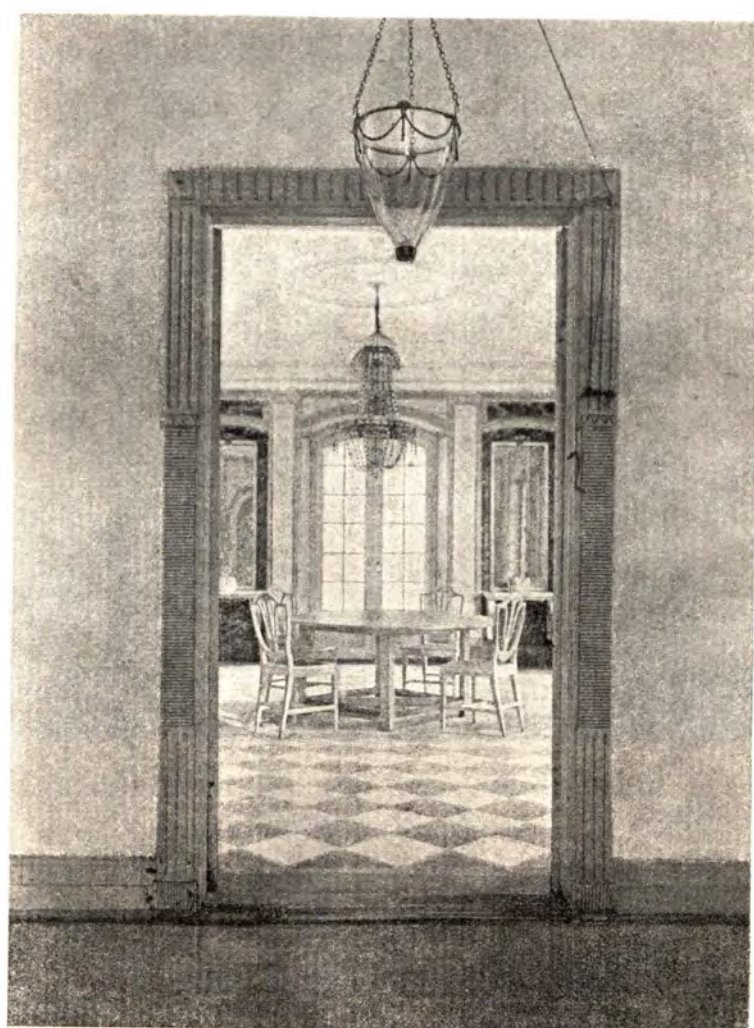
D

SPØGELSEVÆRELSE
SPEJL
BILLEDE NR. 20

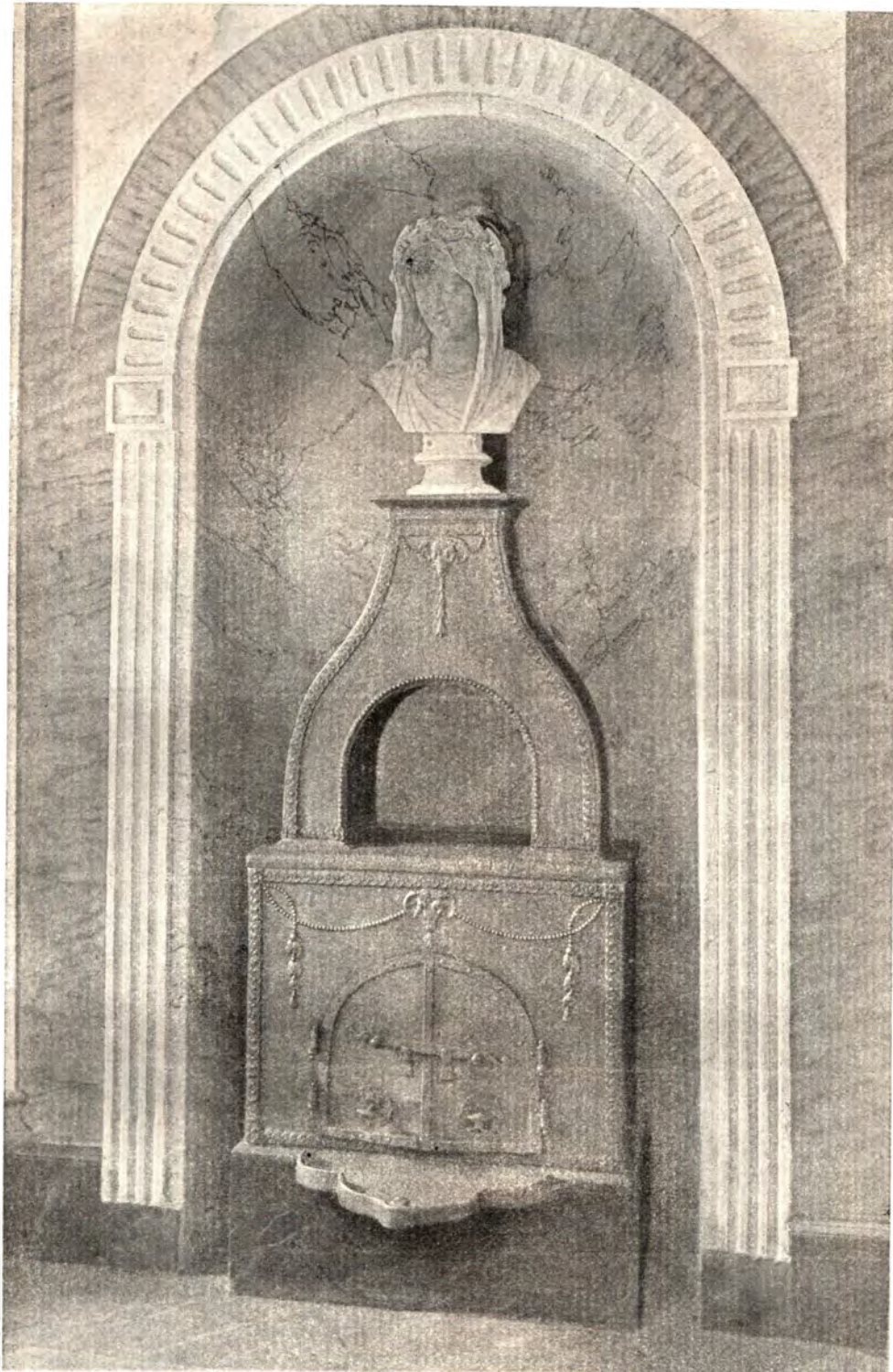

S P I S E S A L
B I L L E D E N R. 21

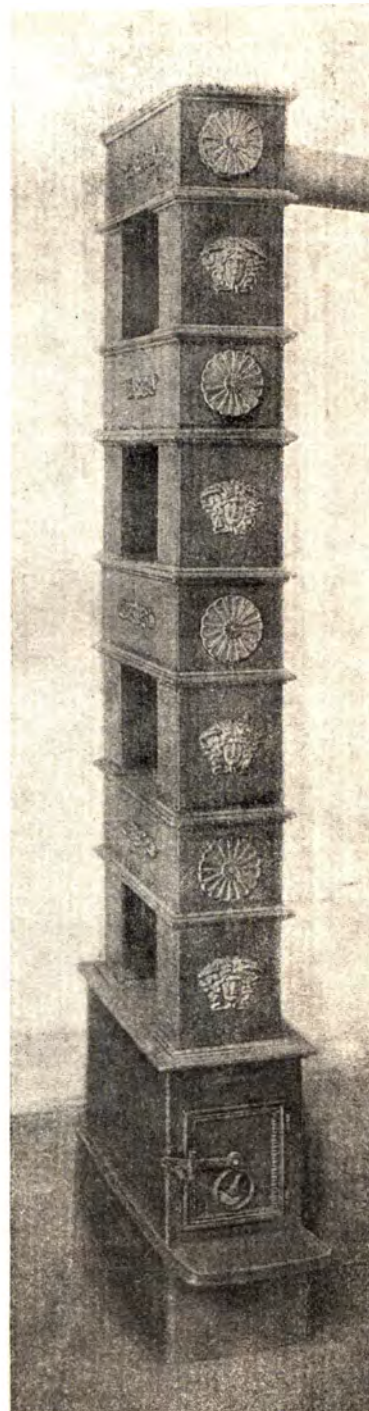
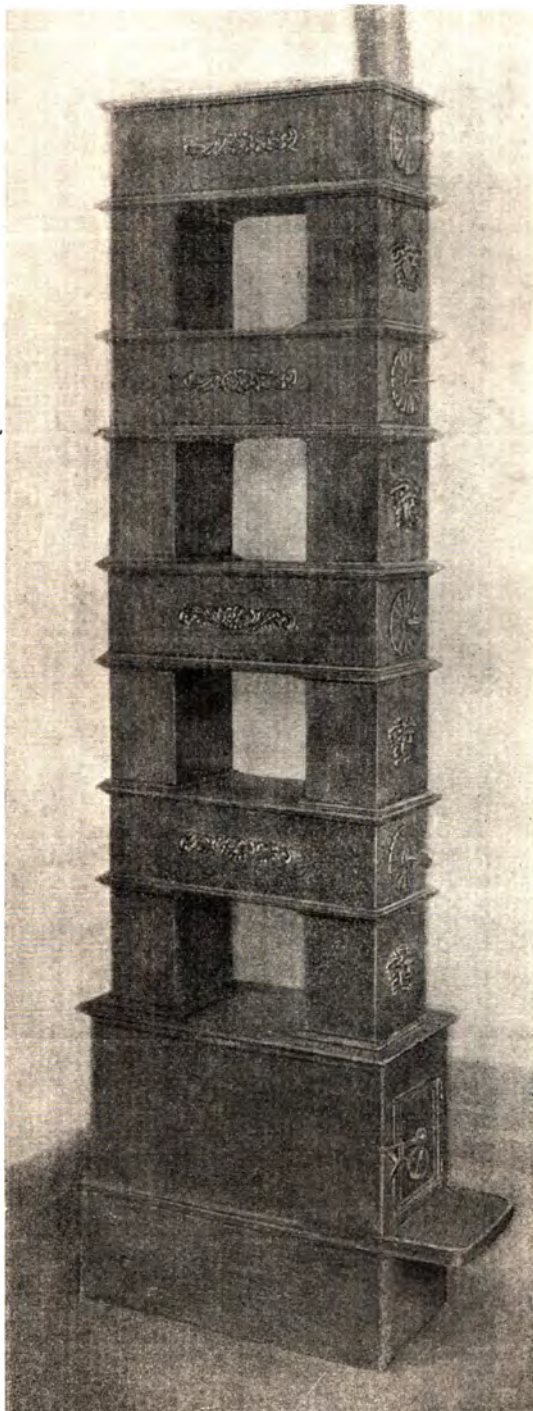
S P I S E S A L
B I L L E D E N R. 22

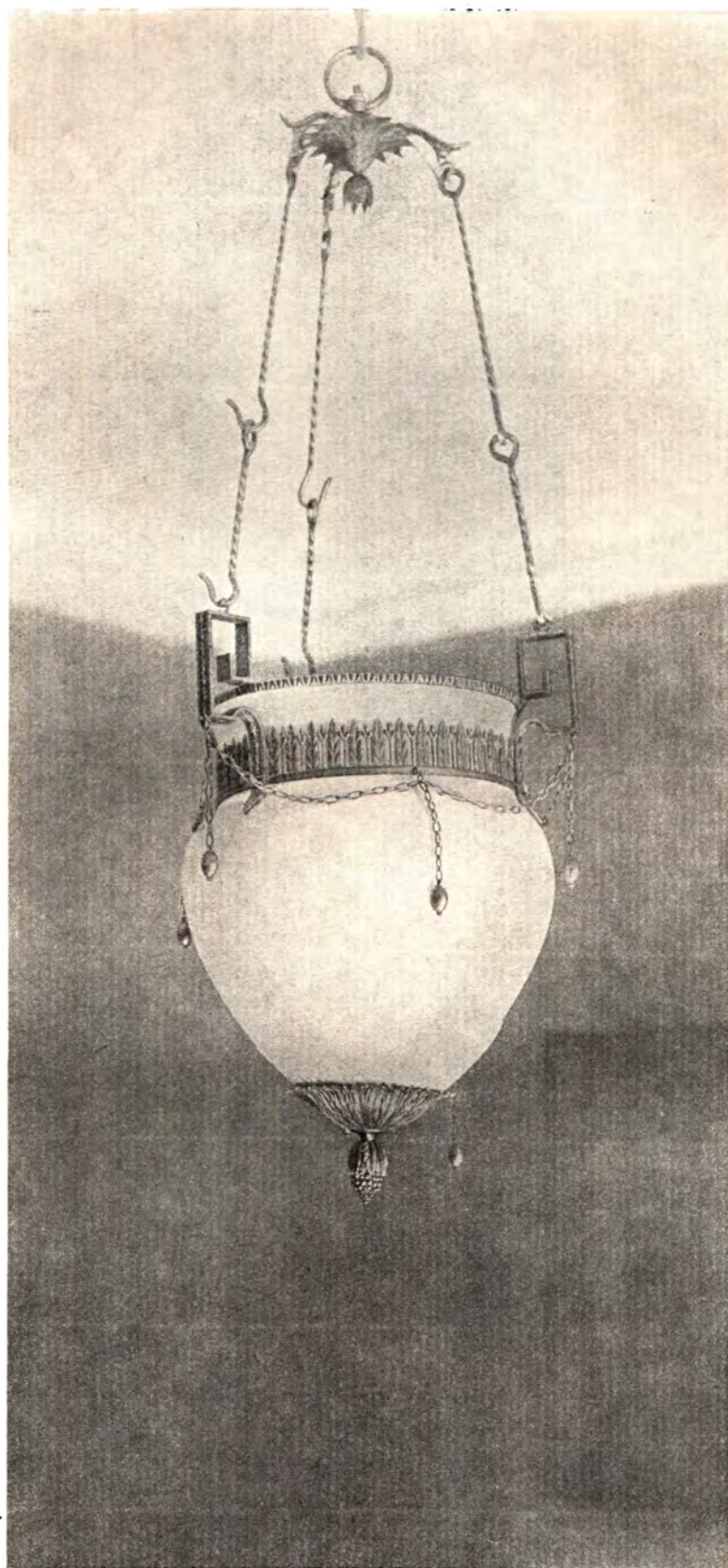
S P I S E S A L
J E R N O V N
B I L L E D E N R. 23

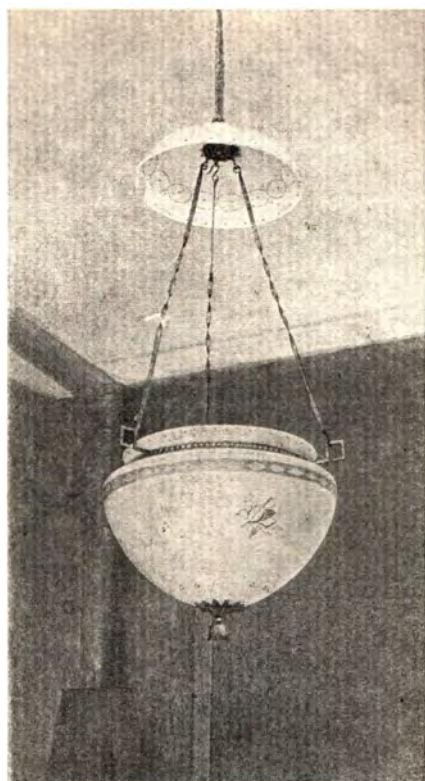
J E R N O V N
B I L L E D E N R. 24

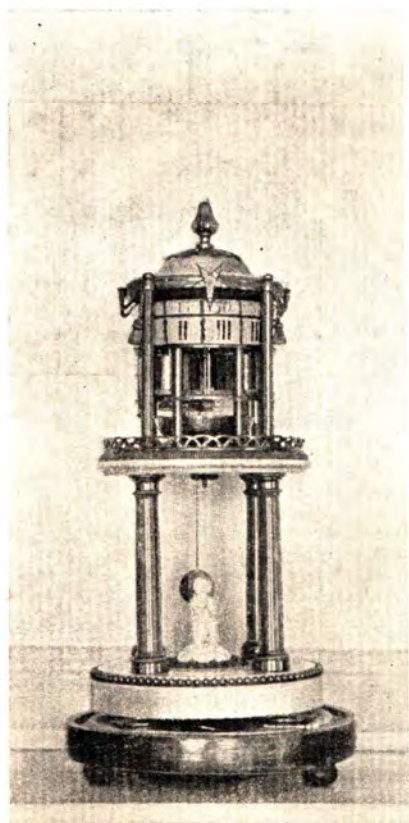

A M P E L
B I L L E D E N R. 25

18

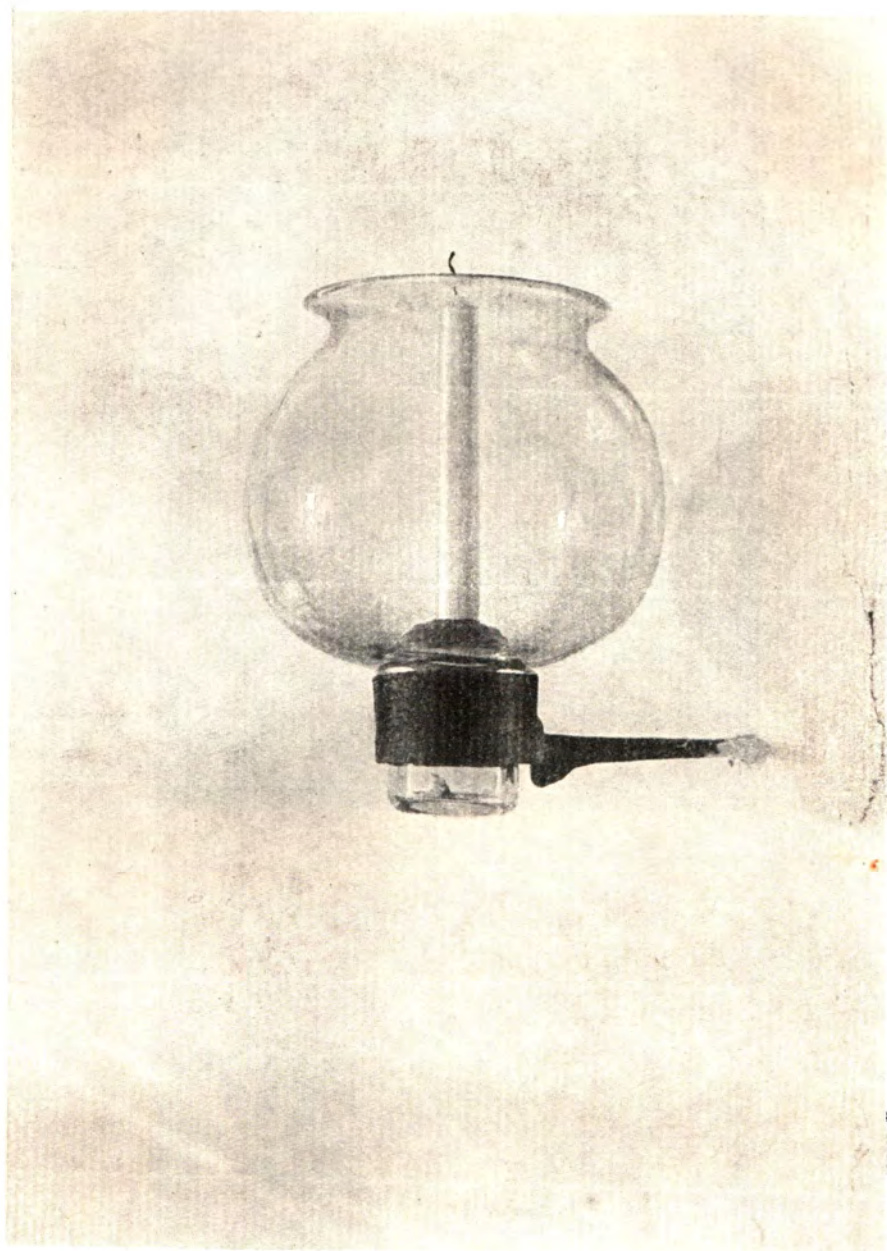

A M P E L
B I L L E D E N R. 26

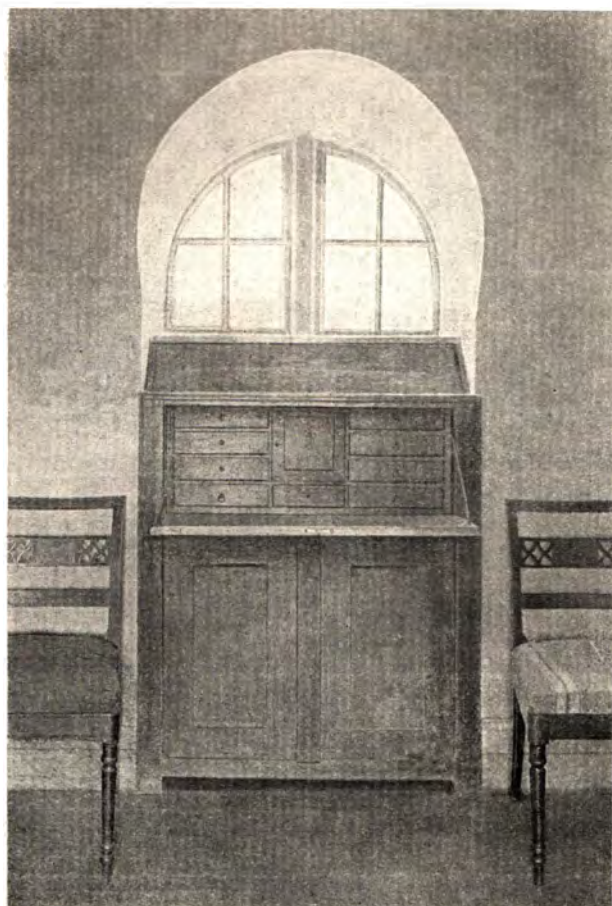

U R O G S T A G E
B I L L E D E N R. 27

FORSTUE I. SAL
AMPEL
BILLEDE NR. 28

LOFTSVÆRELSE
SEKRETÆR
BILLEDE NR. 29

LOFTSVÆRELSE
OVN OG SPEJL
BILLEDE NR. 30

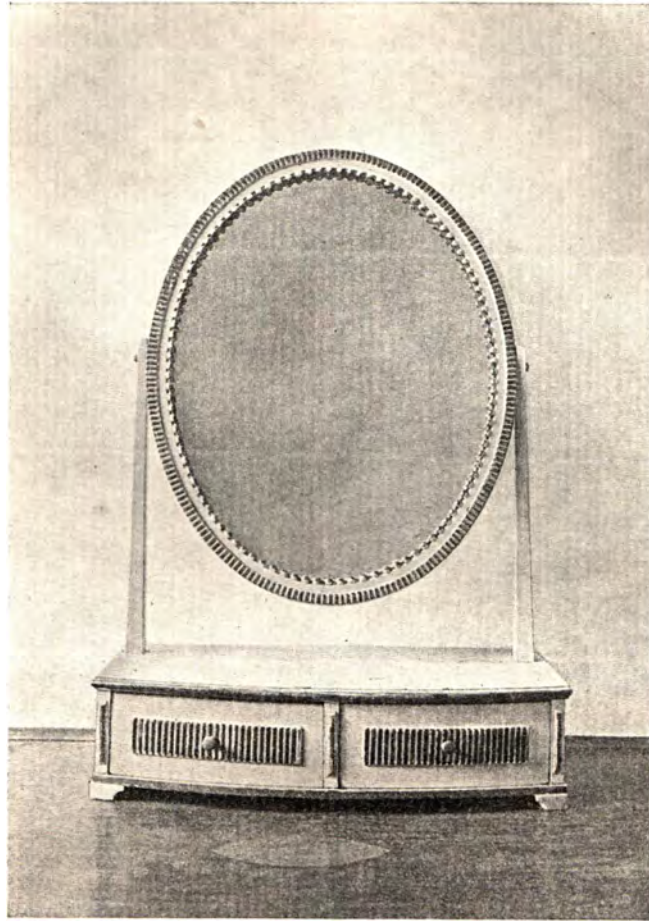

SOVEVÆRELSE
BILLEDE NR. 31

F

KOMODE OG SPEJL
BILLEDE NR. 32

L I L L E S P E J J L
B I L L E D E N R. 33

T A L L E R K E N
S T A G E A F B L Y
B I L L E D E N R. 34

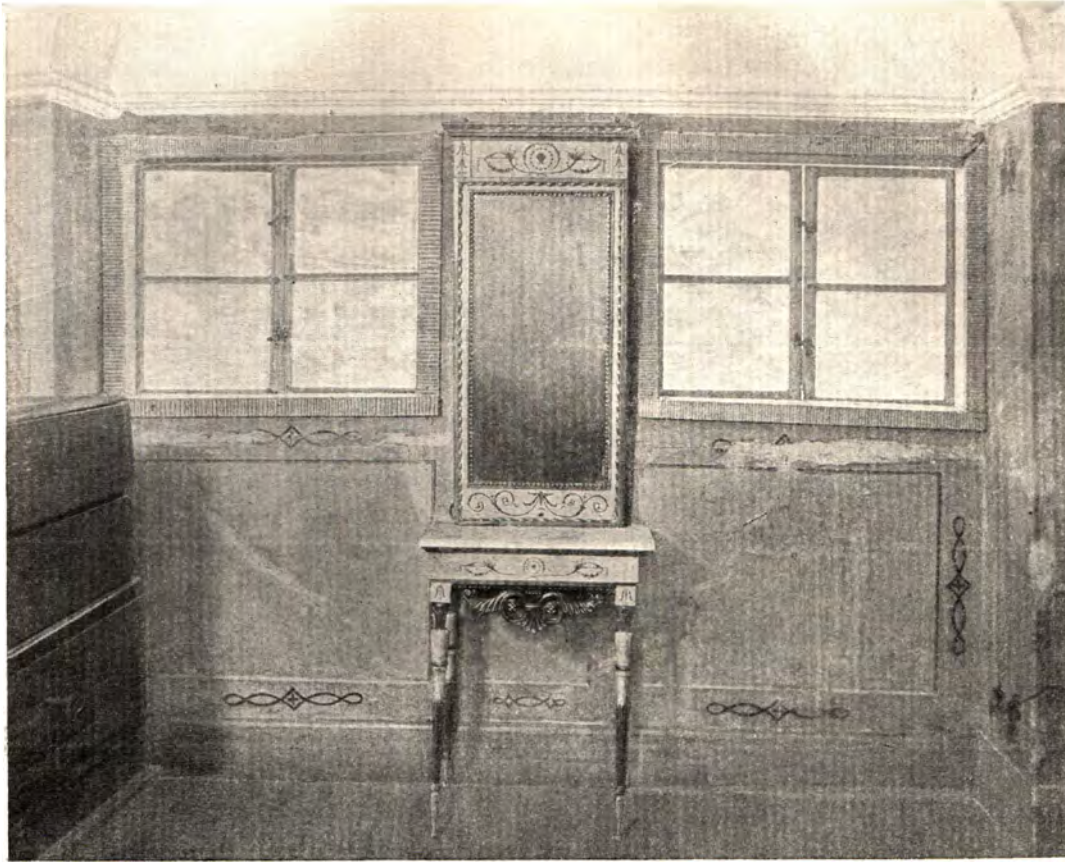

F R A V E J E N
B I L L E D E N R . 3 5

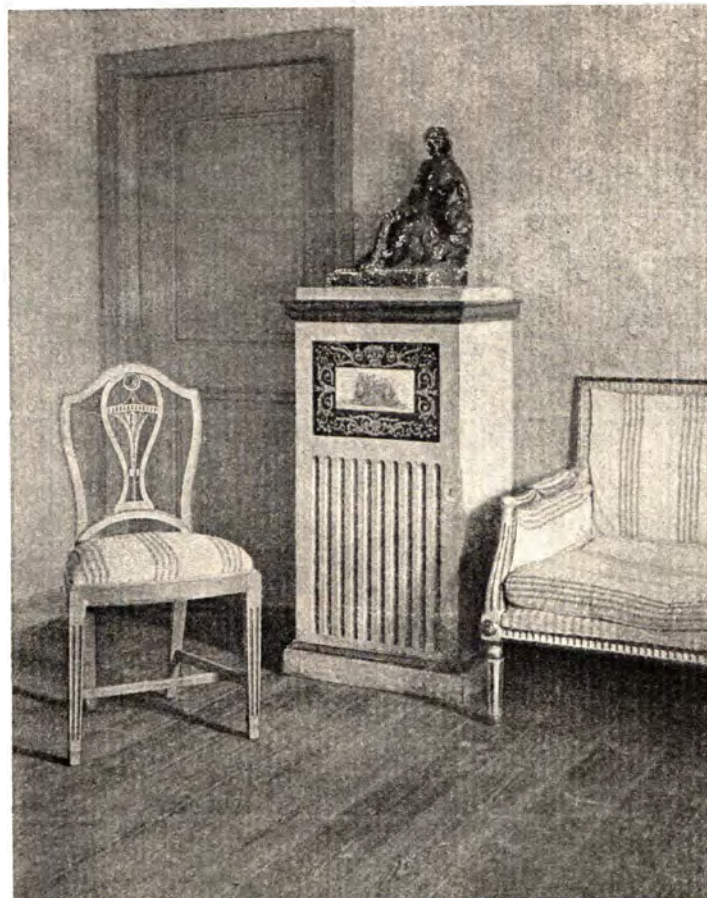

F R A S K R Æ N T E N
B I L L E D E N R . 3 6

LOFTSVÆRELSE
BILLEDE NR. 37

VÆRELSE I STUEN
BILLEDE NR. 38

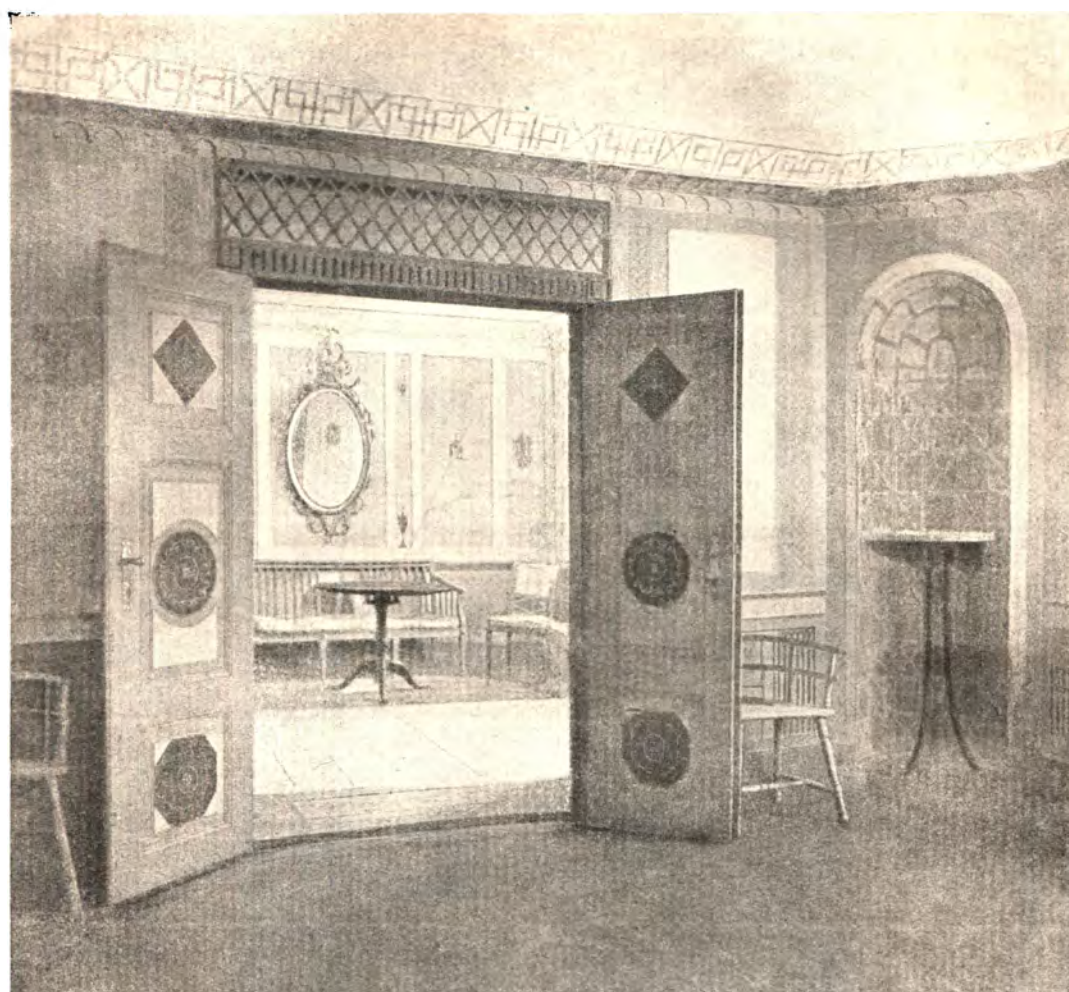

SET FRA NORD
BILLEDE NR. 39

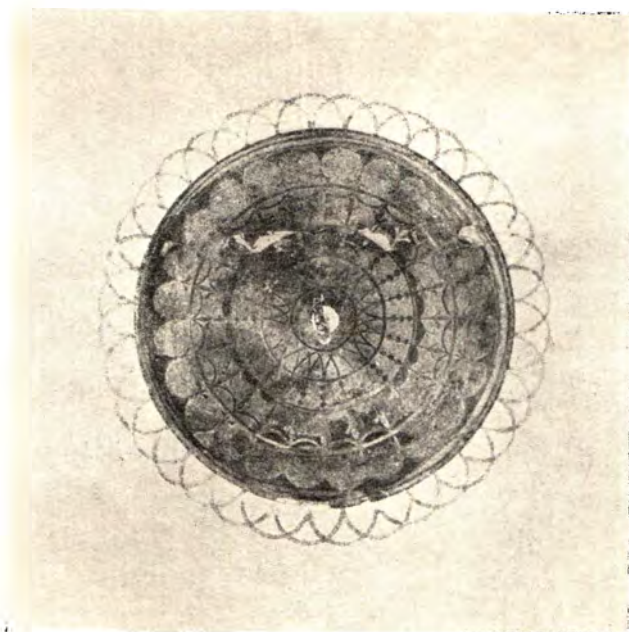

G A A R D S I D E
BILLEDE NR. 40

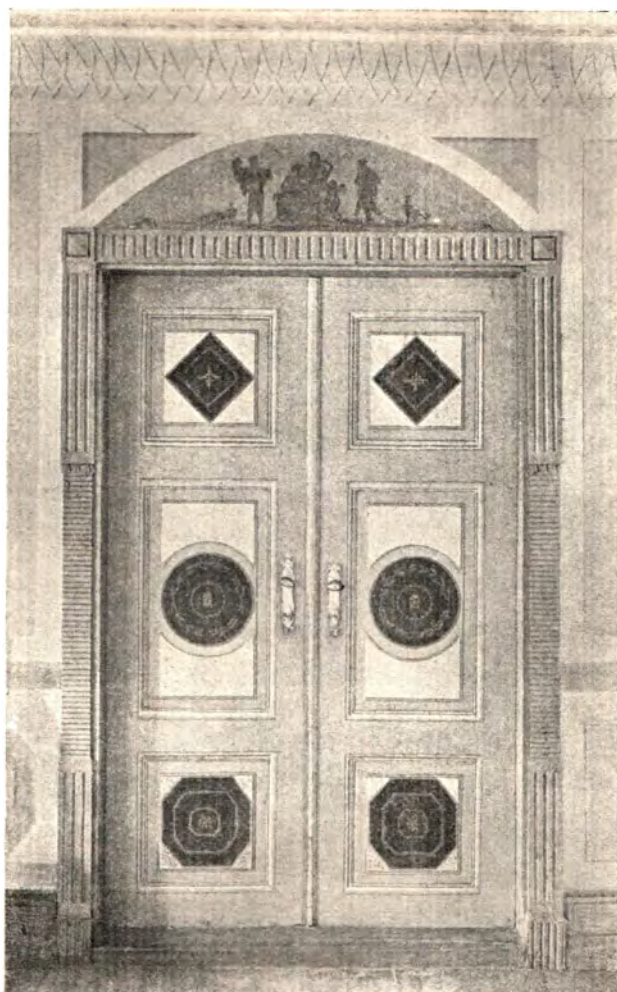

POMPEJANSK RUM
BILLEDE NR. 41

POMPEJANSK RUM
LOFTSROSET
BILLEDE NR. 42

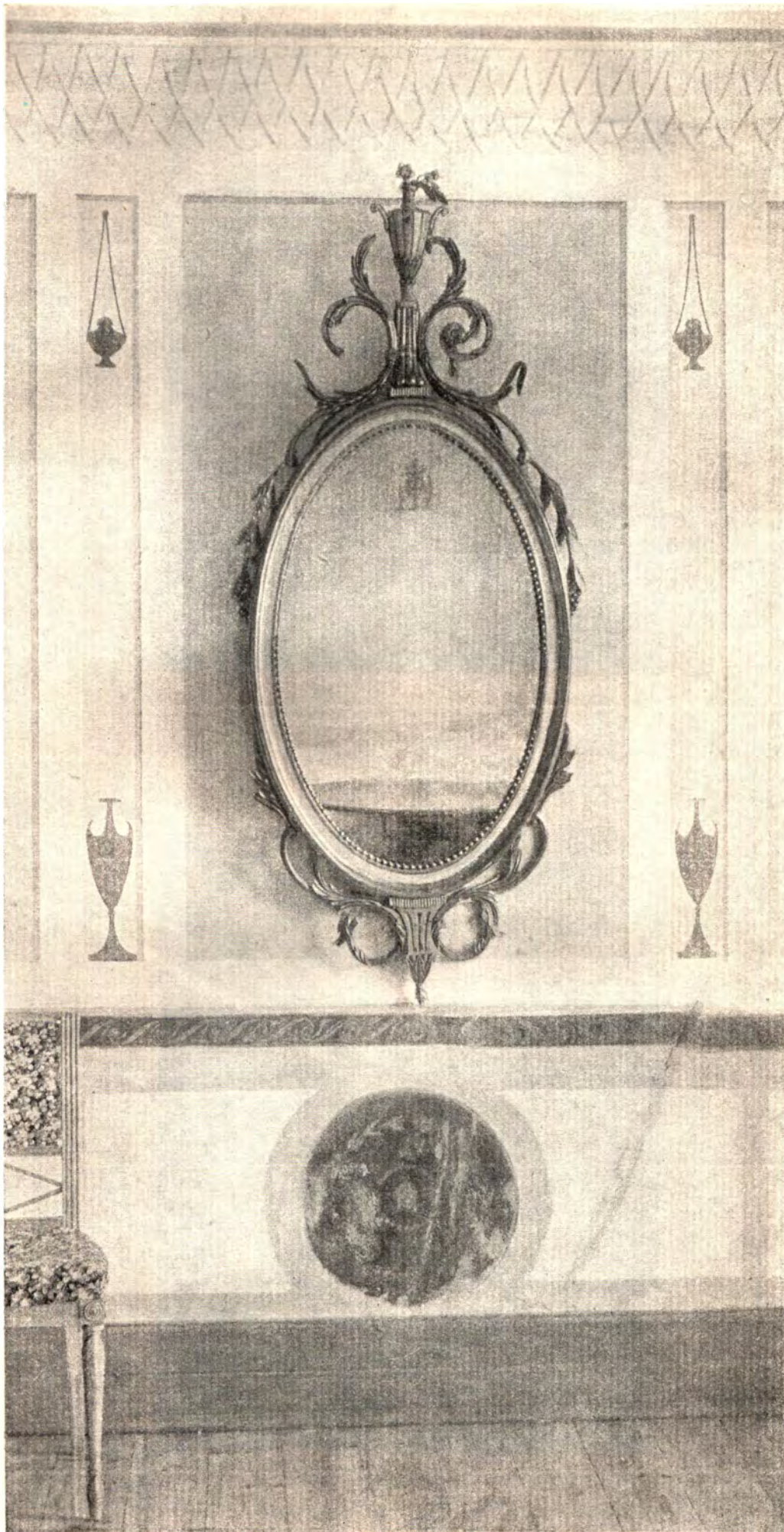

POMPEJANSK RUM
DØR
BILLEDE NR. 43

MAANEVÆRELSE
BILLEDE NR. 44

POMPEJANSK RUM
SPEJL
BILLEDE NR. 45

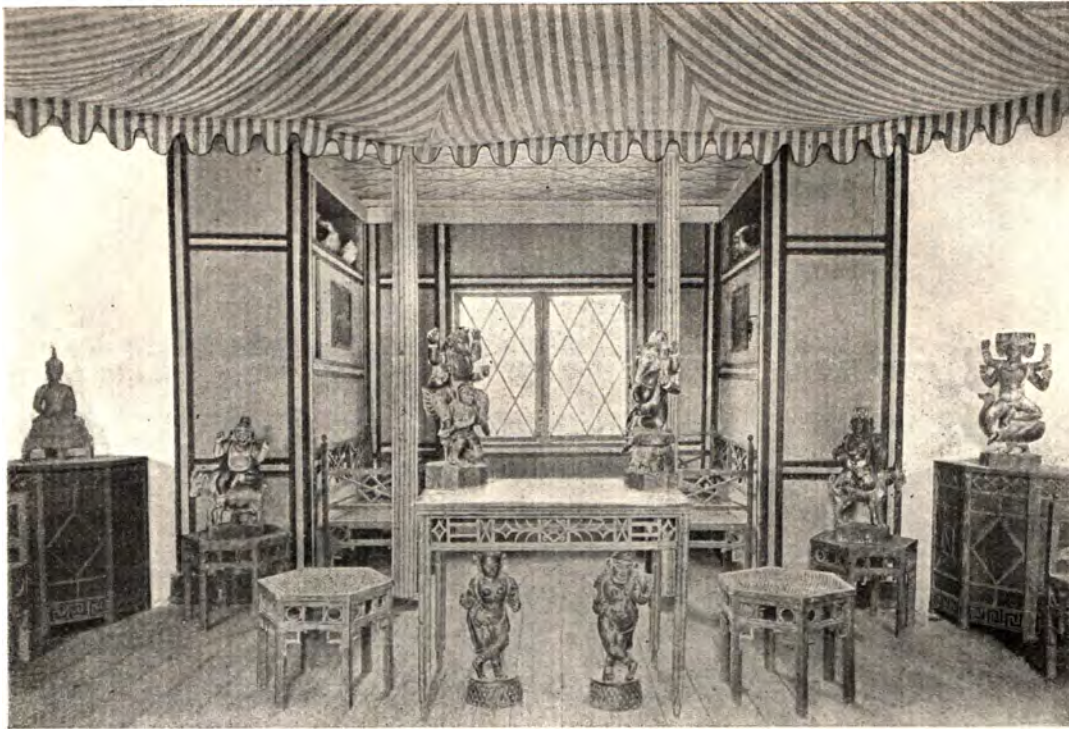

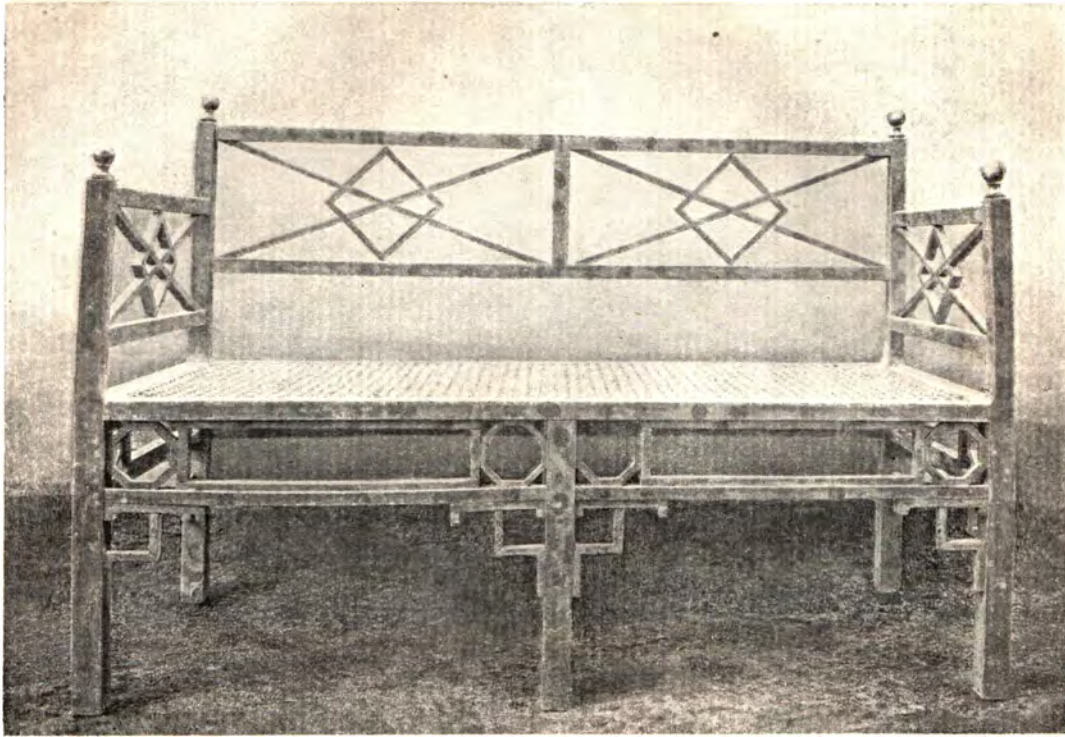
F R A P A R K E N
B I L L E D E N R. 46

F R A D A M M E N
B I L L E D E N R. 47

KANAPÉ
BILLEDE NR. 49

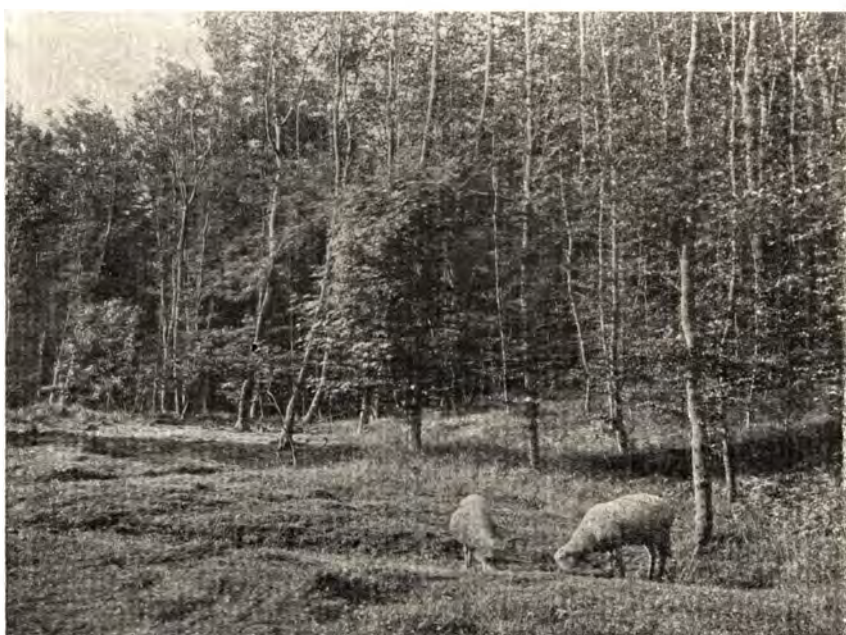

STOL
BILLEDE NR. 50

S L O T O G H Y T T E
B I L L E D E N R. 51

I D Y L
B I L L E D E N R. 52

Ø V E R S T E D A M
B I L L E D E N R. 53

L A B Y R I N T D A M
B I L L E D E N R. 54

K A N A L
B I L L E D E N R. 55

P Y R A M I D E Ø
B I L L E D E N R. 56

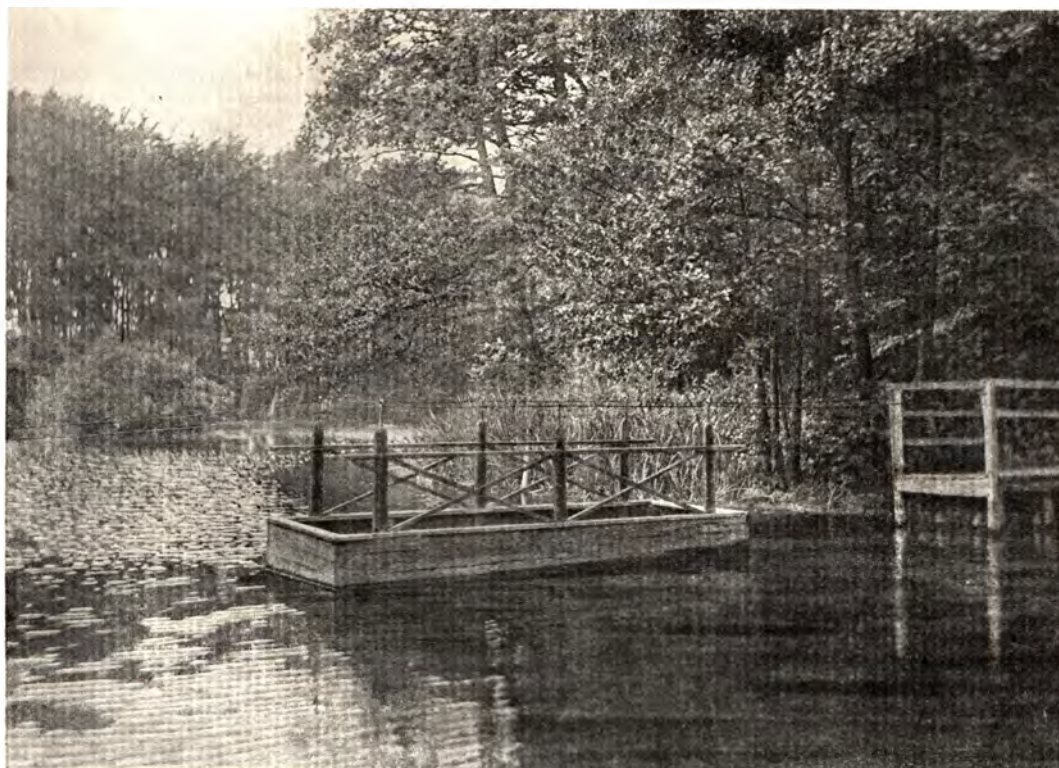

F Æ R G E
B I L L E D E N R. 57

B R O
B I L L E D E N R. 58

FÆRGE OG BRO
BILLEDE NR. 59

GRATIESTEN
BILLEDE NR. 60

A
L'AMITIE PURE
BILLEDE NR. 61

S O L U R
BILLEDE NR. 62

K A P E L L E T
B I L L E D E N R. 64

S T Ø T T E
B I L L E D E N R. 6 5

• •
M I N D E S T Ø T T E
B I L L E D E N R. 66

O P M A A L I N G E R

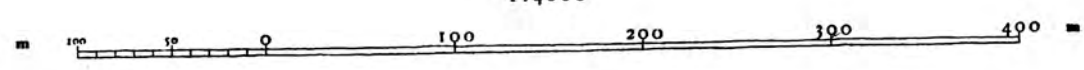
CONCEPT CHARTE
 over
 DET TIL SKOVS OPÆLKS
 NING. INDELÛKKEDE KØBBEL
 ved
 LISSELUND paa MØEN
 AAR 1791
 optaget
 af
 N. S. Frøer & Co. som forfatter
 og
 H. W. S. Holst
 som Assistentens Beskrivelse og
 Tegning

MAALESTOK PAA 800te ALEN

1:4000

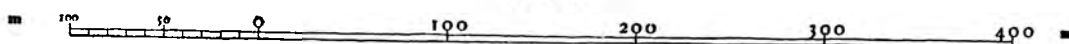

LISELUND MED PARK

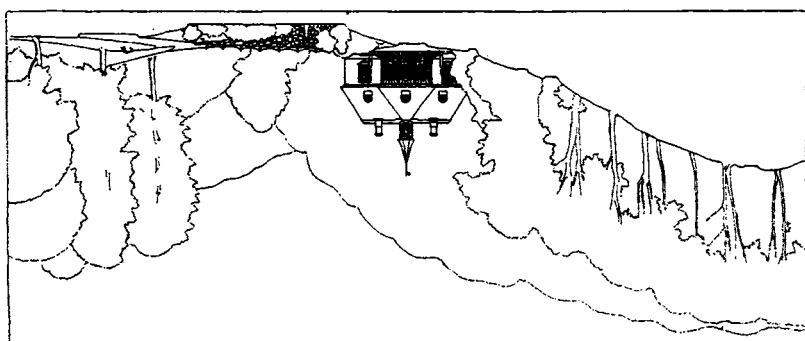
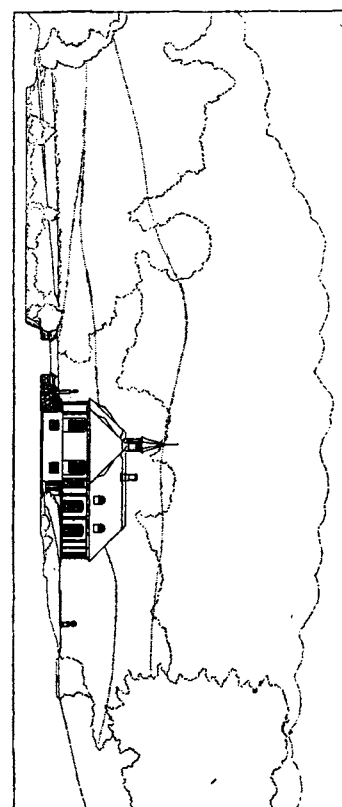
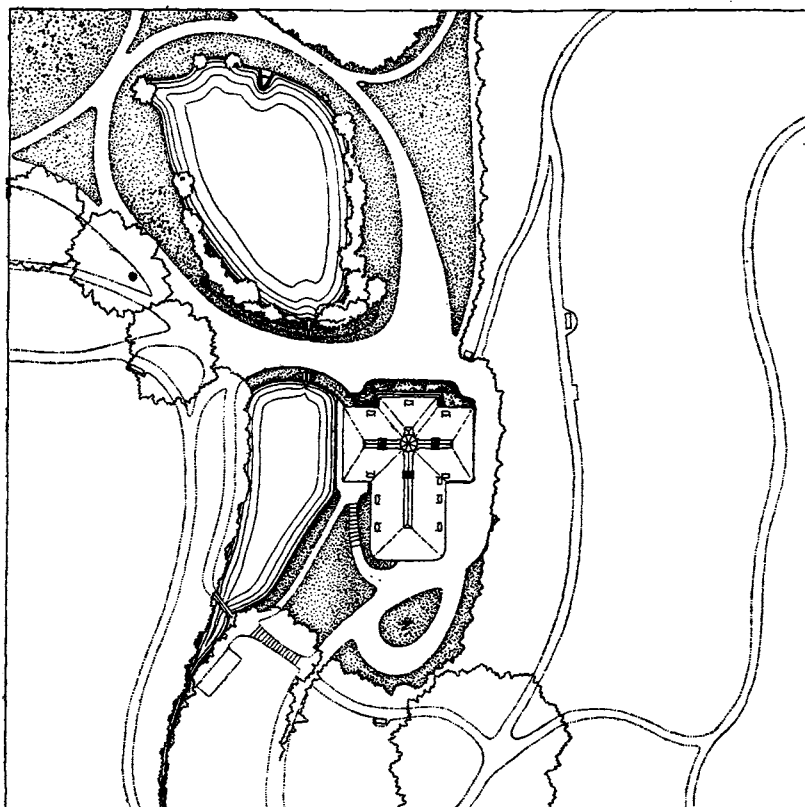
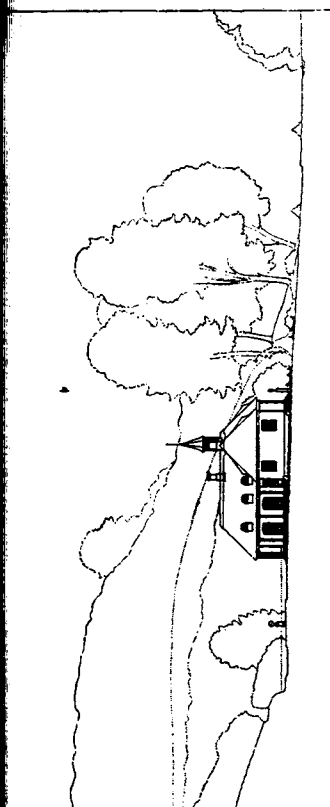
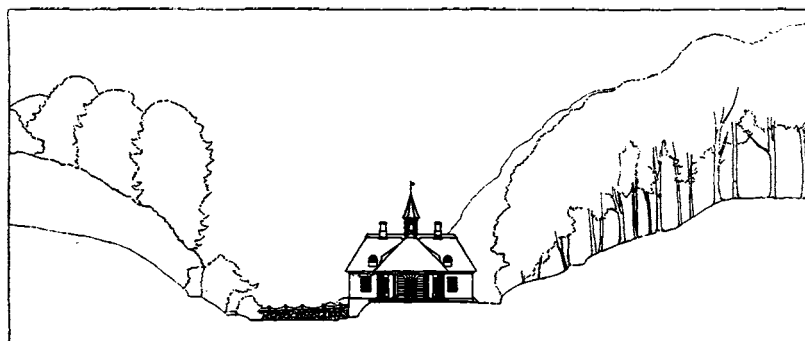
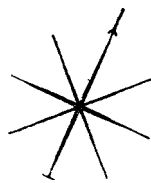

1:4000

TAVLE 2

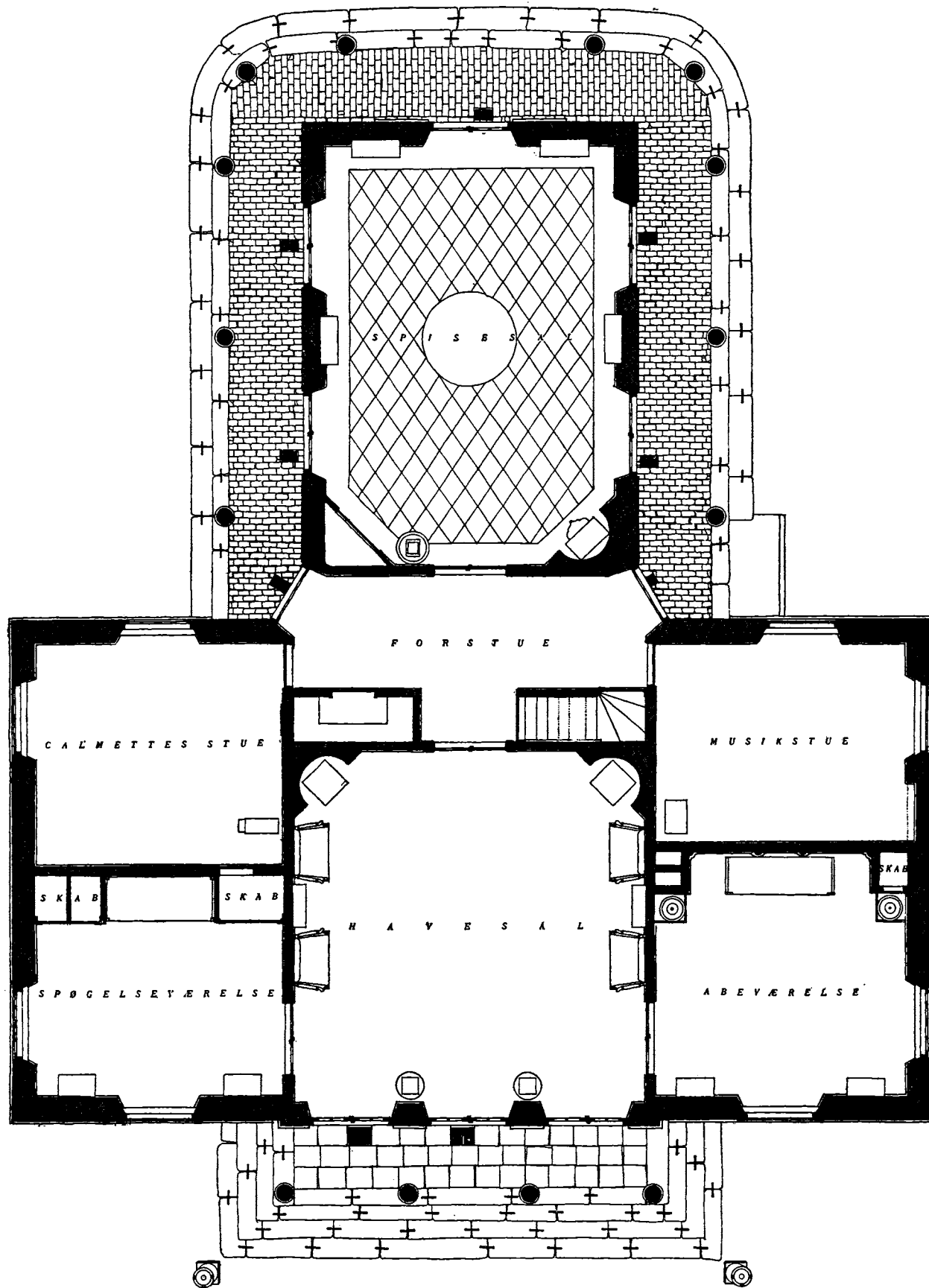

1:1000

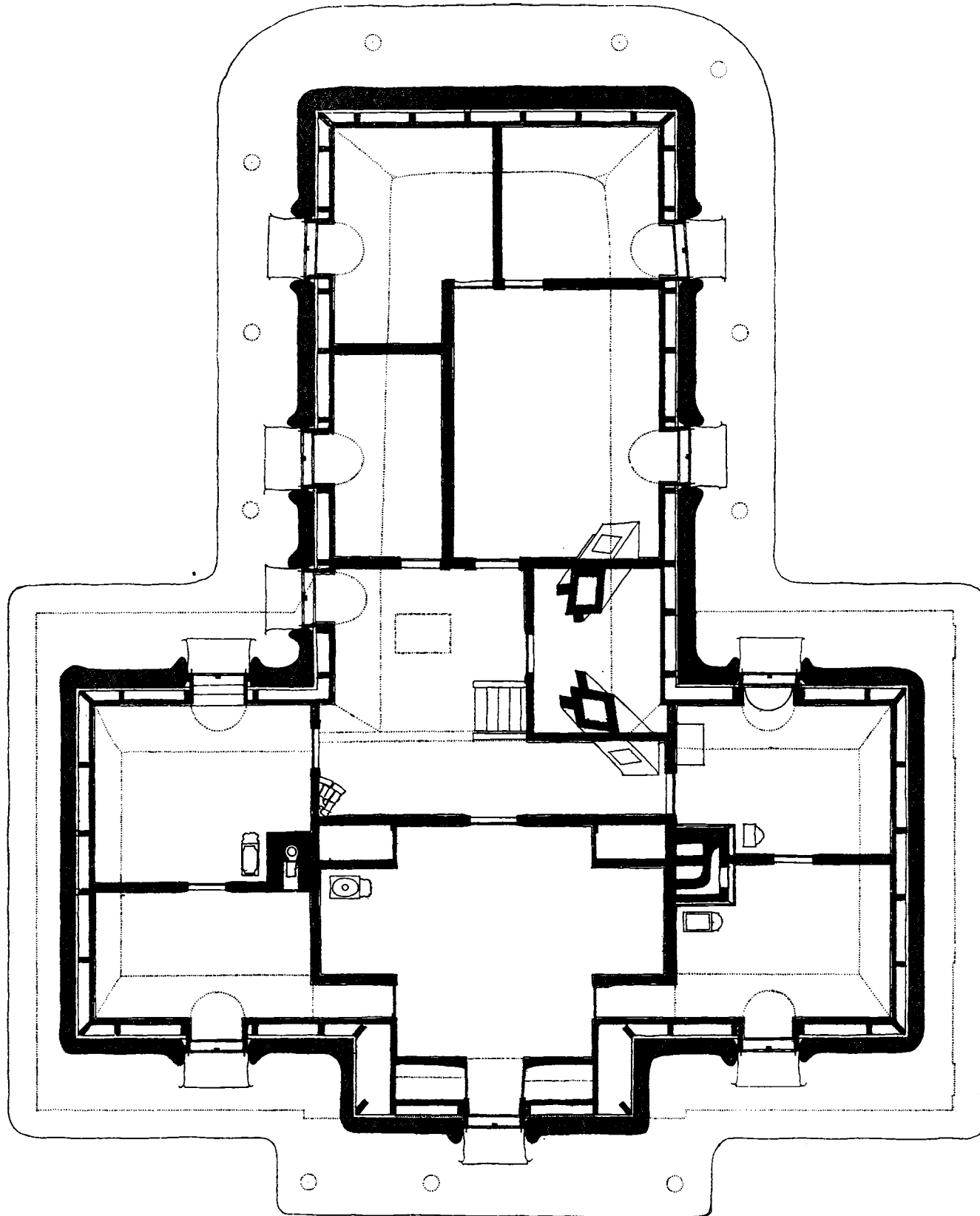

1:100

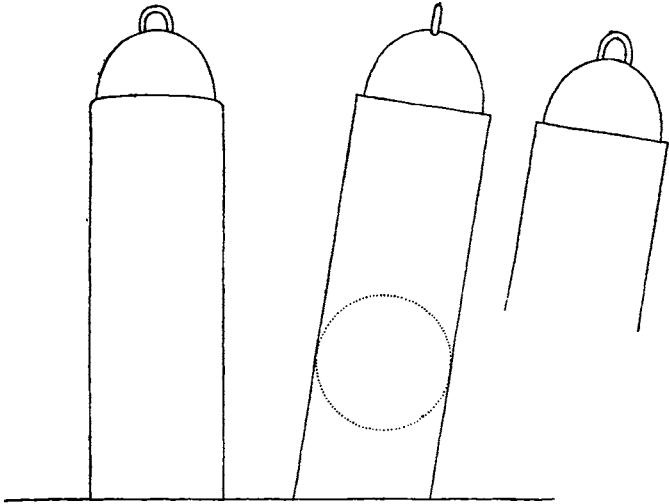

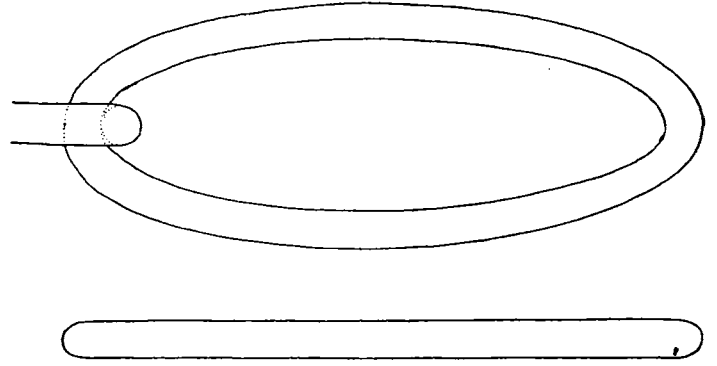
1:100

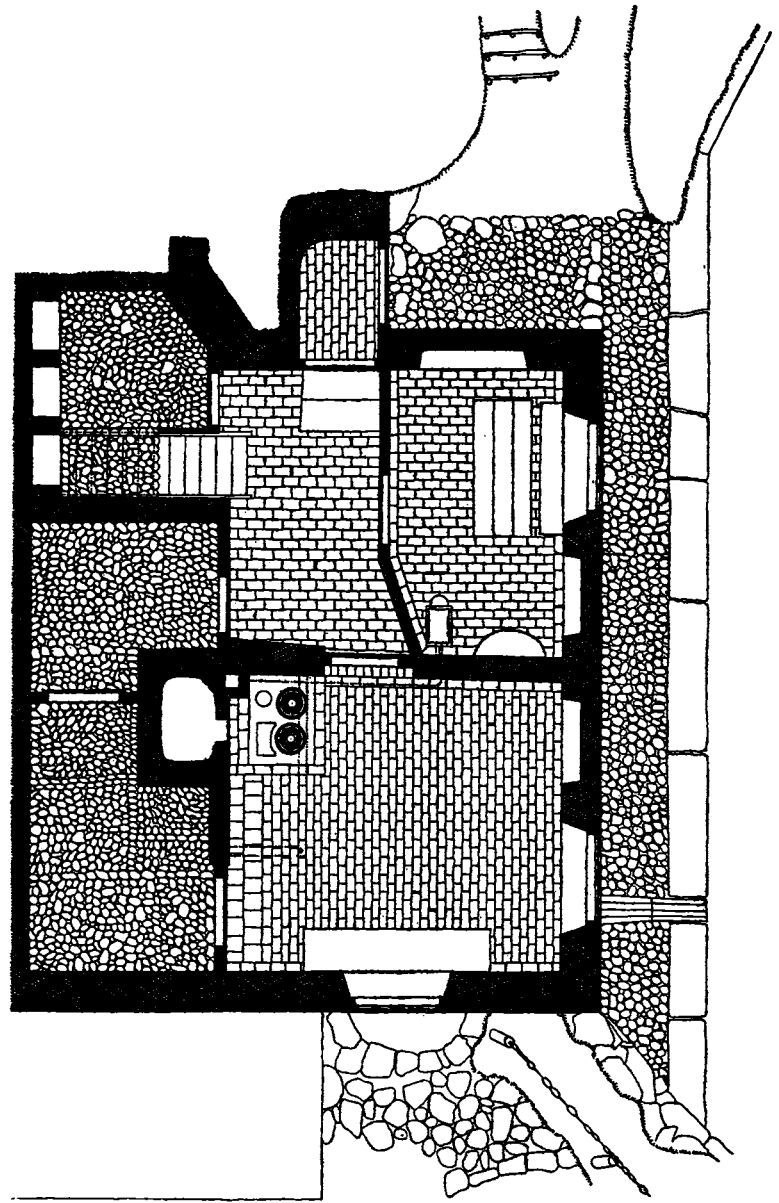
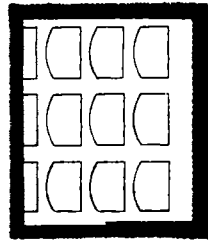

1:20

1:2

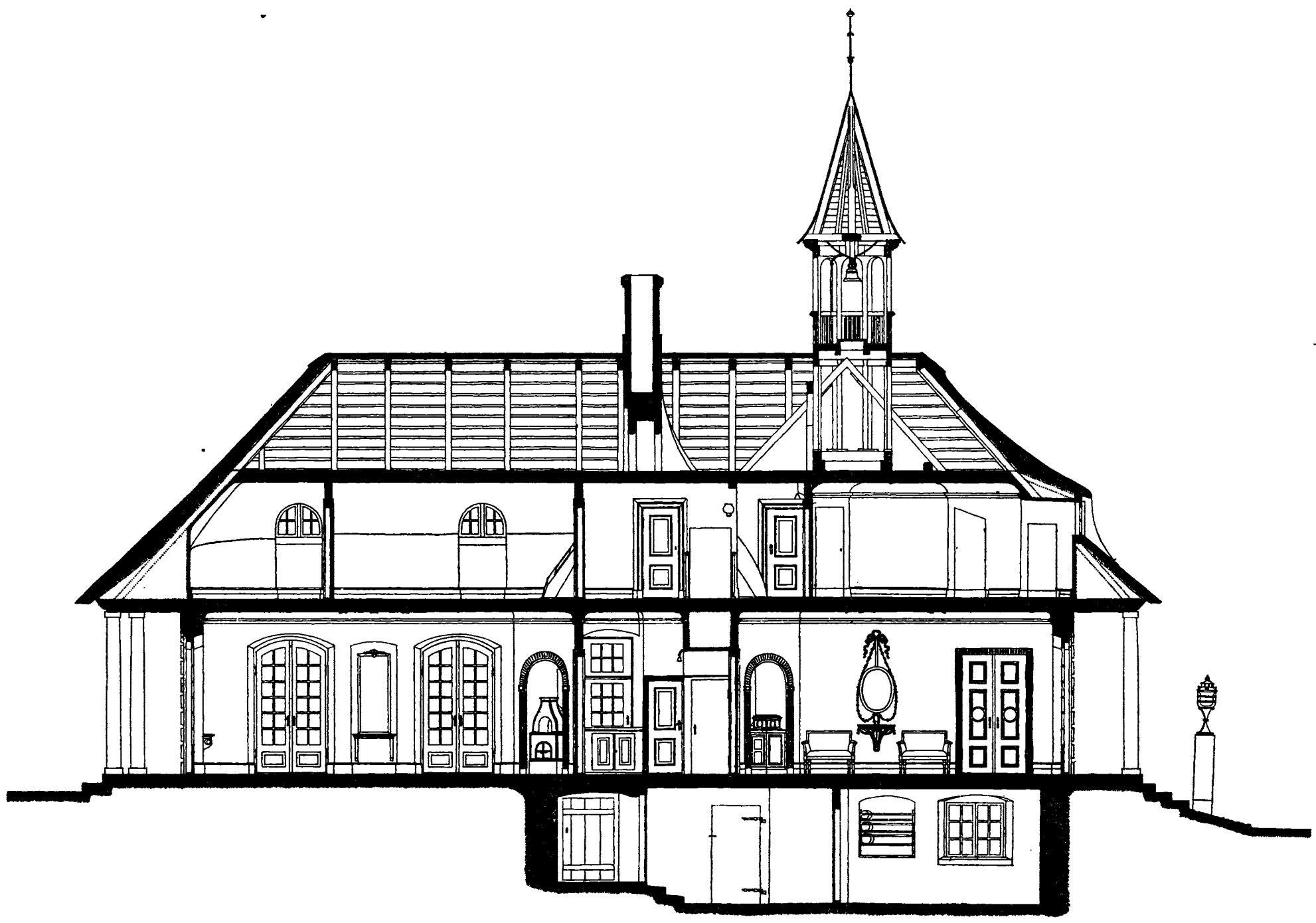

1:100

cm
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
m

1:100

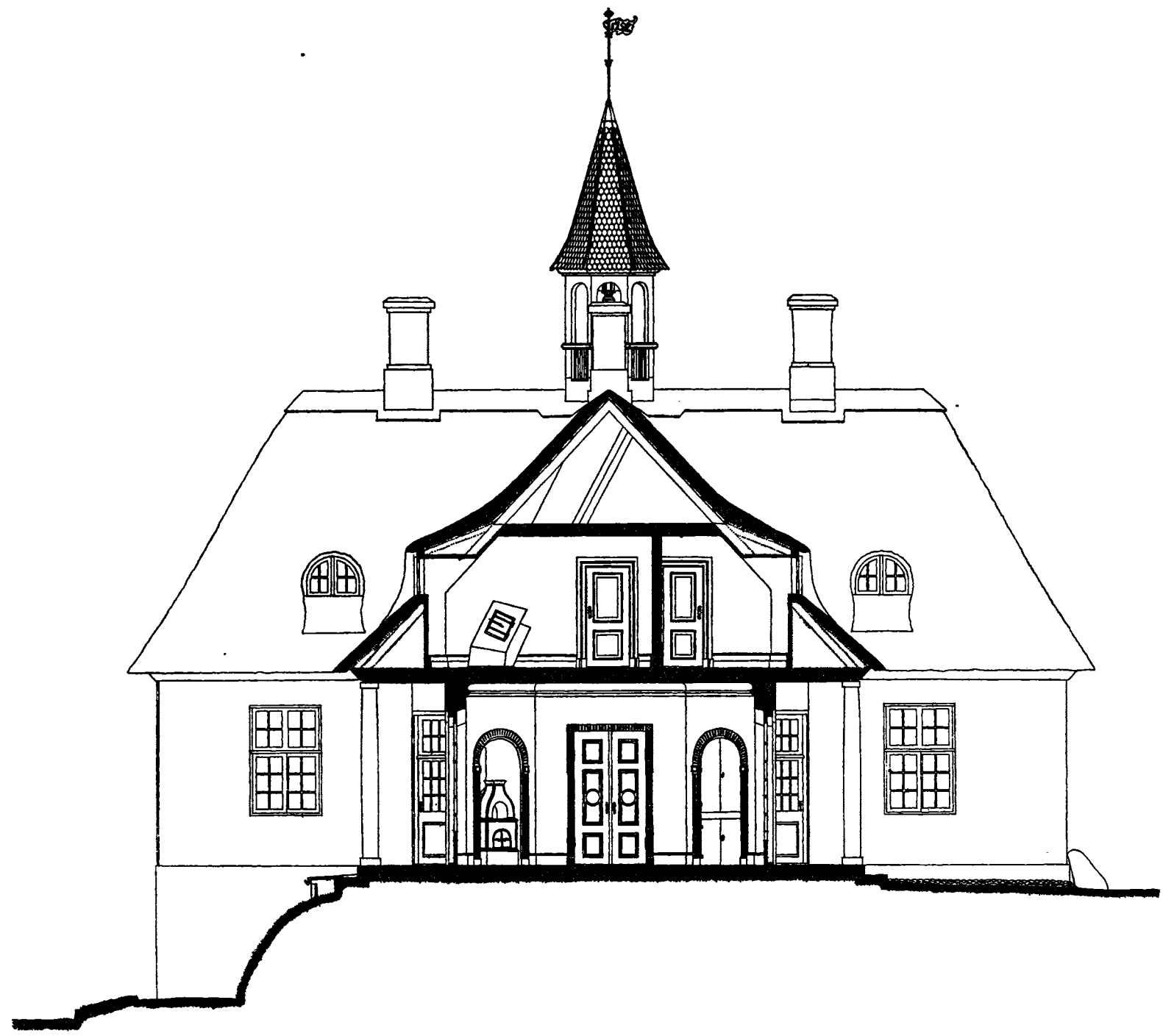

SNIT MOD VEST

S L O T T E T

T A V L E 7

SNIT MOD NORD

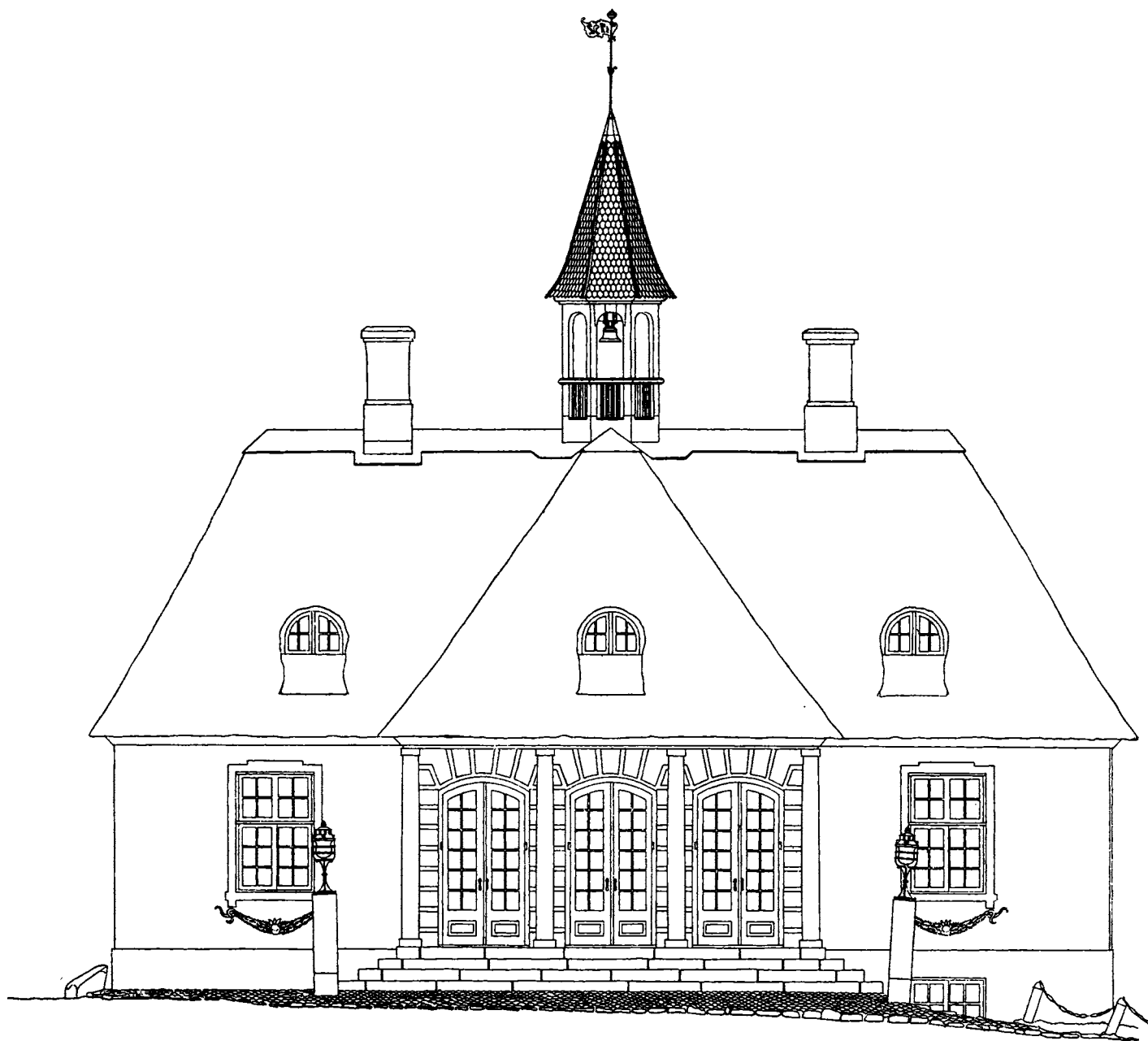
S L O T T E T

10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0
1:100

T A V L E 8

m
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0

1:100

N
O
R
D
S
I
D
E

S
L
O
T
T
E
T

T
A
V
L
E
9

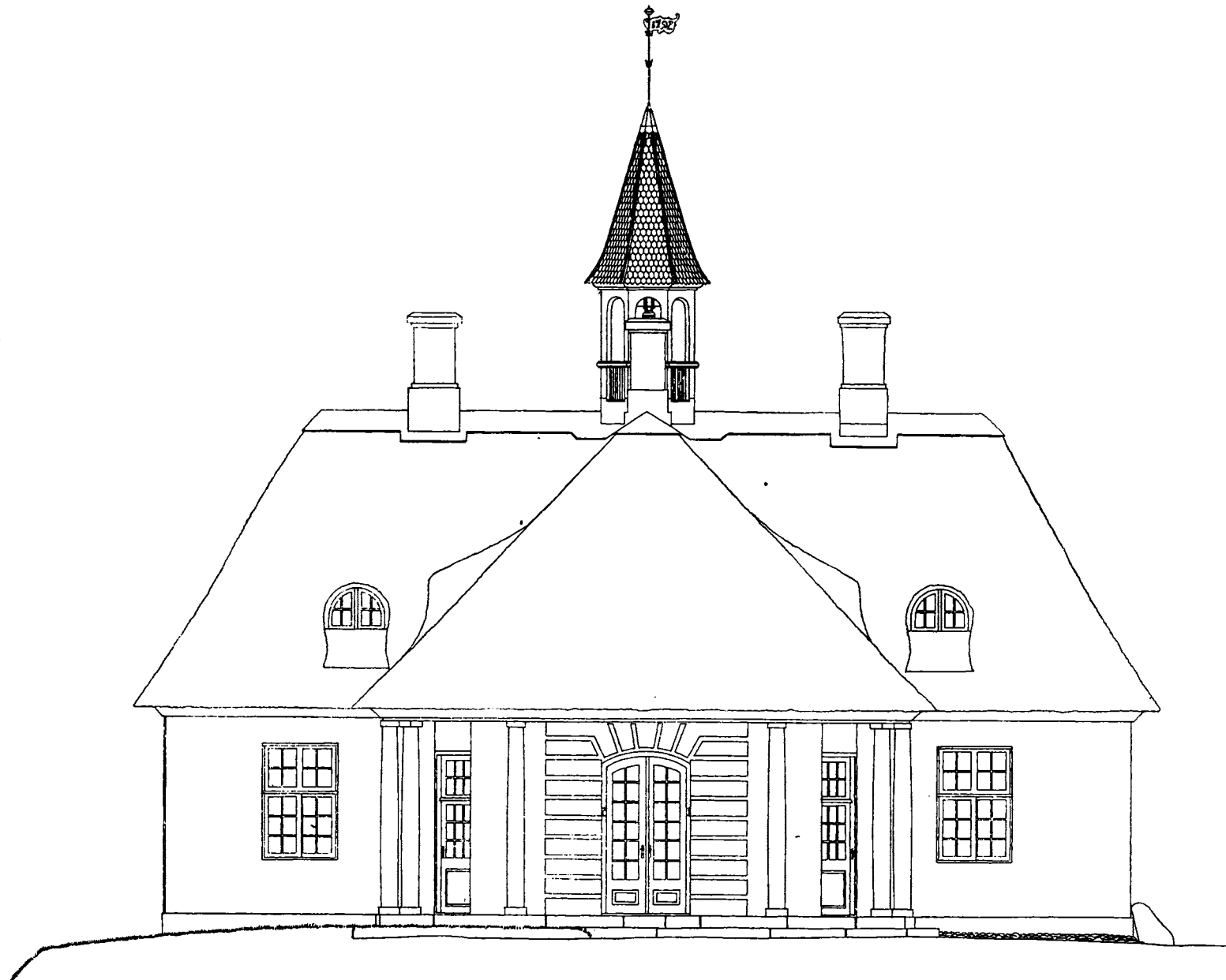

cm
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0
1:100
m

T A V L E 10

V E S T S I D E

S L O T T E T

cm
100
10
0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
m

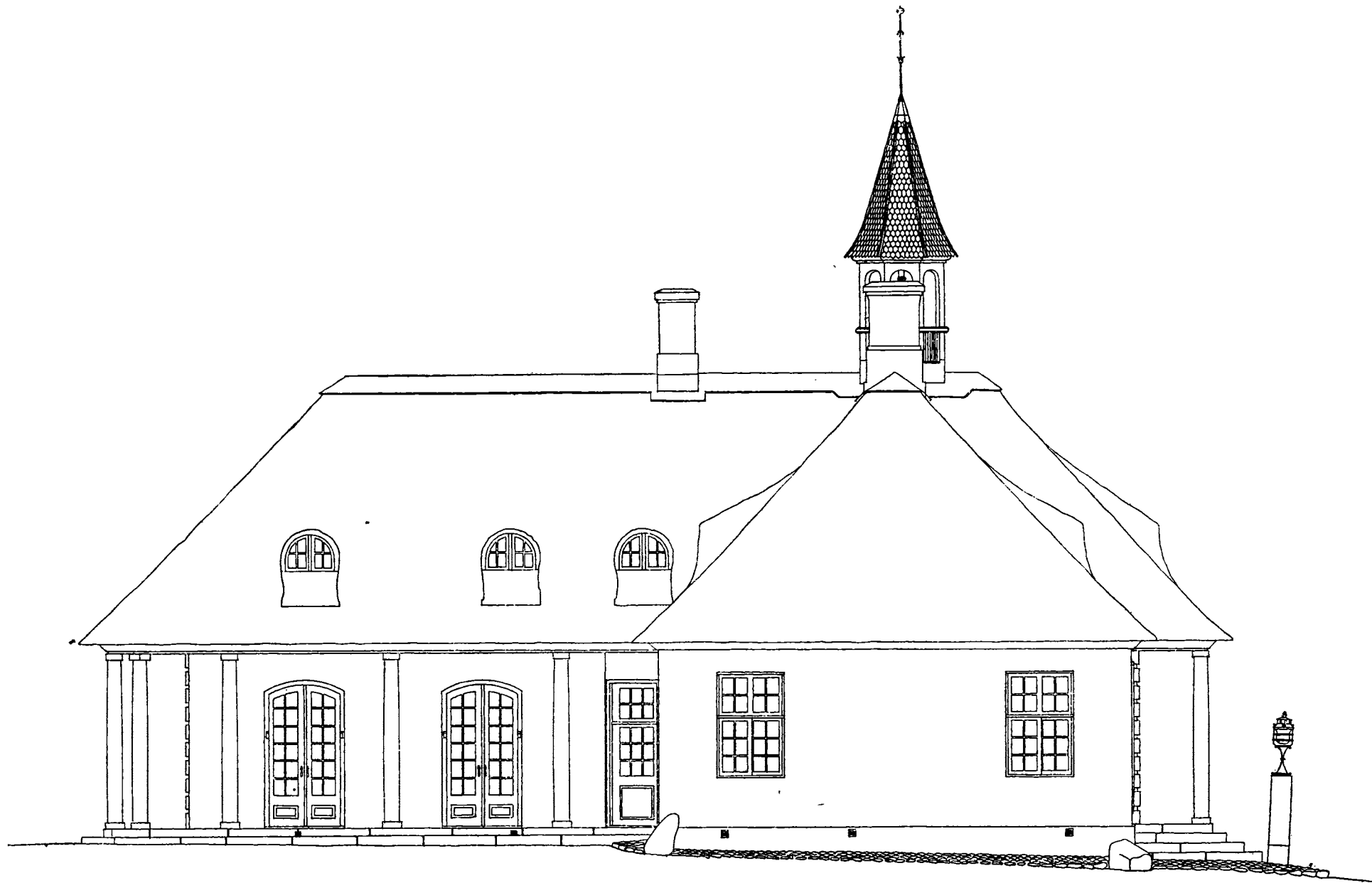
1:100

T A V L E
I I

S Y D S I D E

S L O T T E T

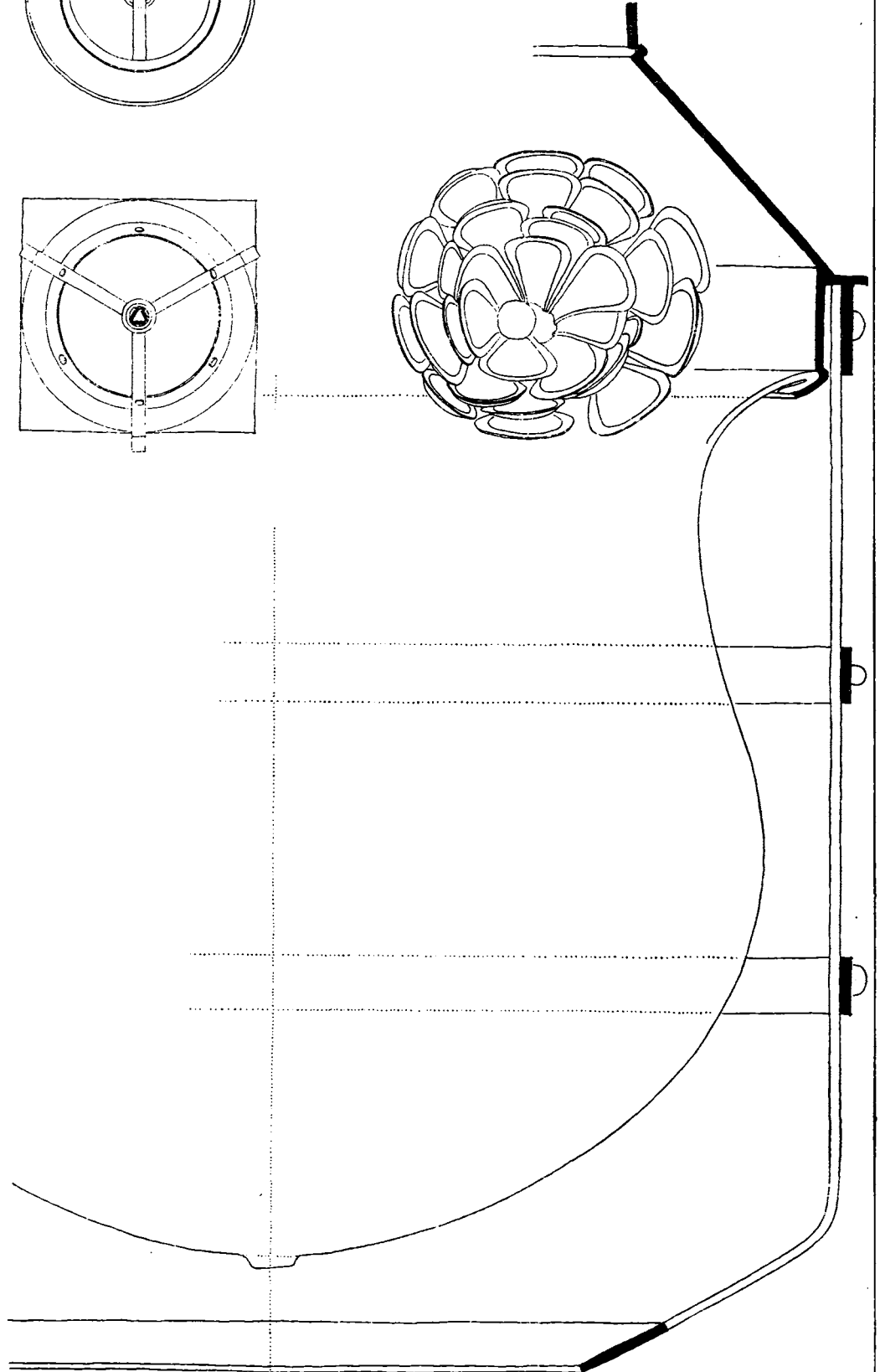
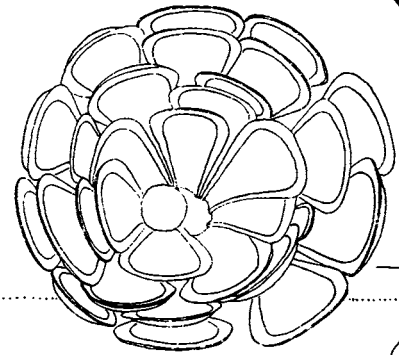
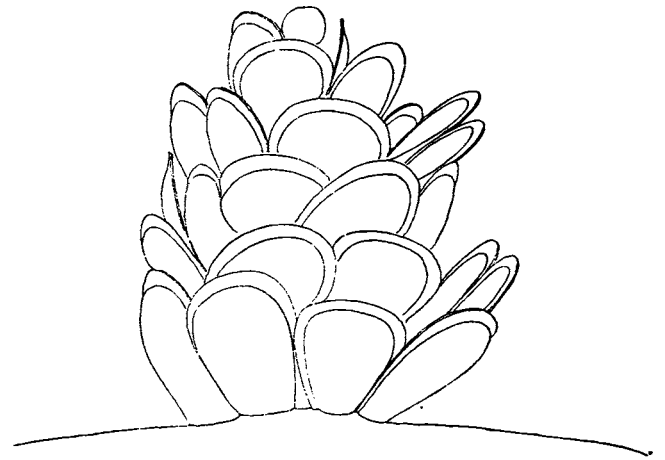
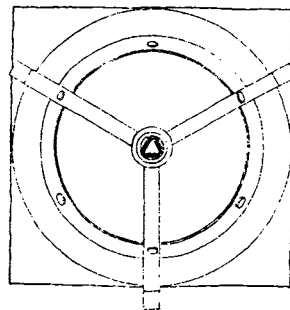
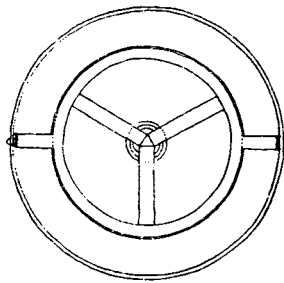
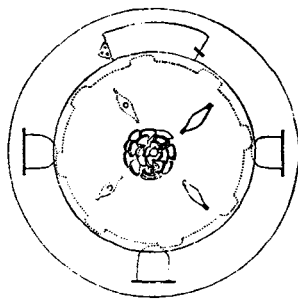
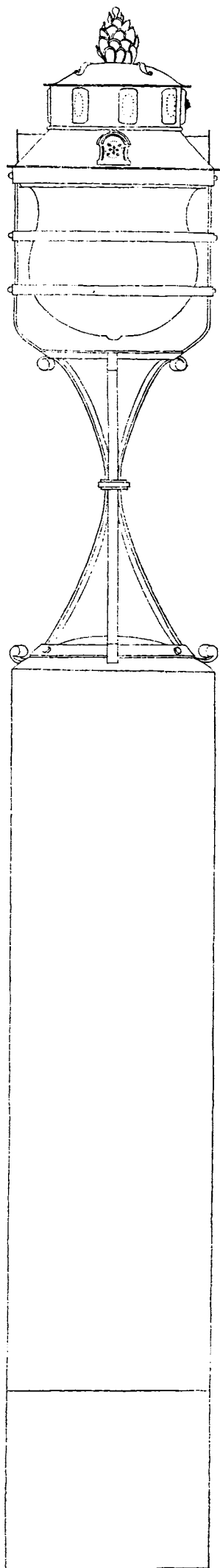
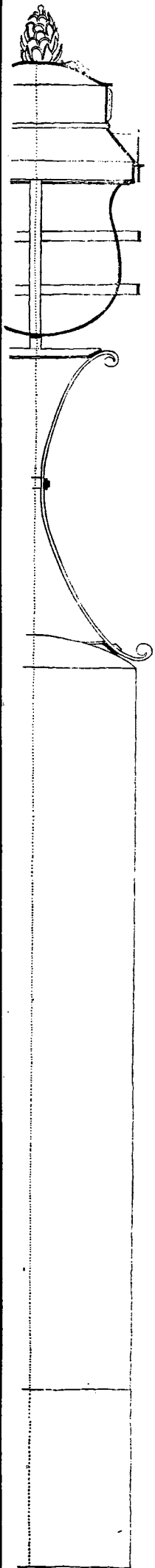
0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

1:100

T A V L E 1 2

ØSTSIDE

SLOTTET

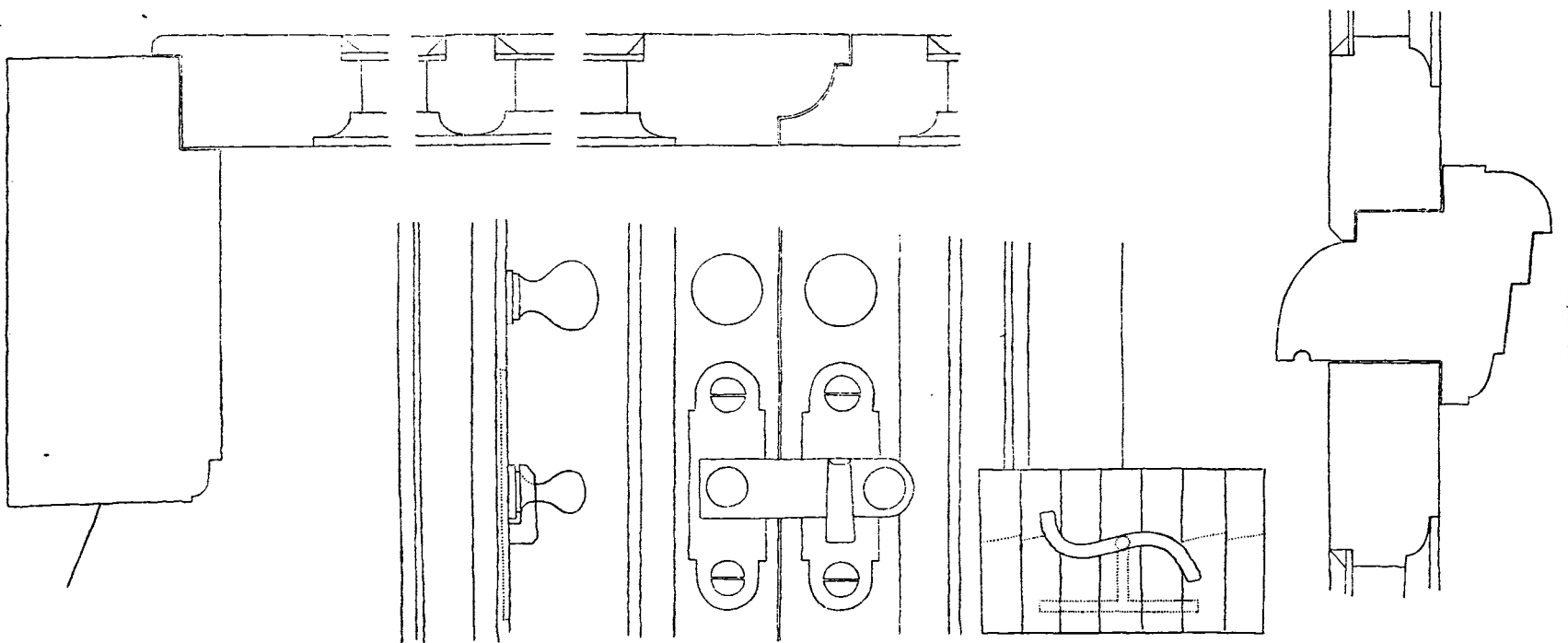
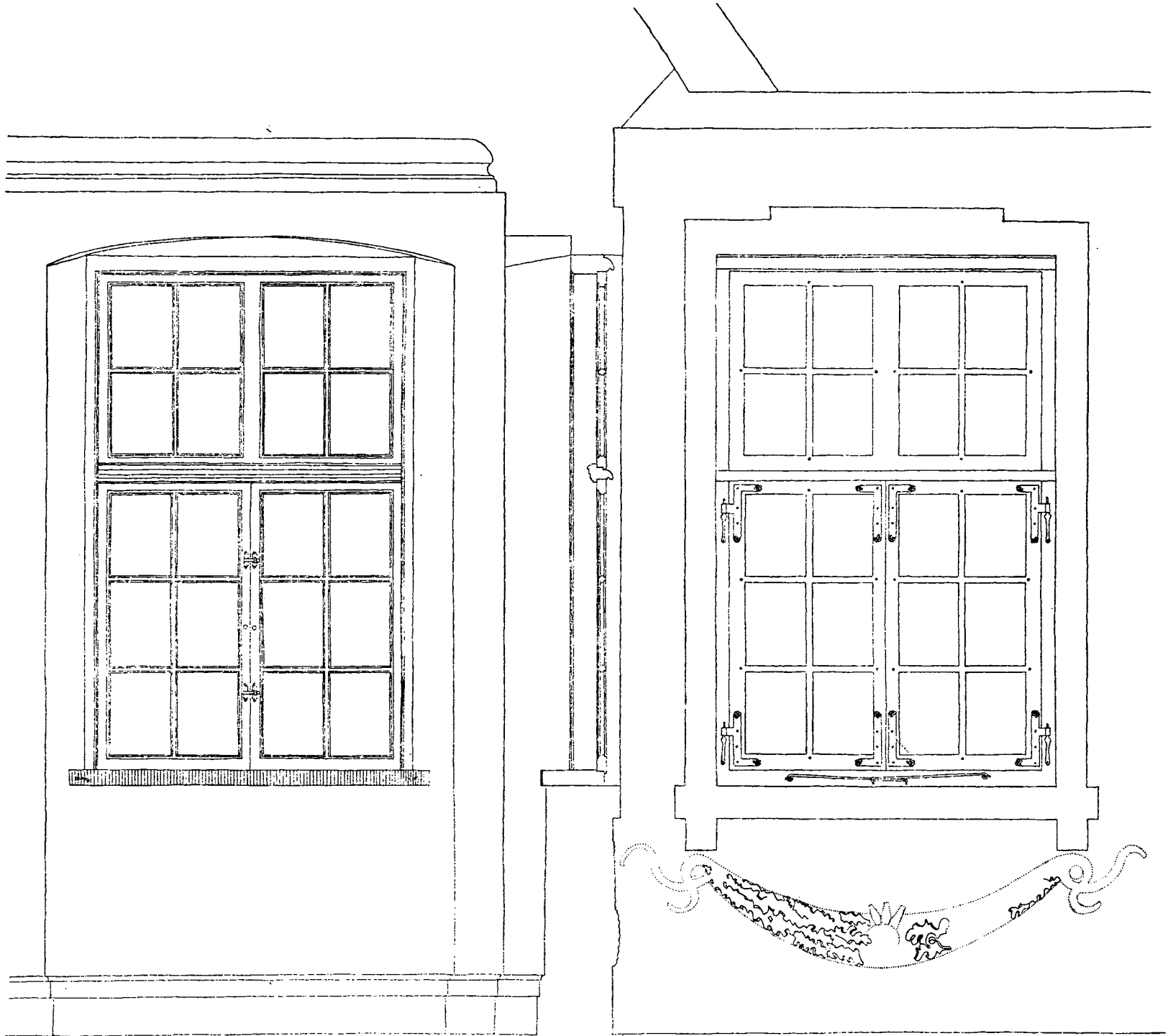

1 : 2

1 : 10

cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

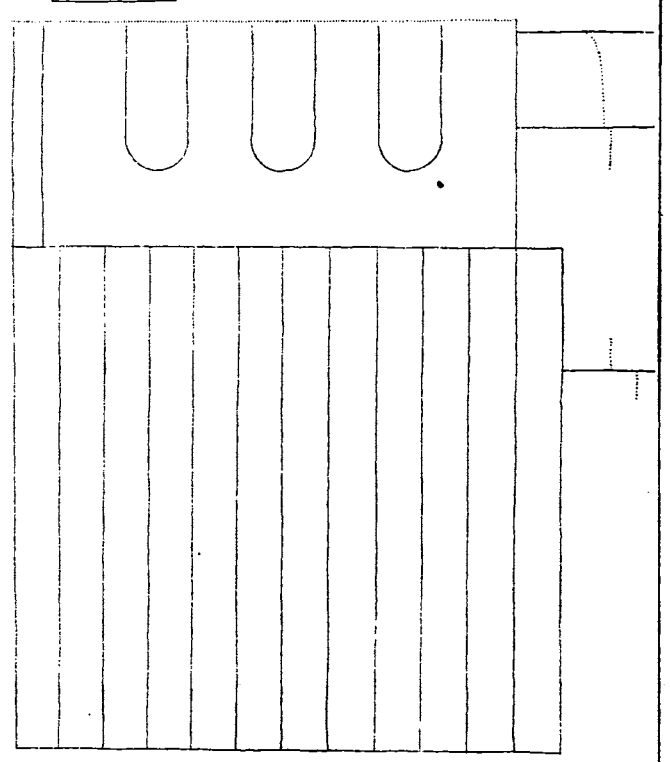
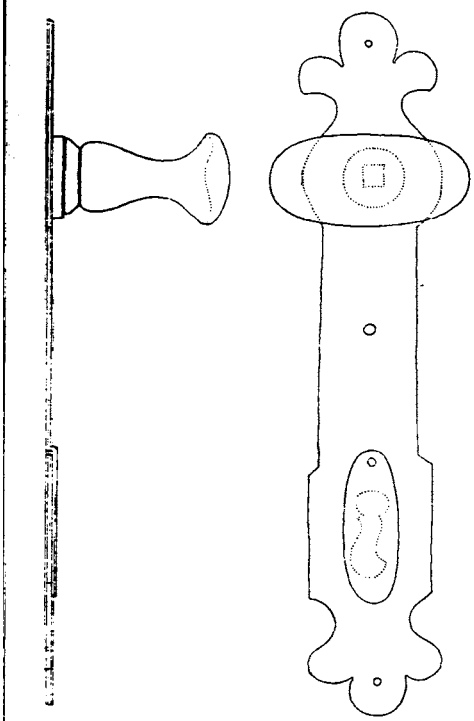
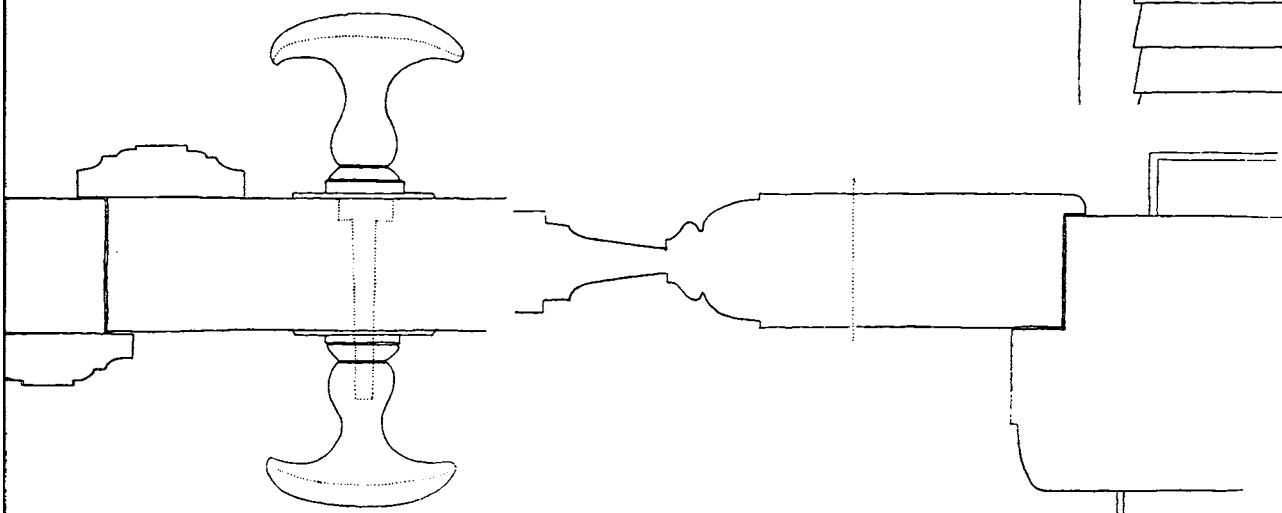
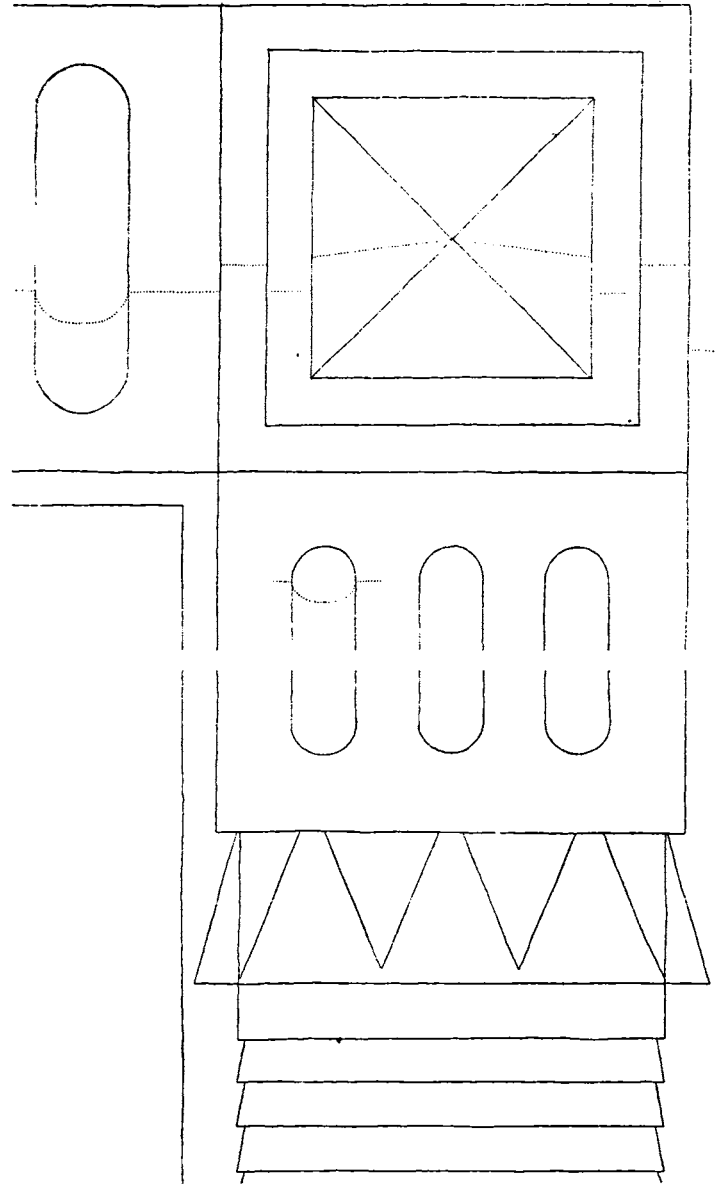
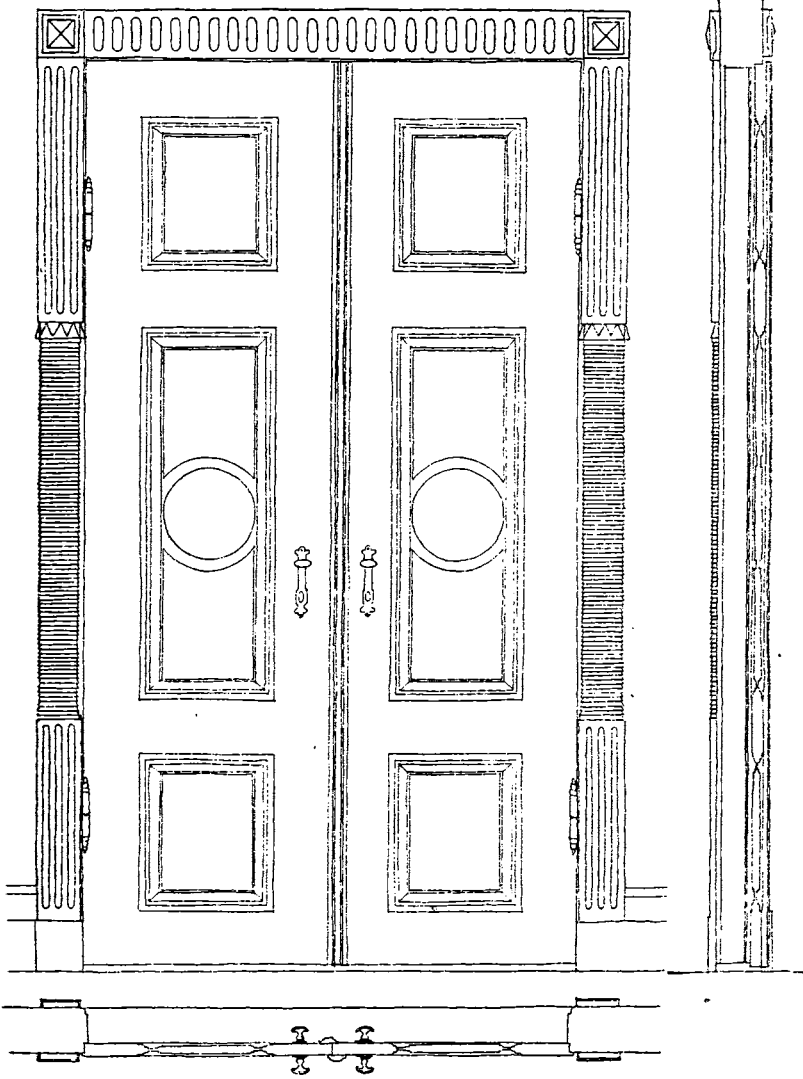

1 : 2

1 : 20

1 : 2

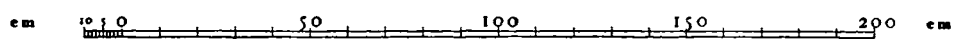
cm 10 50 100 150 200 cm

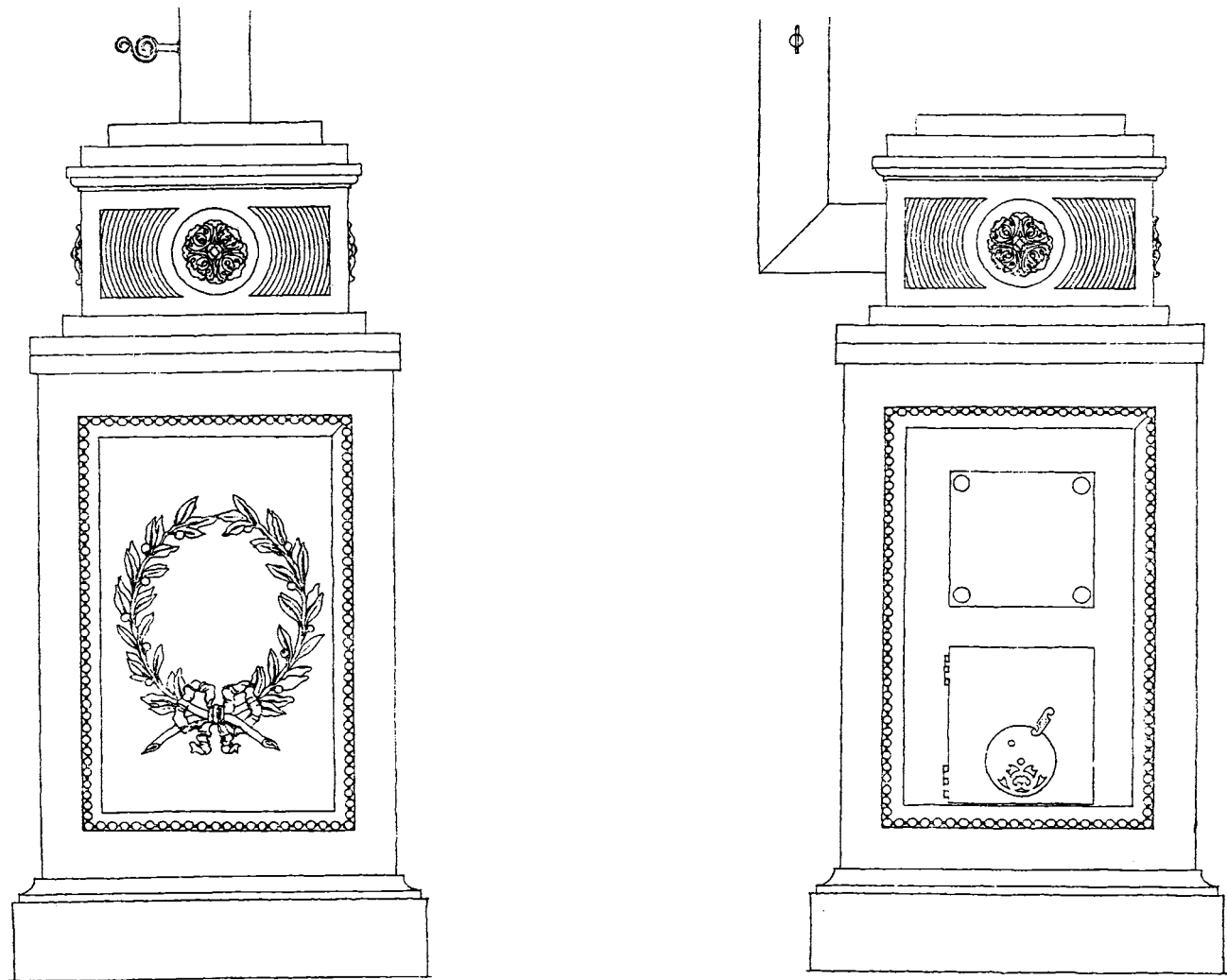
1 : 2

1 : 20

1 : 2

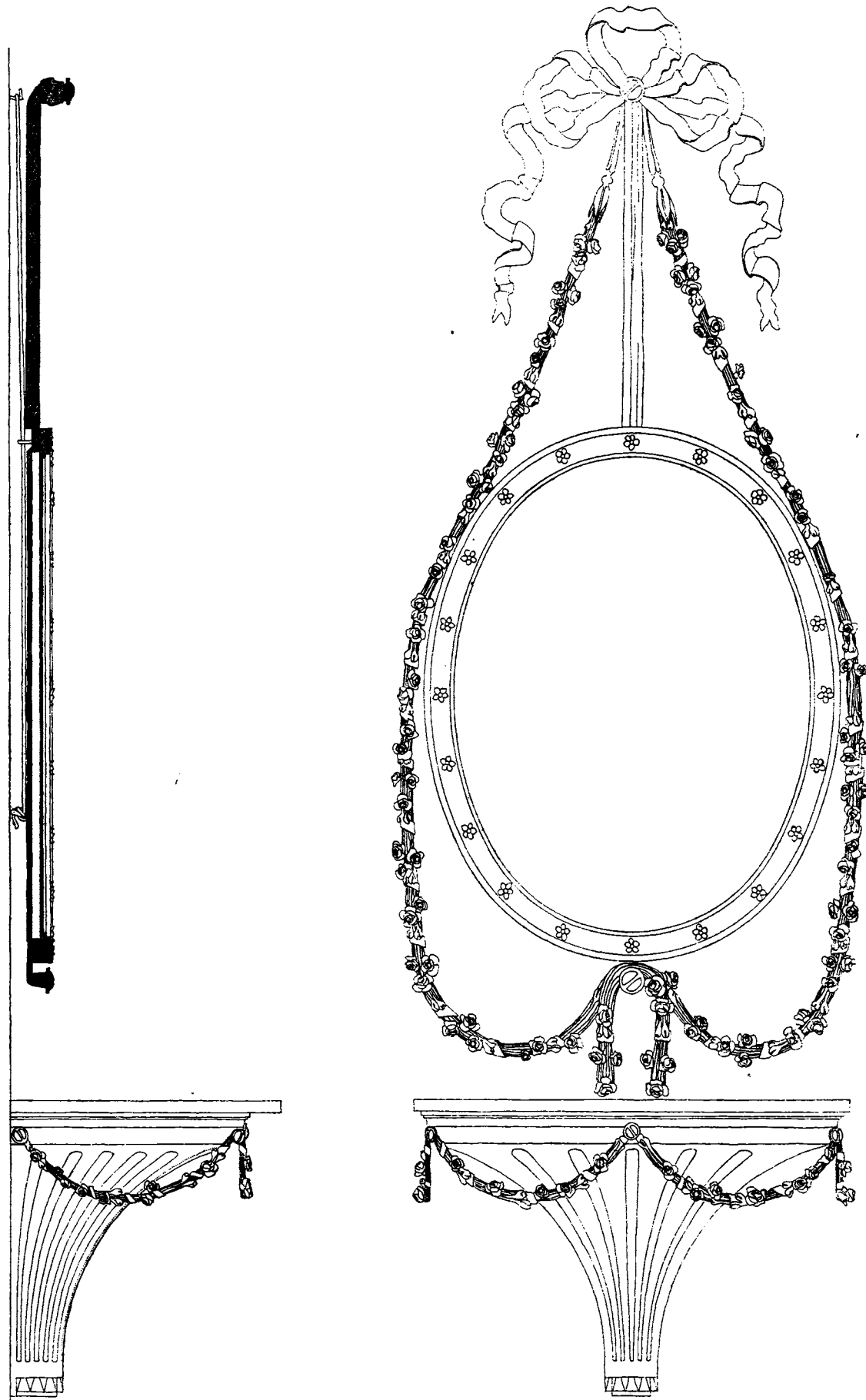

1:10

cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

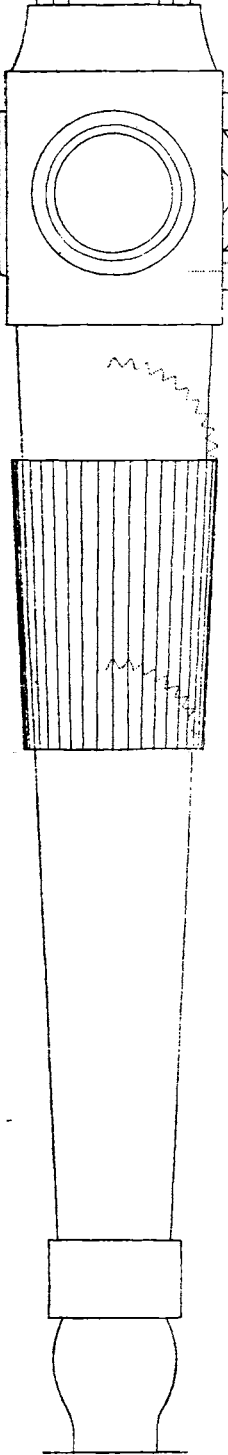
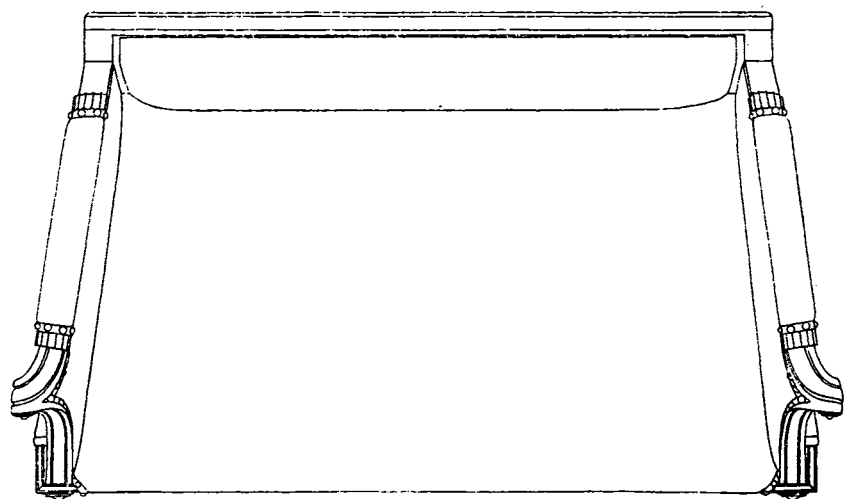
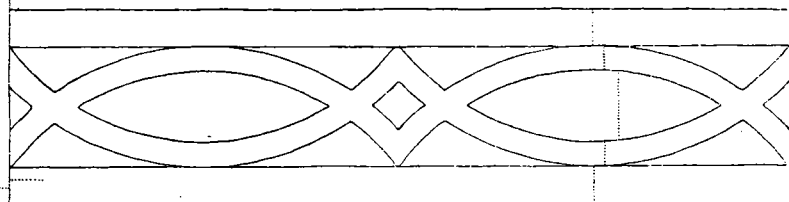
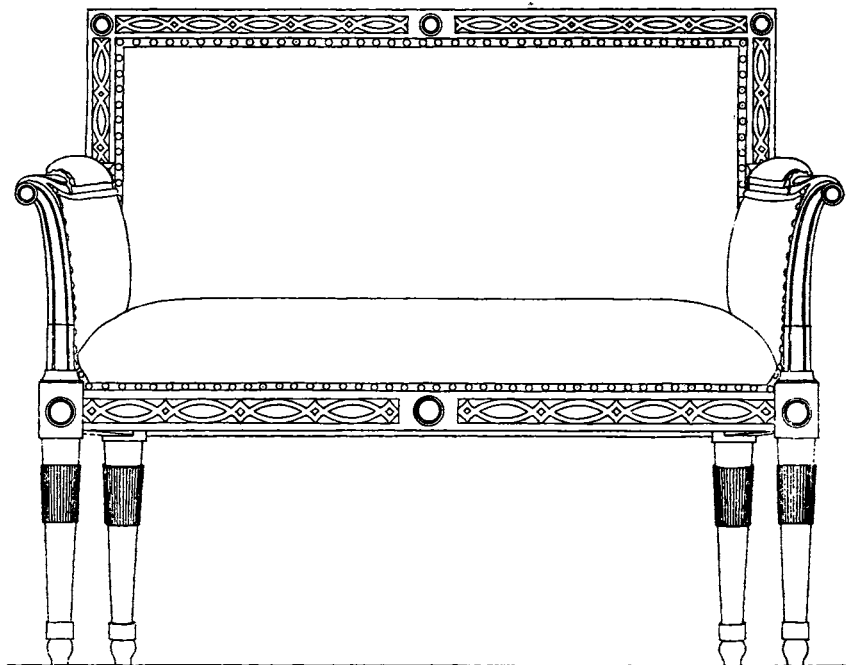
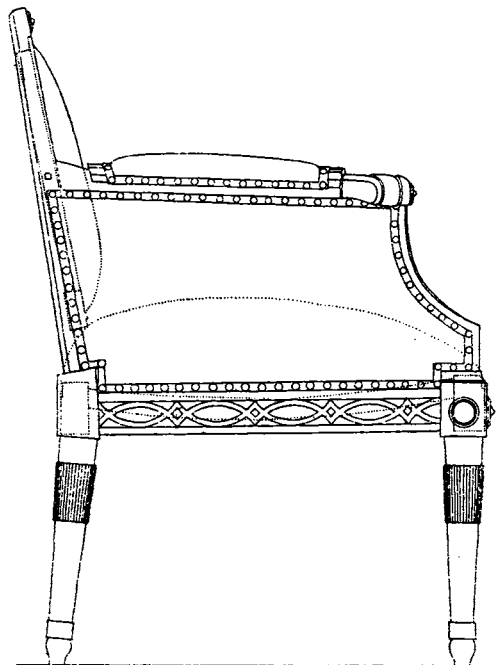
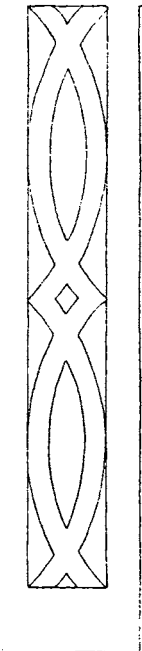
1 : 2

1 : 10

1 : 2

cm 10 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

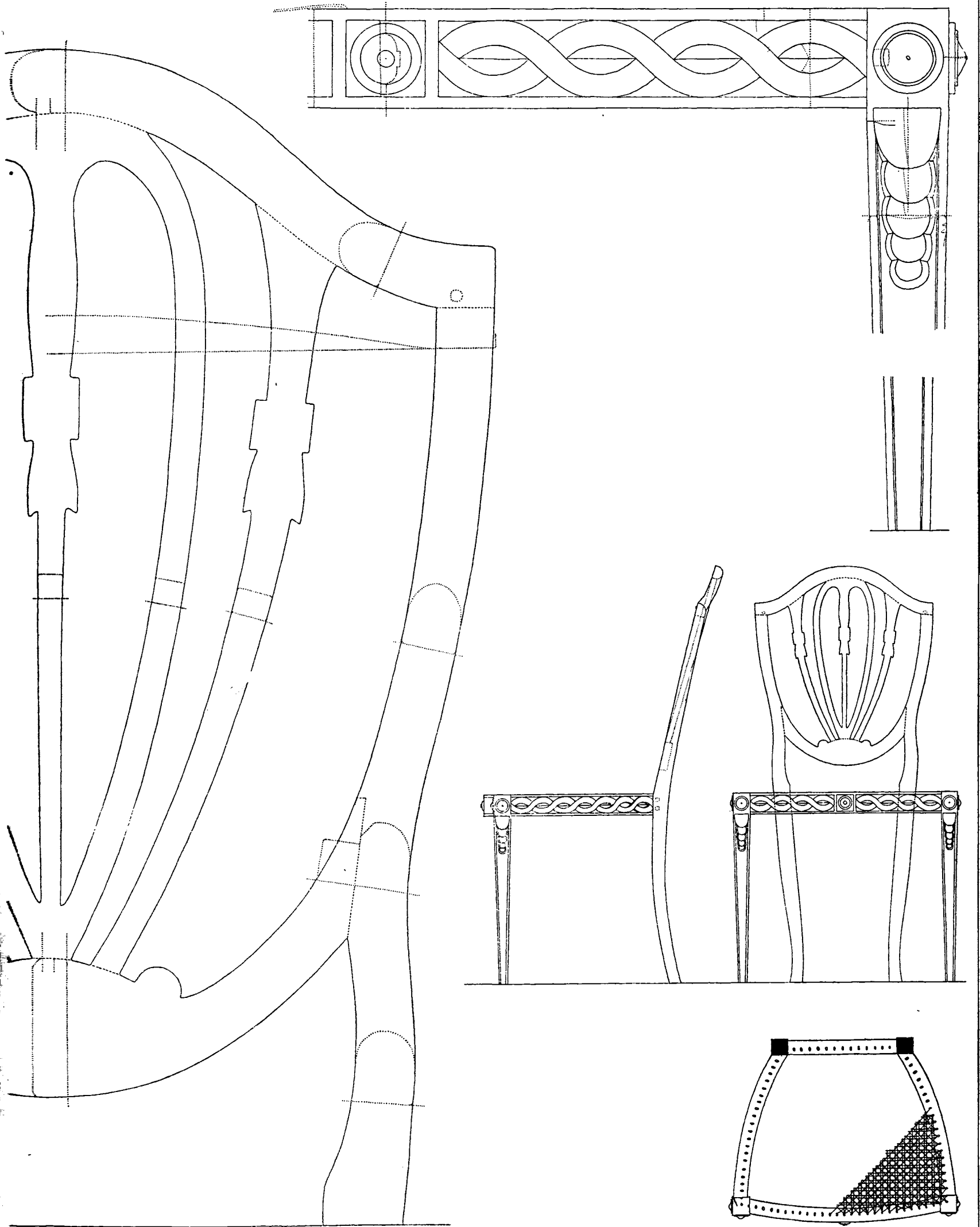

1 : 2

1 : 10

cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

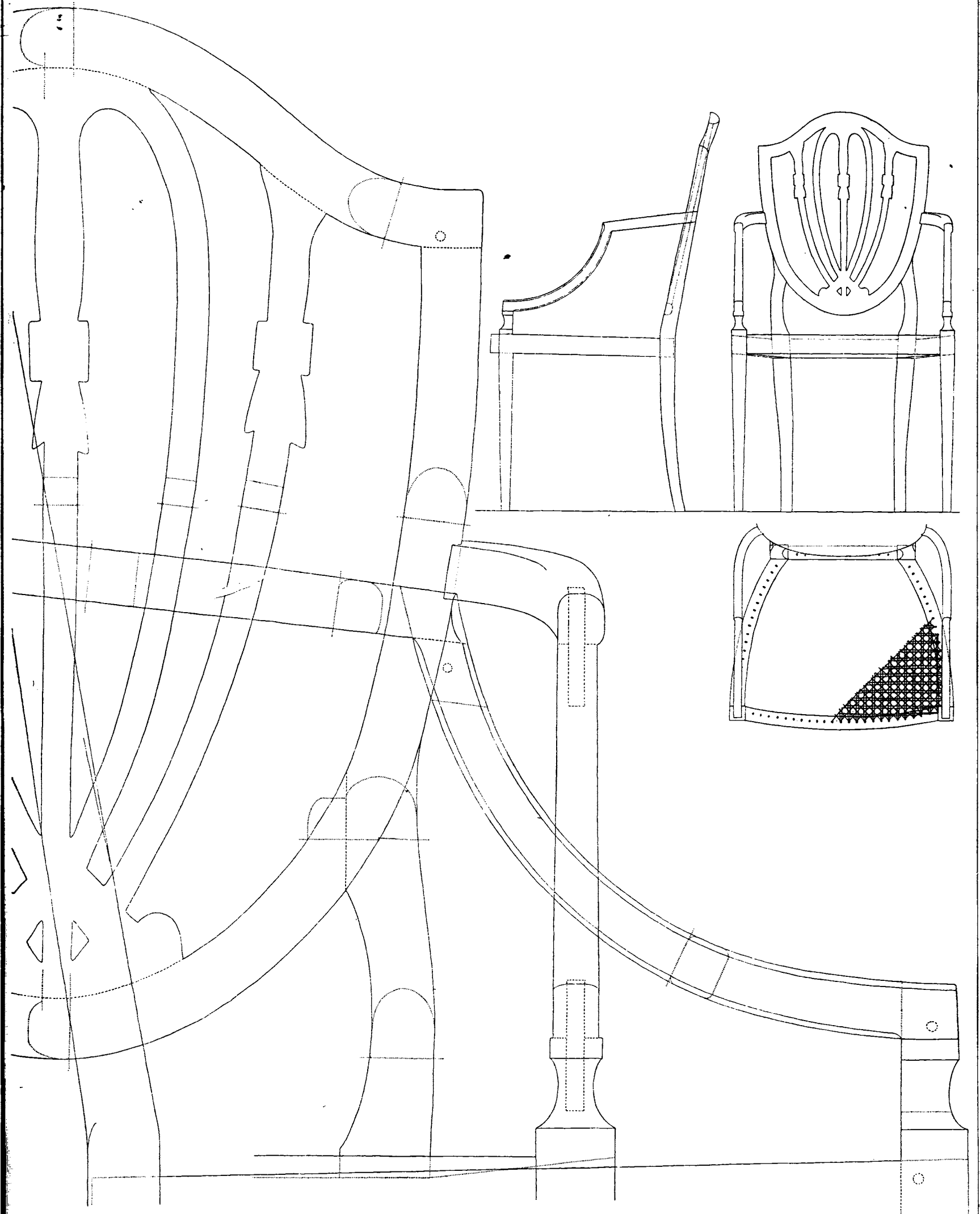

1 : 2

1 : 10

cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

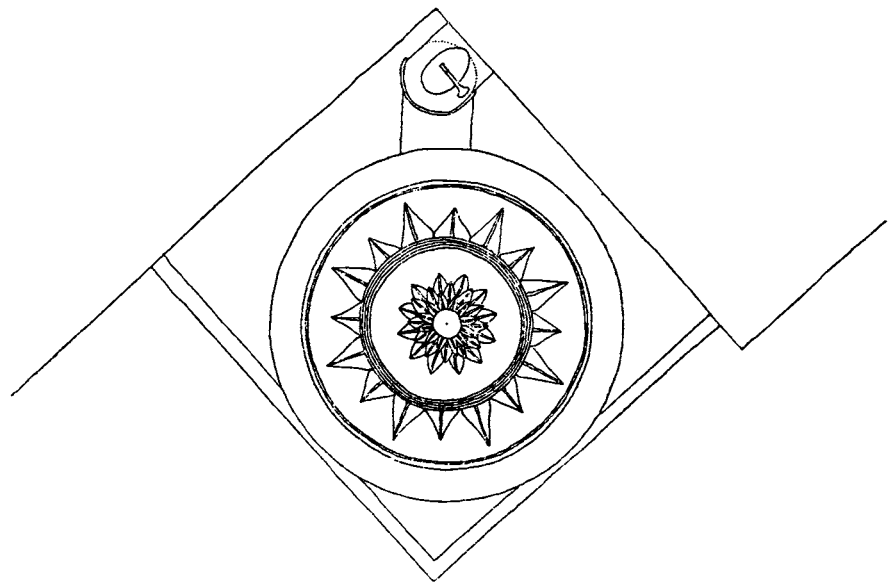
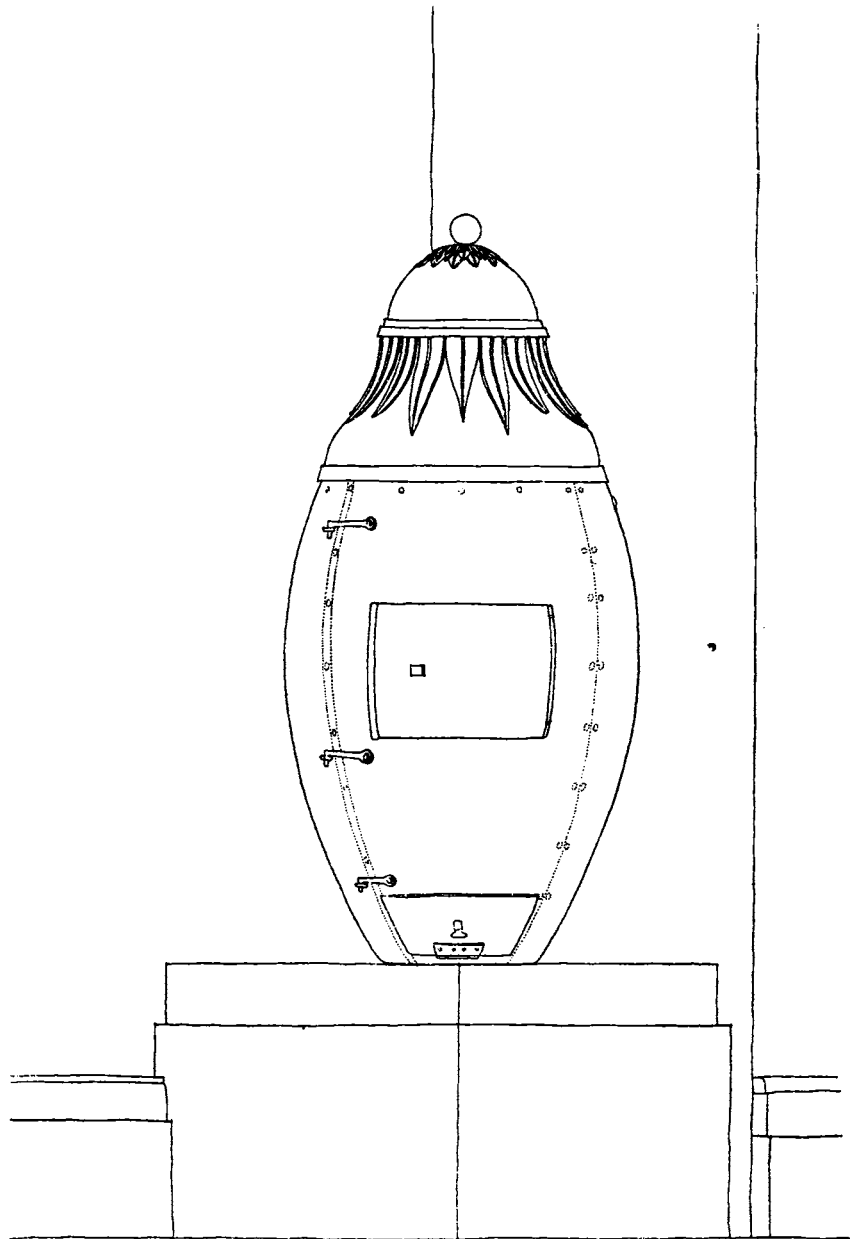
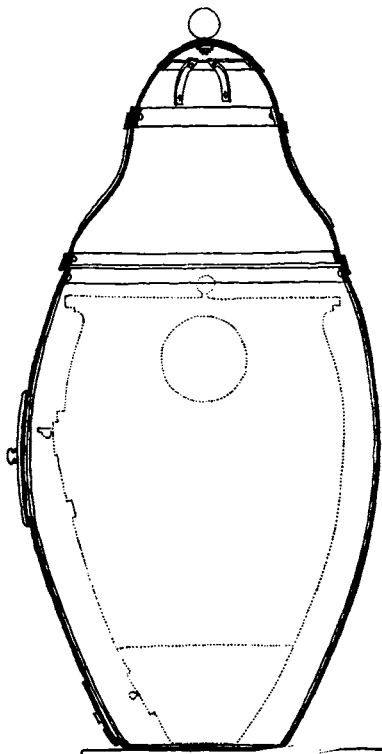

1 : 2

1 : 10

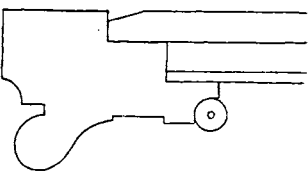
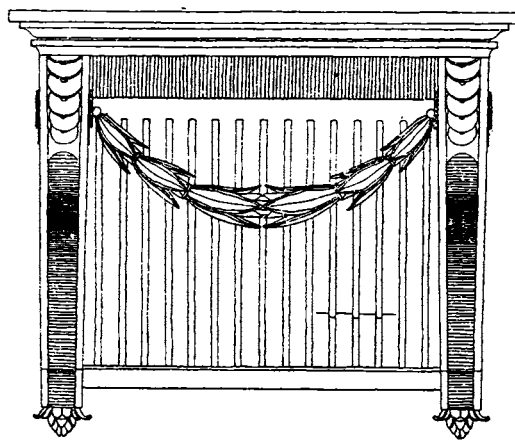
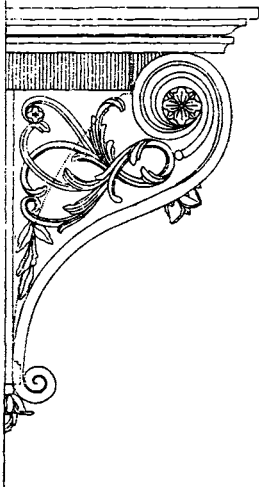
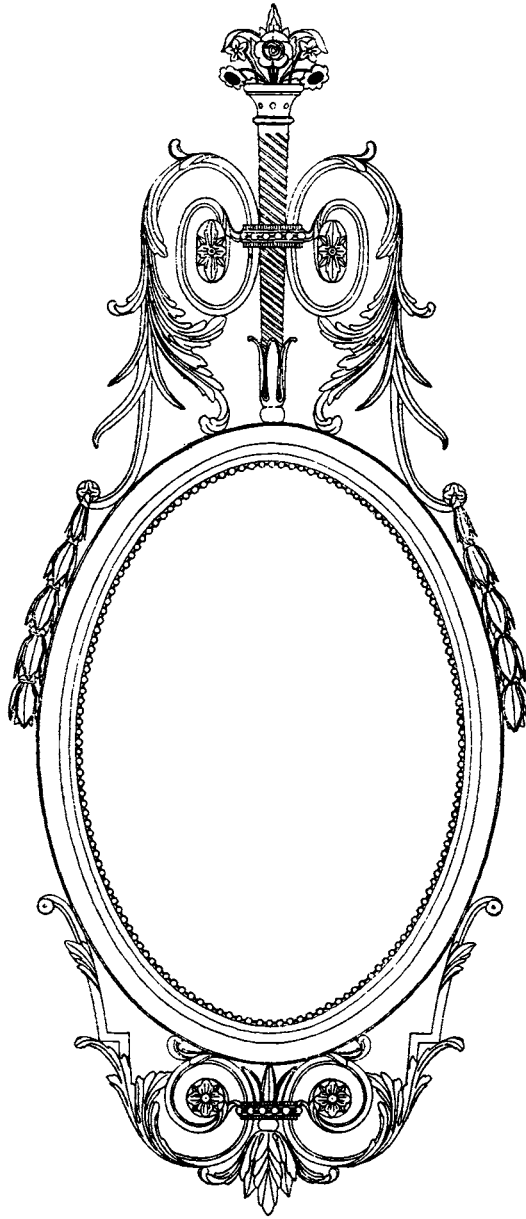

1:10

cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

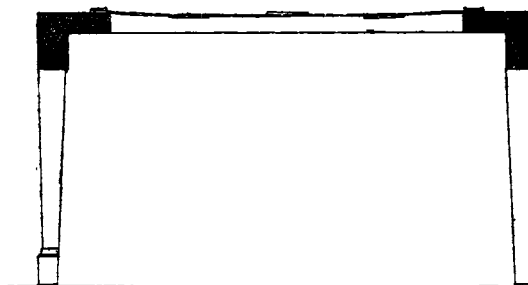
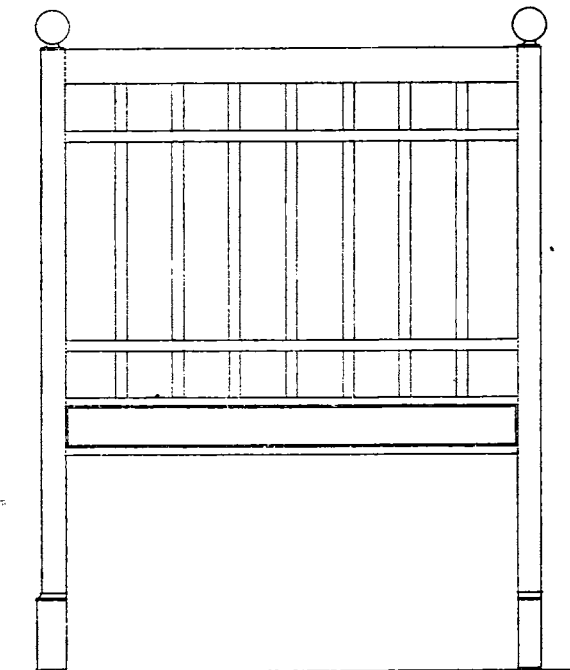
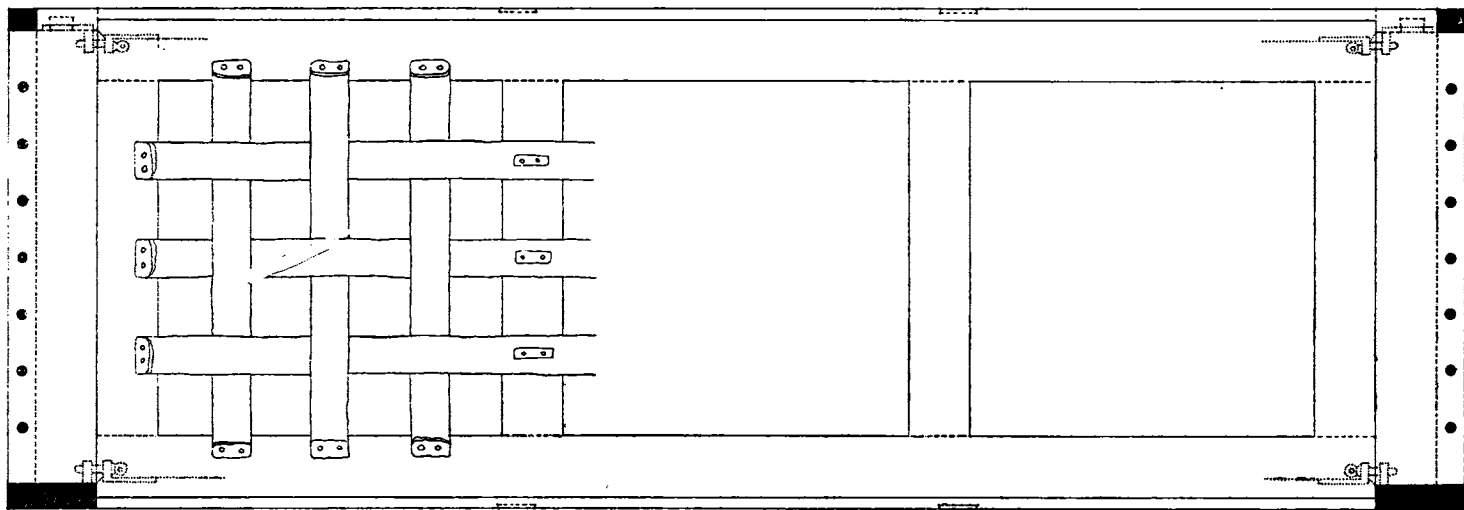
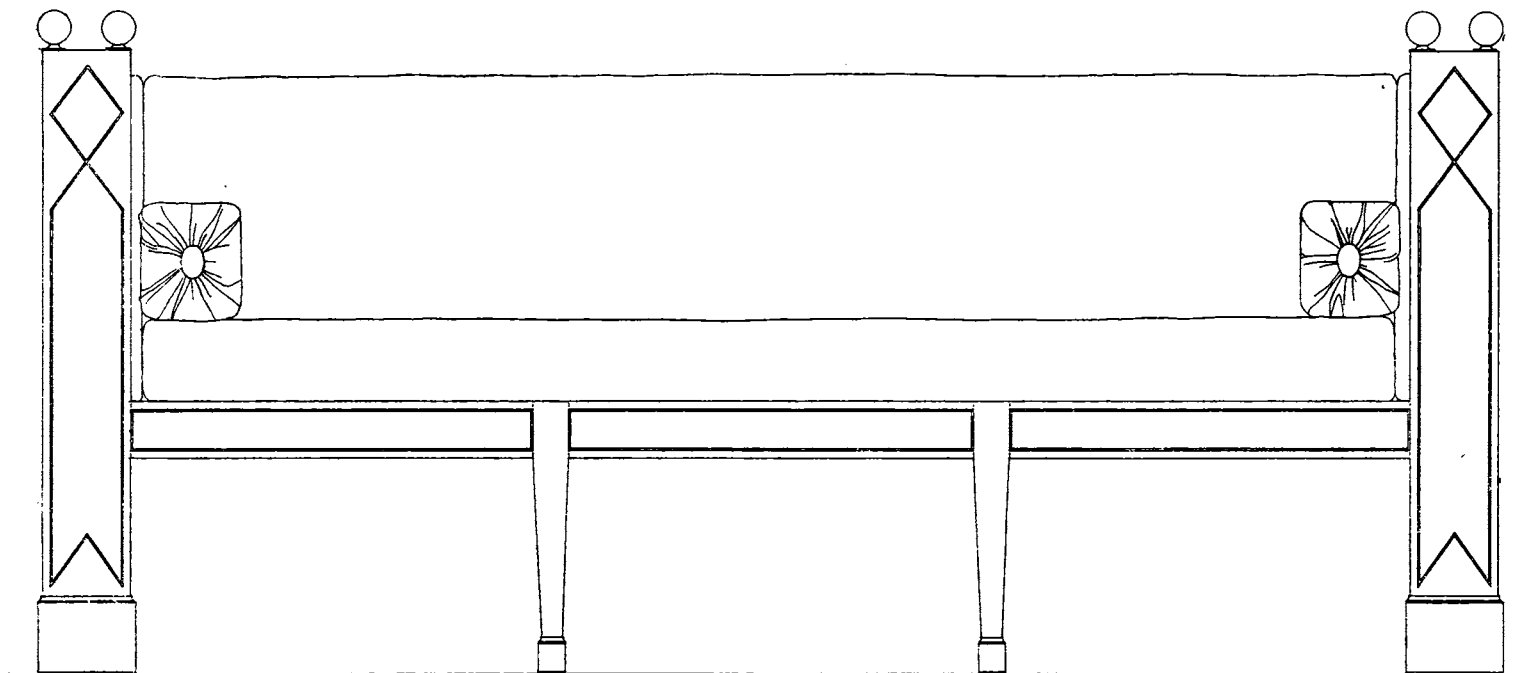

1 : 2

1 : 10

1 : 2

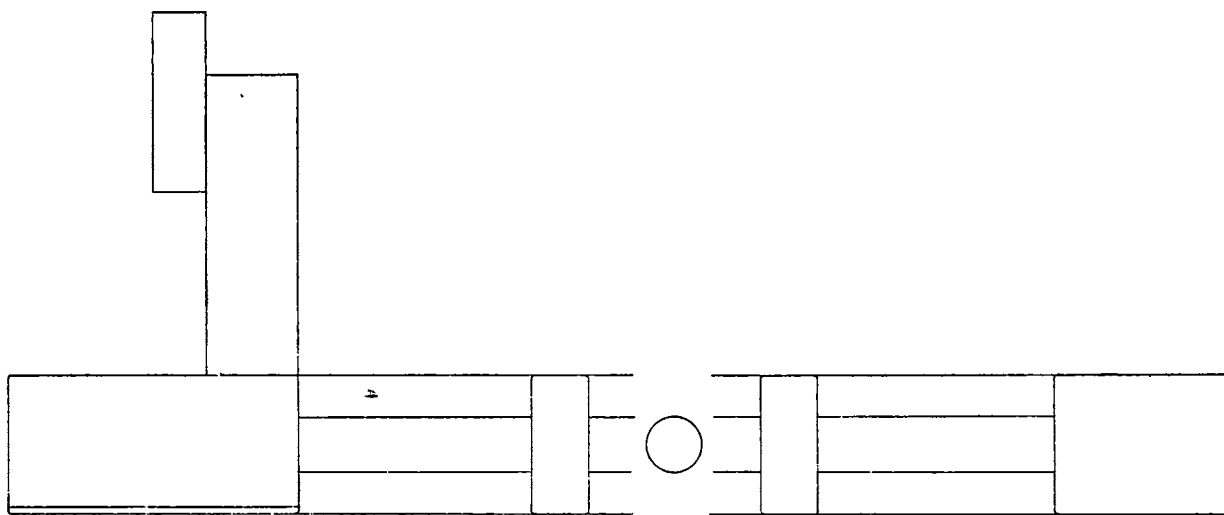
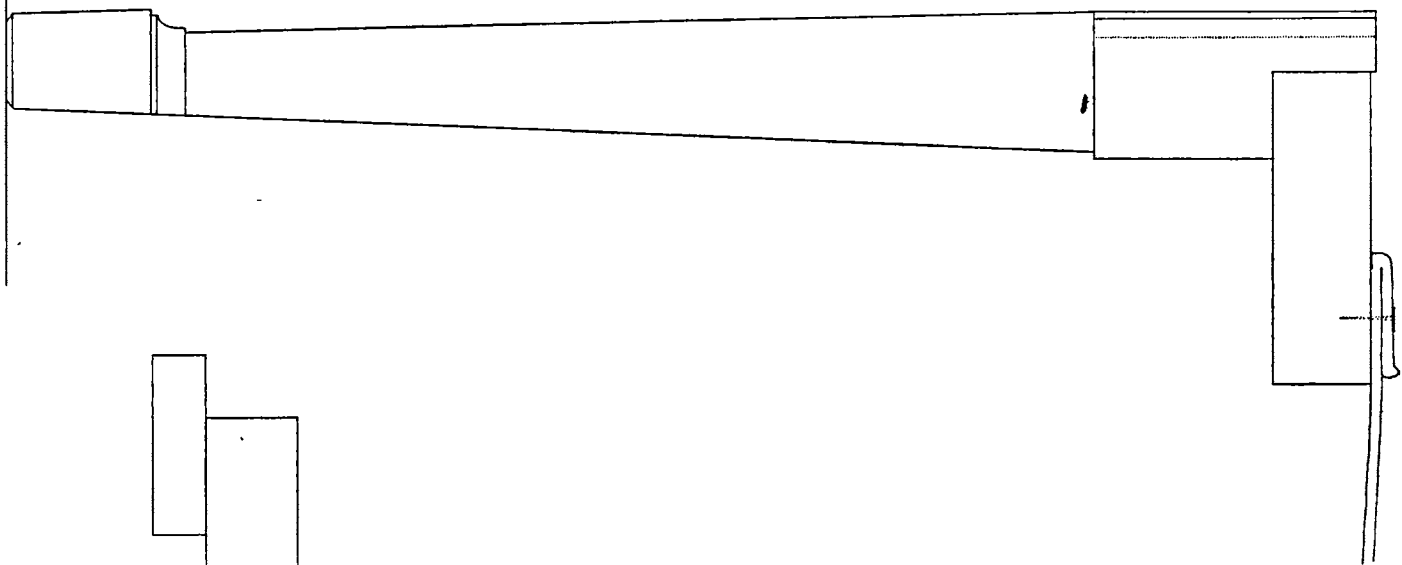
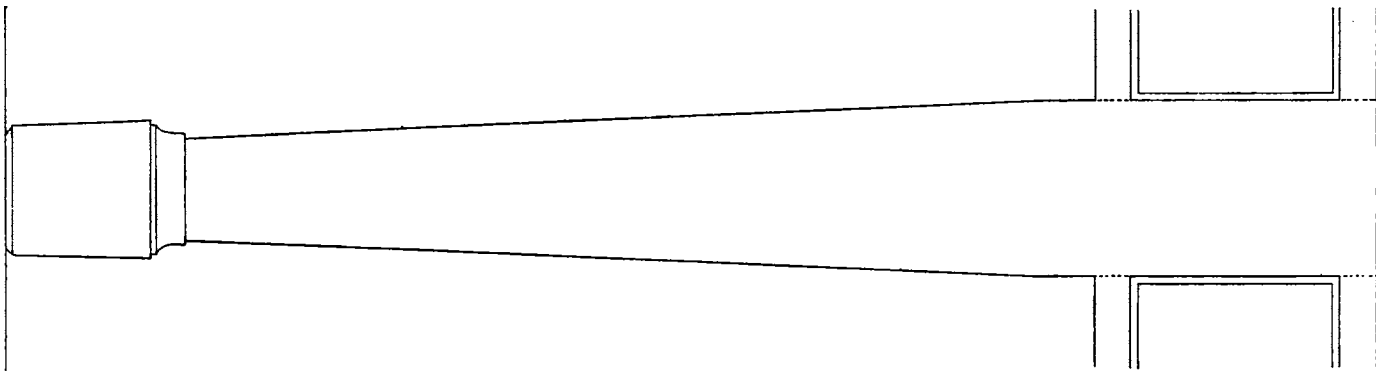
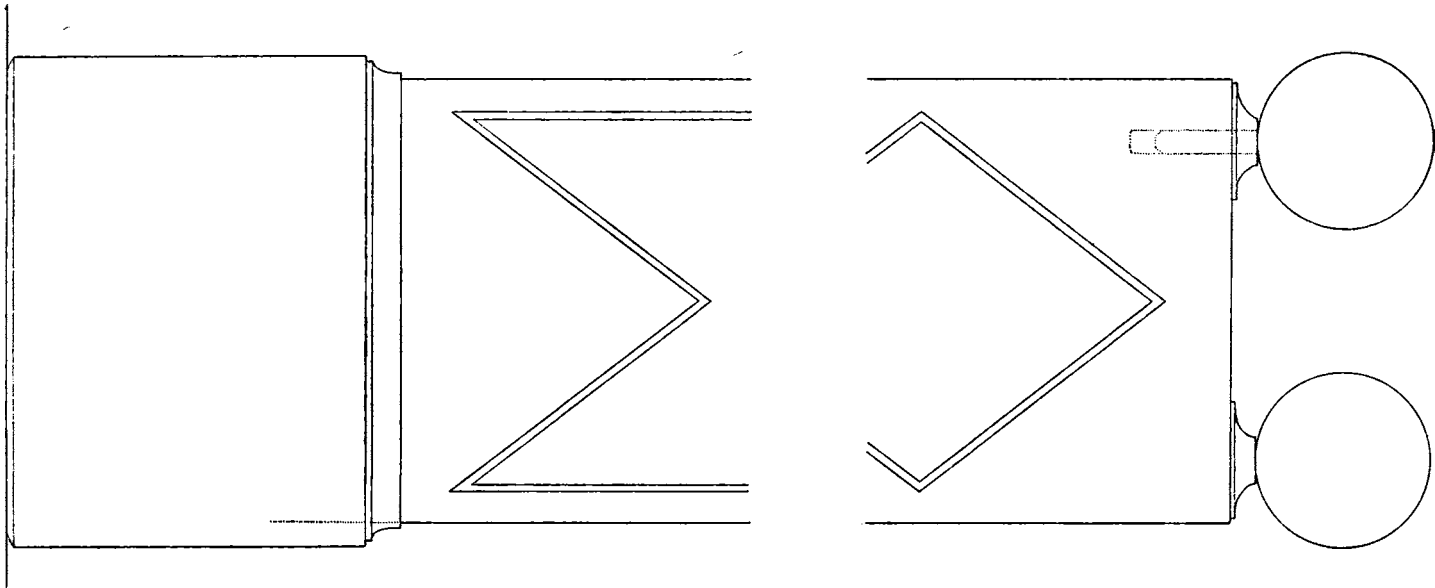
cm 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

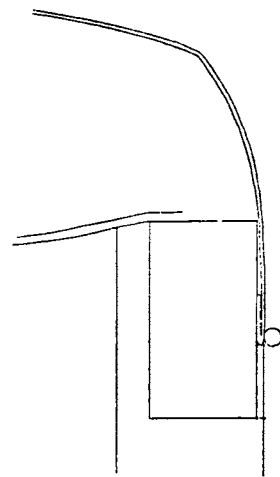
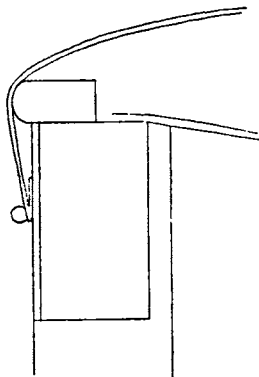
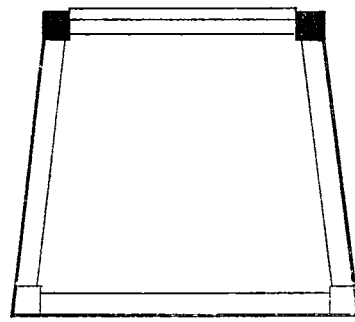
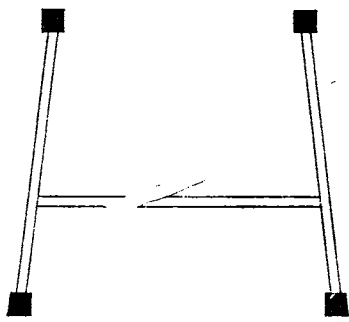
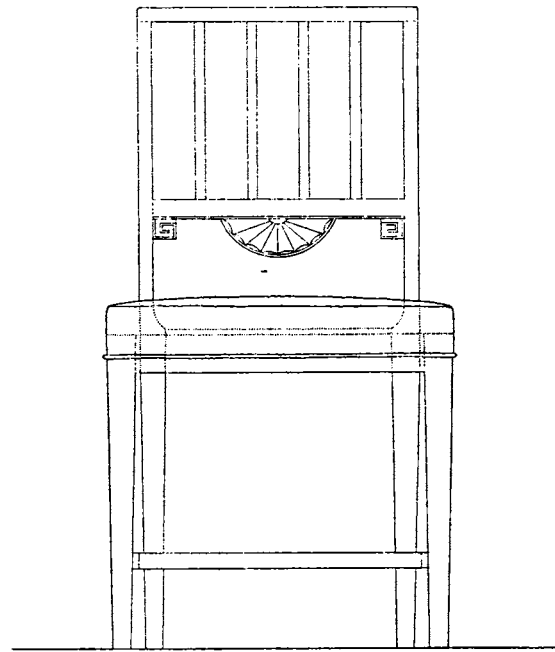
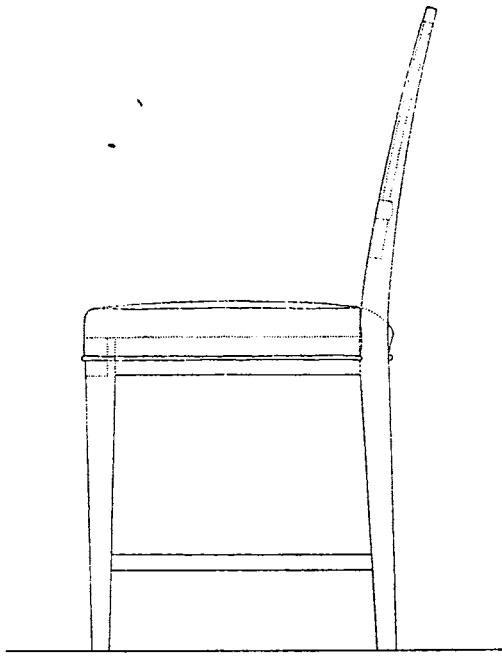

1:10

cm 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

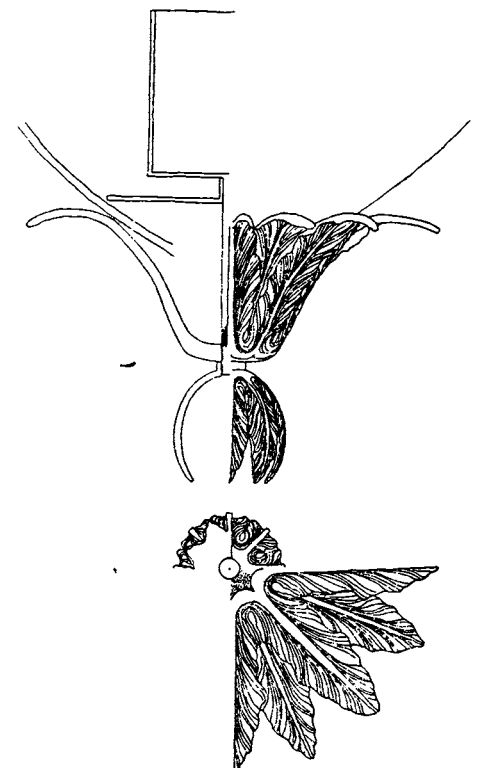
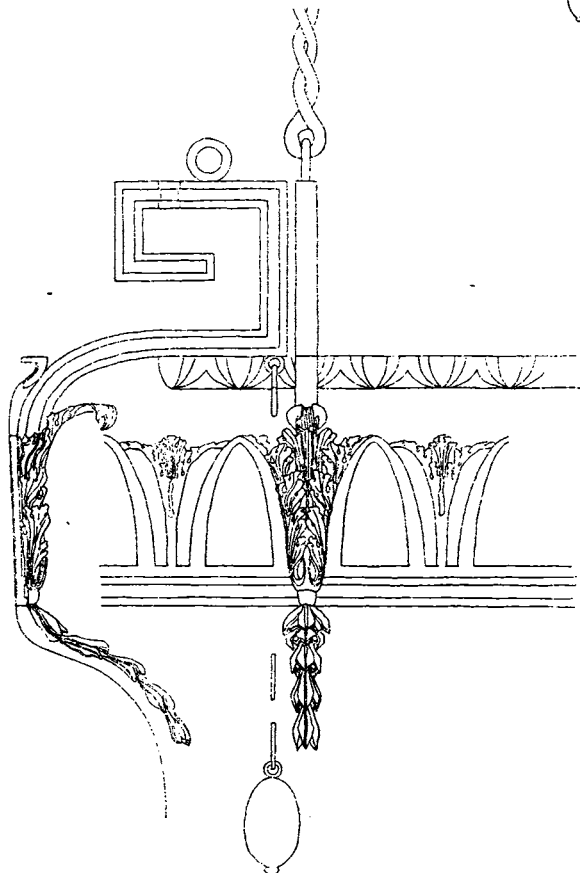
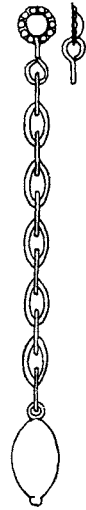
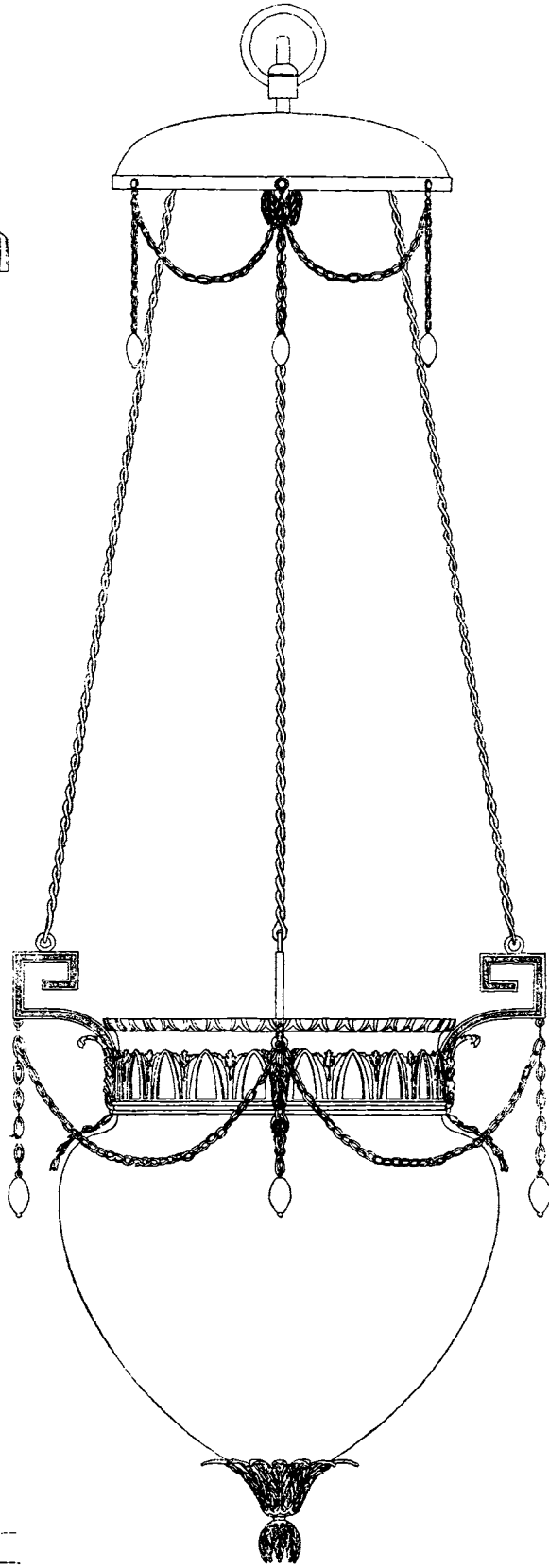
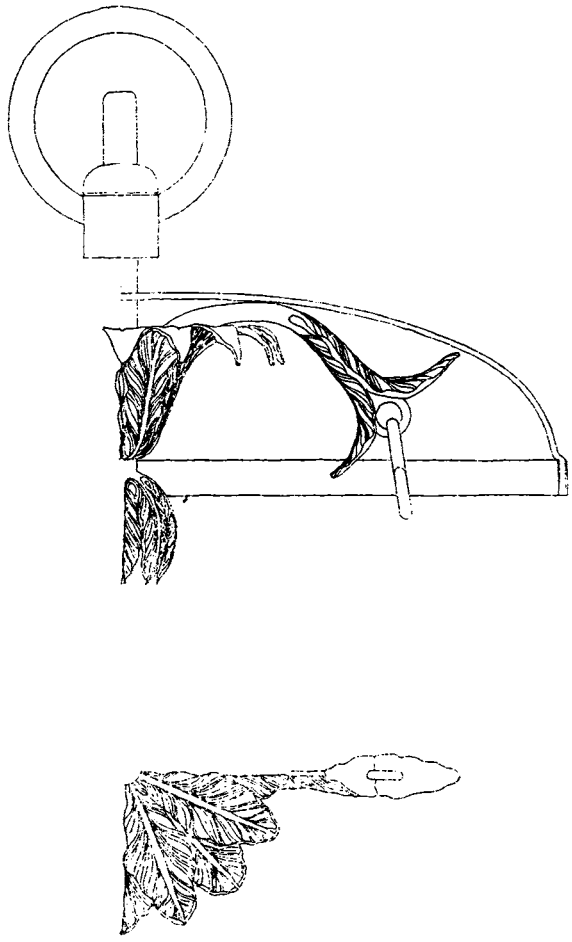

1:10

cm 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

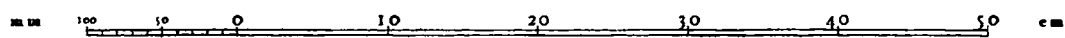

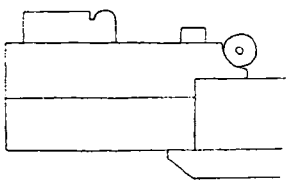
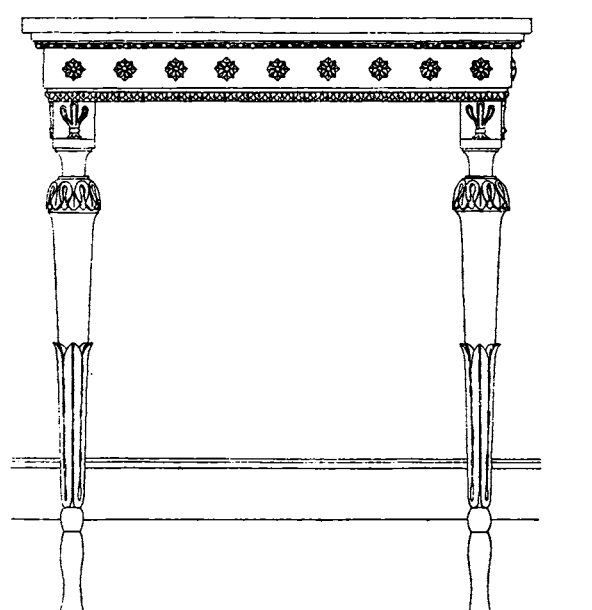
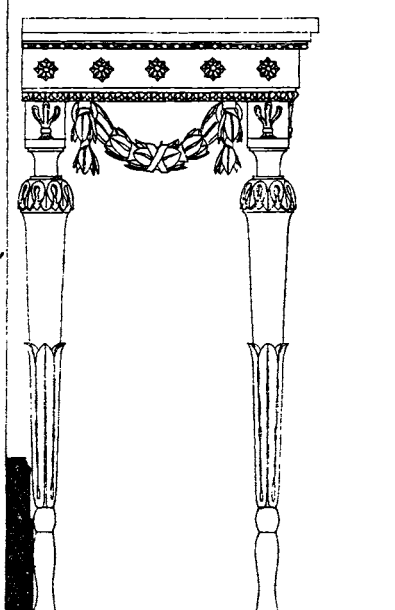
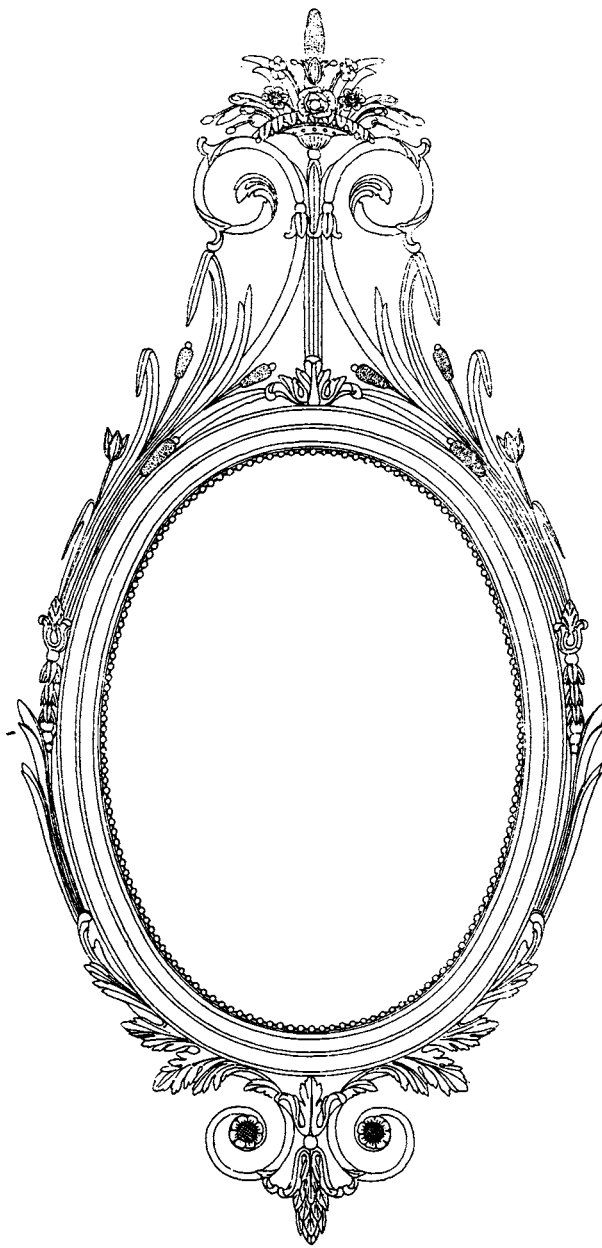
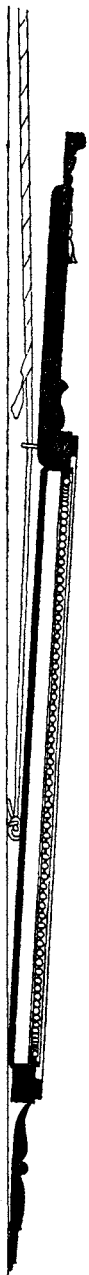

1 : 2

1 : 5

1 : 2

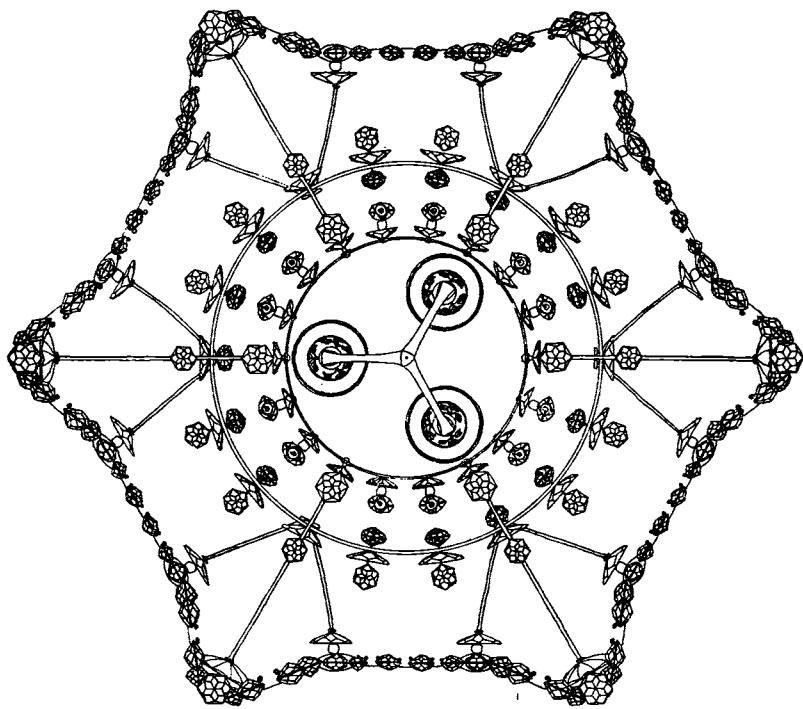
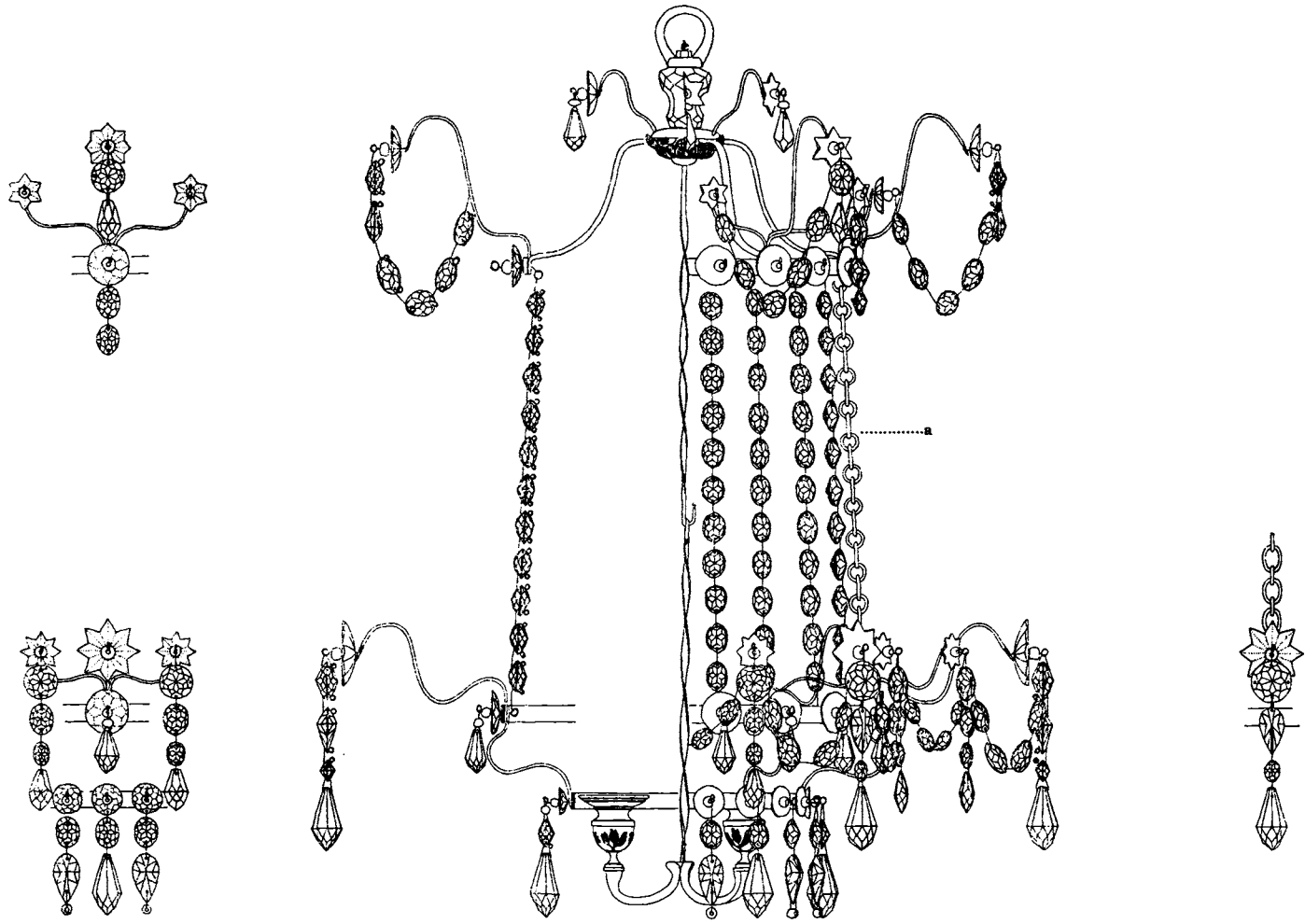

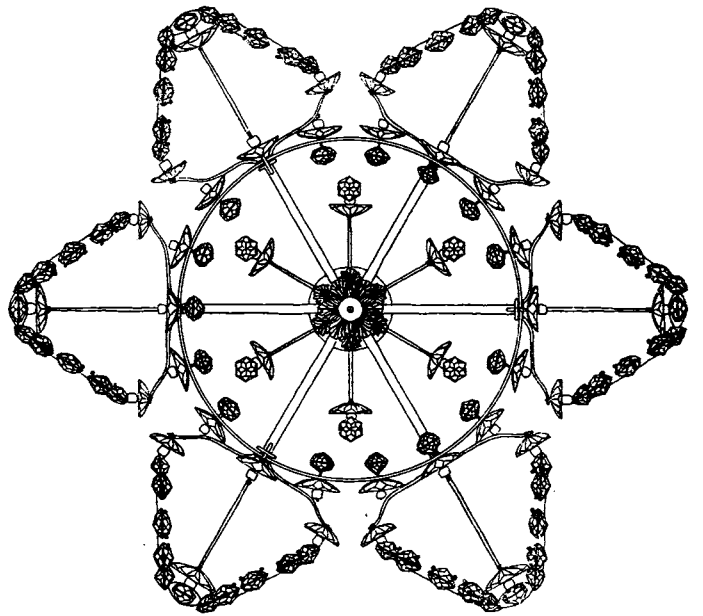
1:10

cm 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

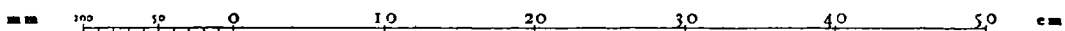

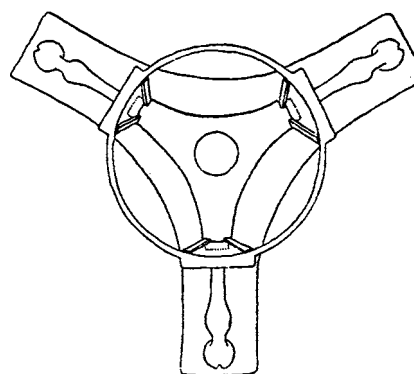
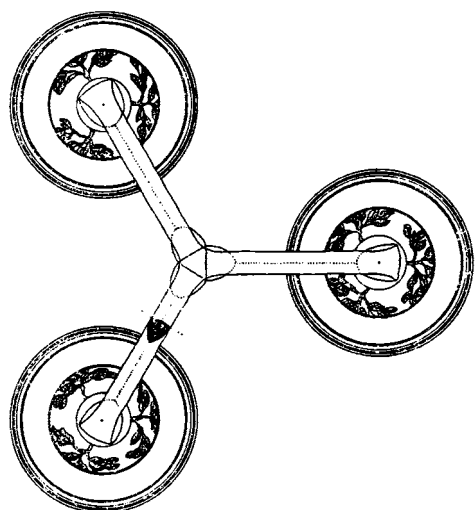
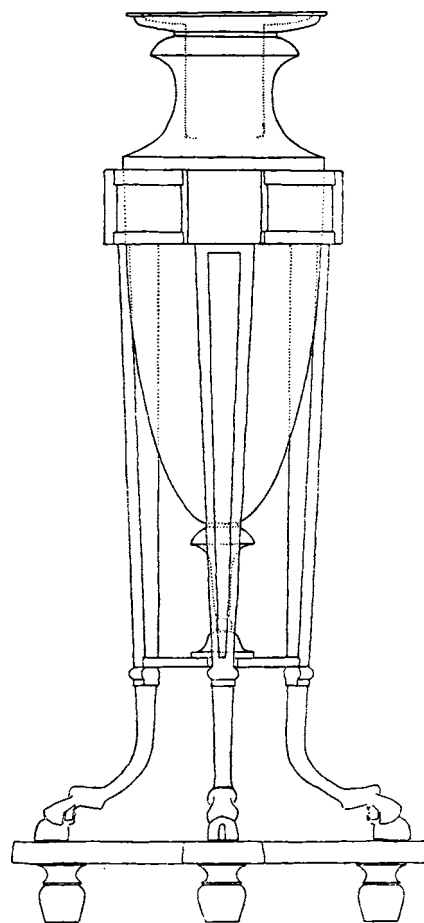
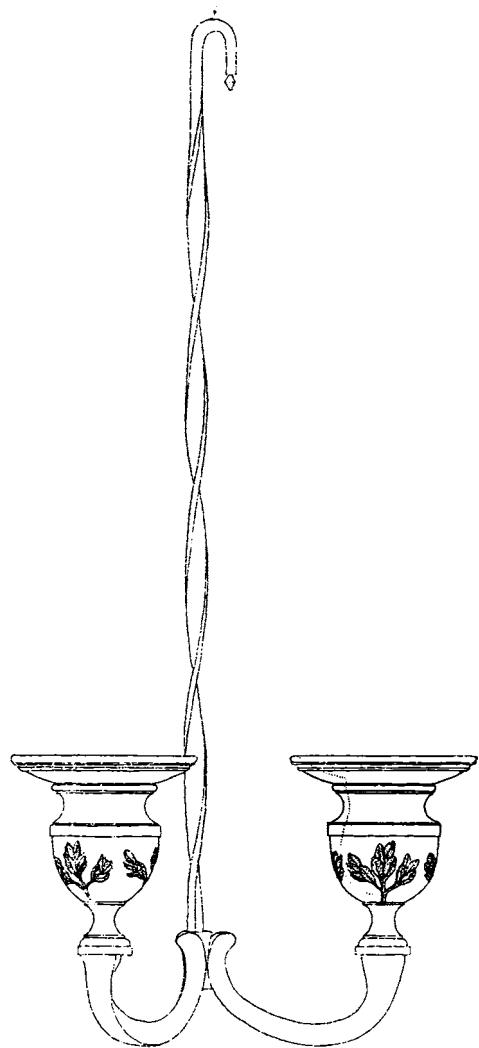
Plan set nedefra

Plan set fra a opad

1:5

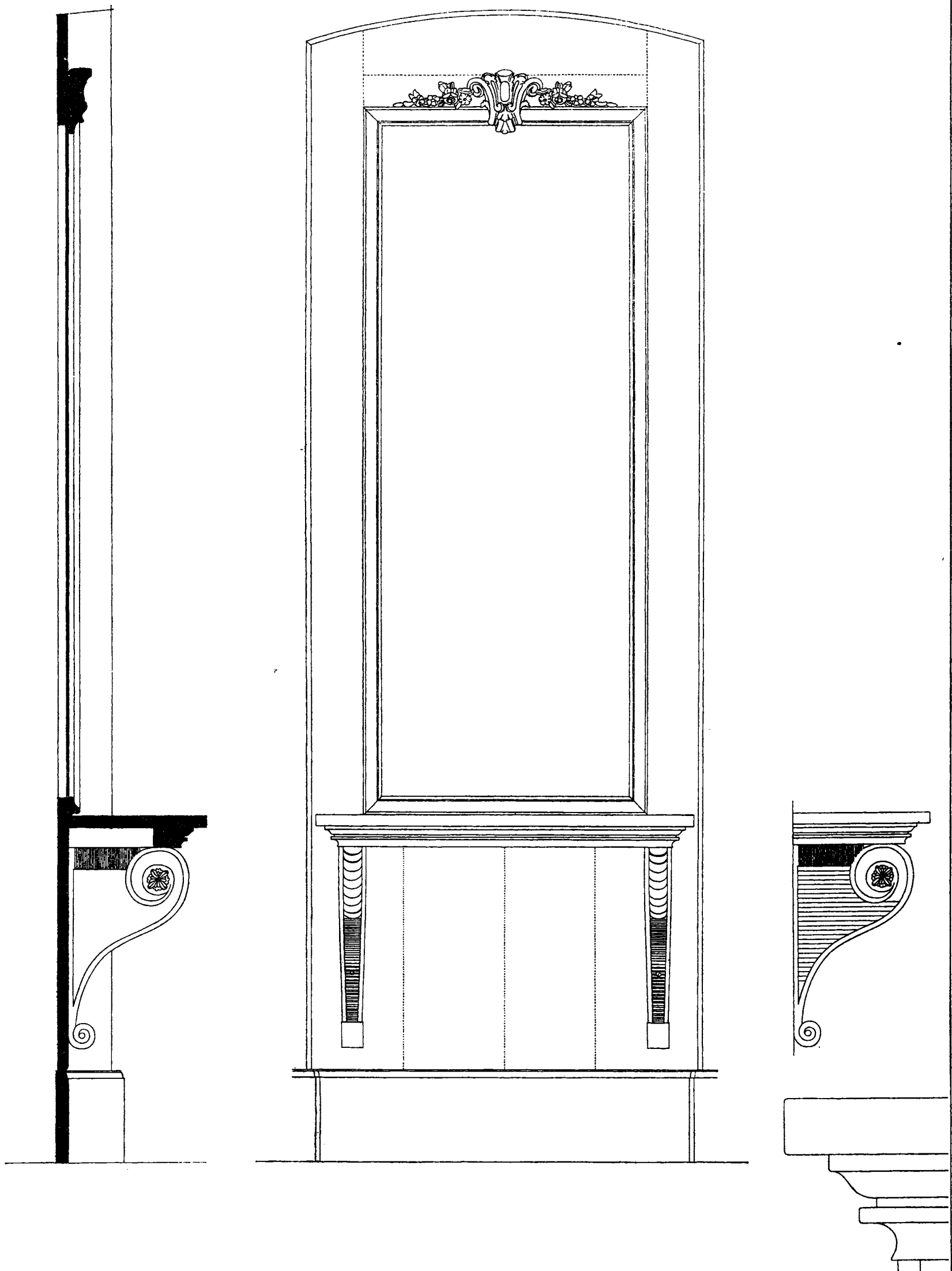

cm 10 50 100 150 200 cm

1:20

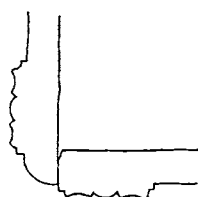
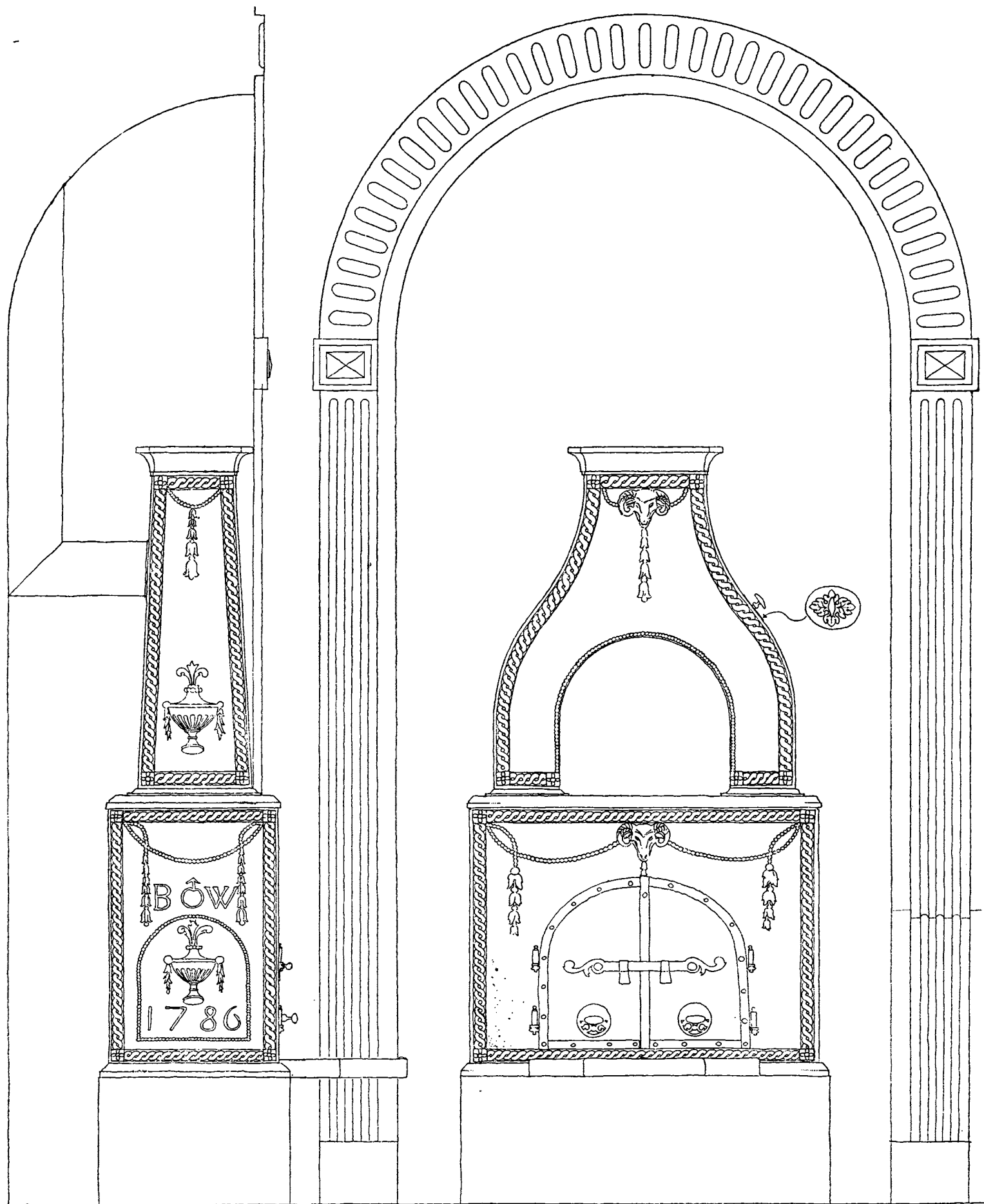

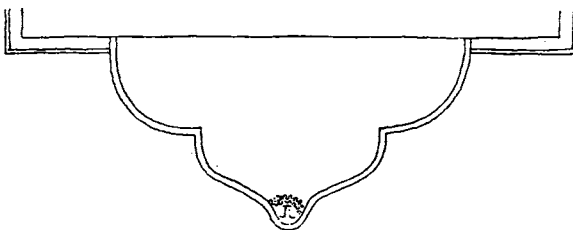
1:10

cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

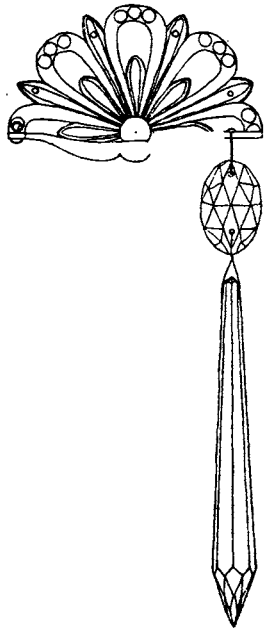

1 : 2

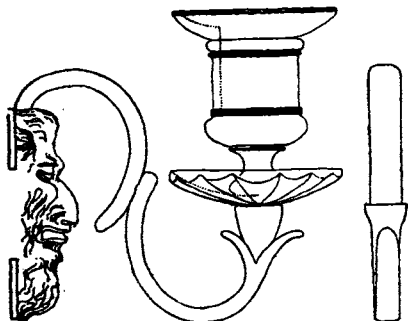
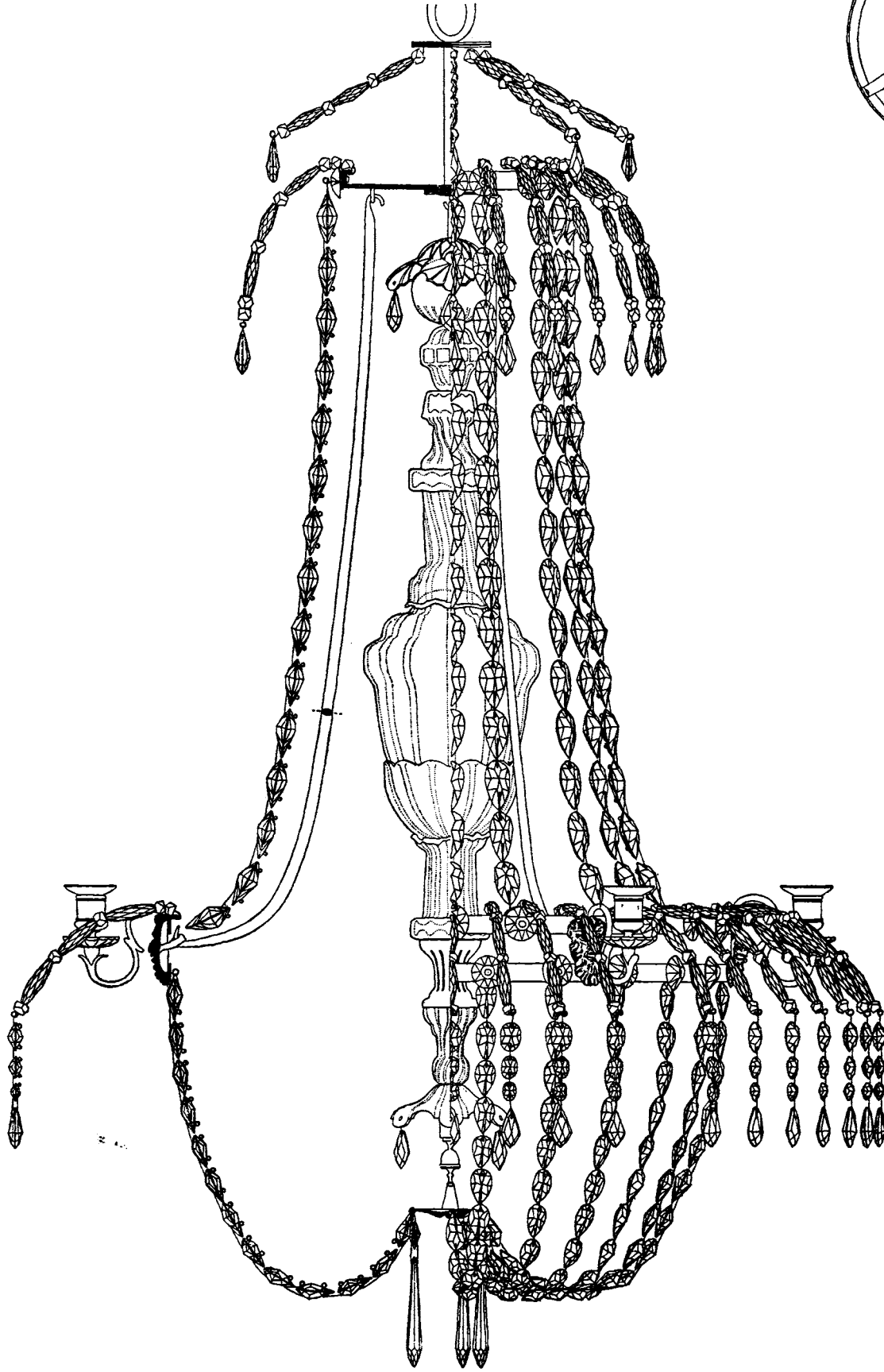
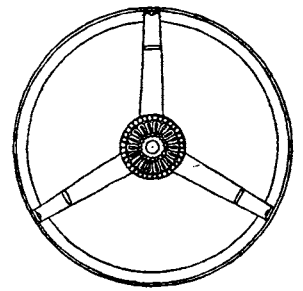

1 : 10

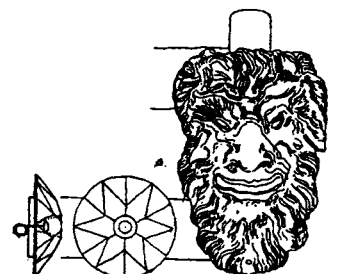
cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

1 : 2

1 : 2

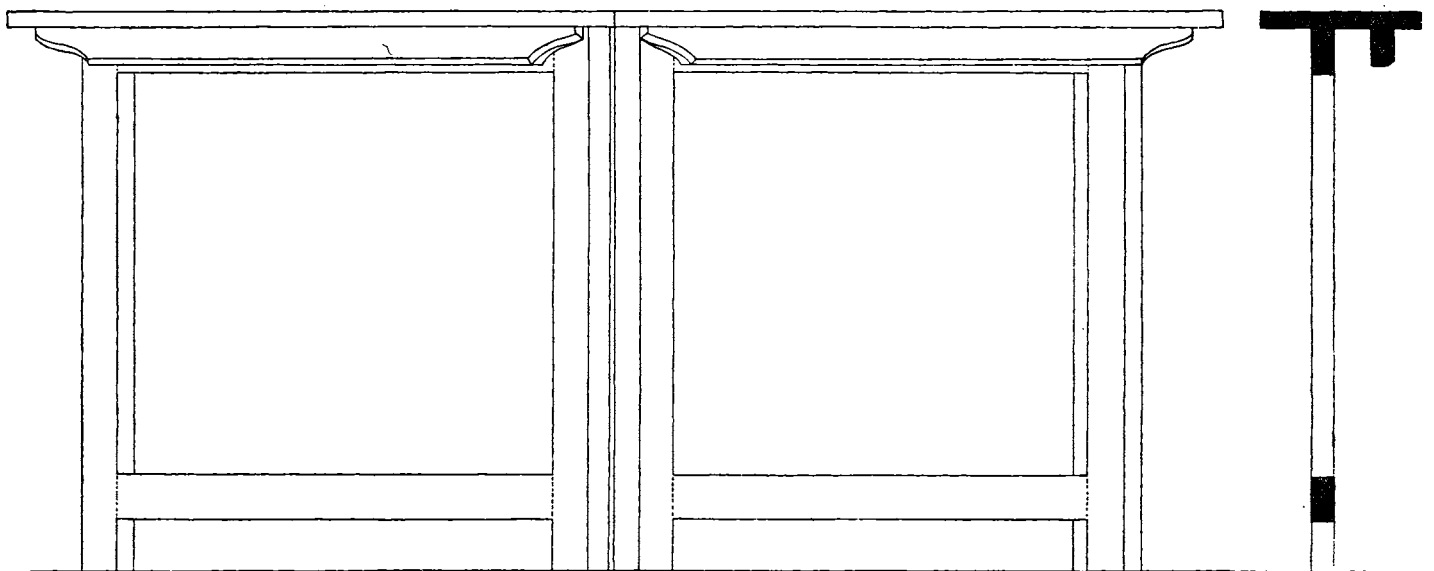
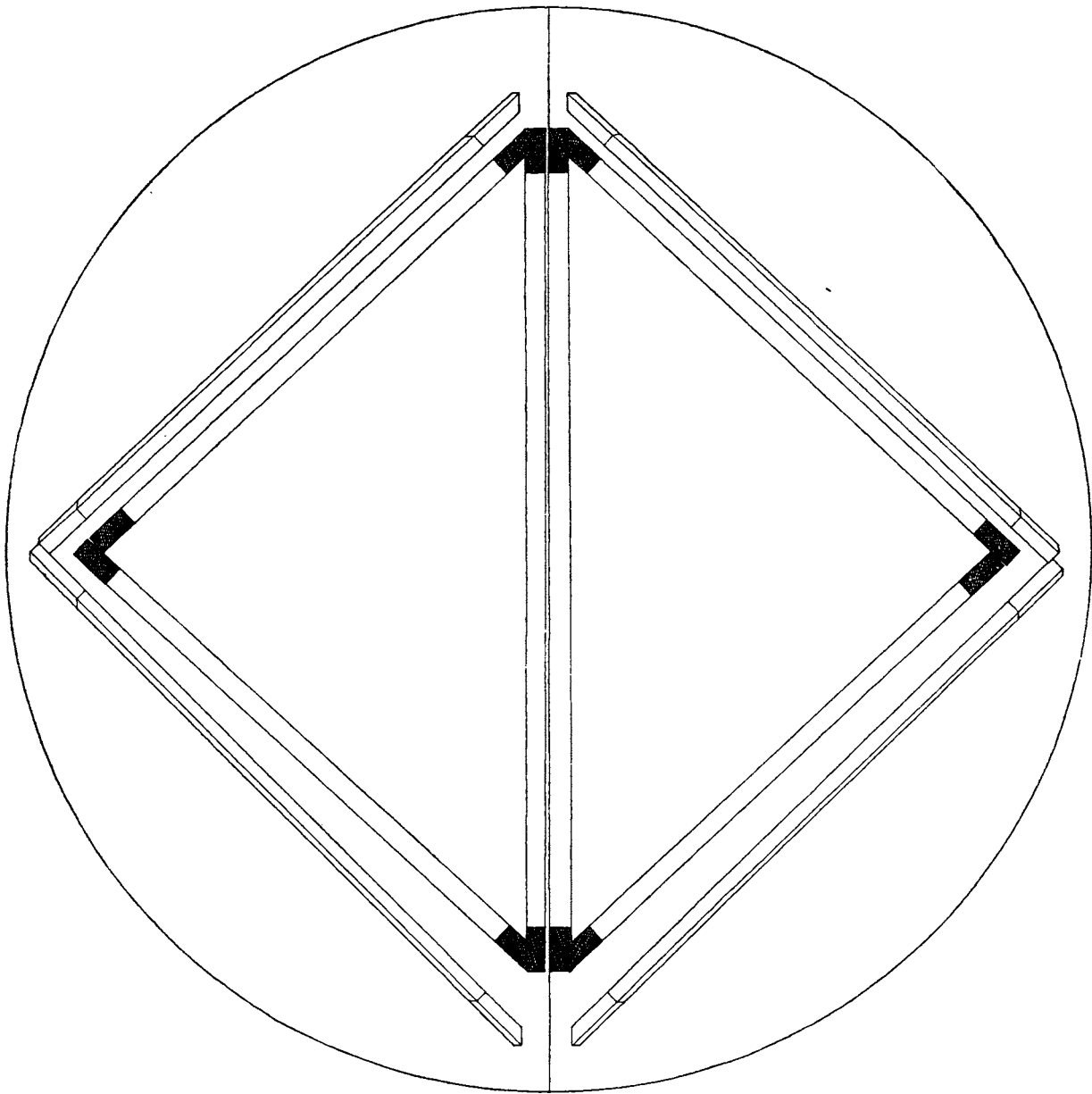

1 : 2

1 : 5

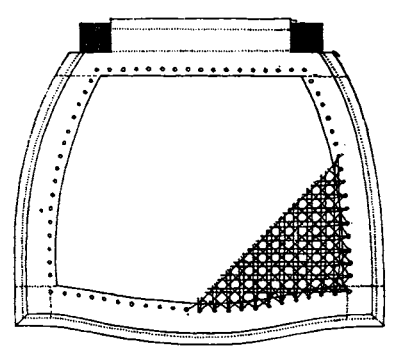
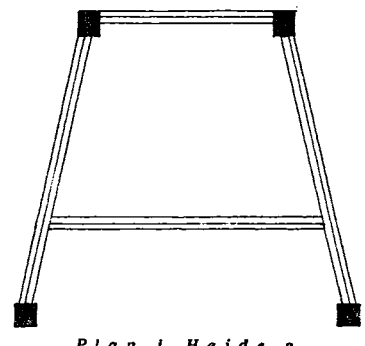
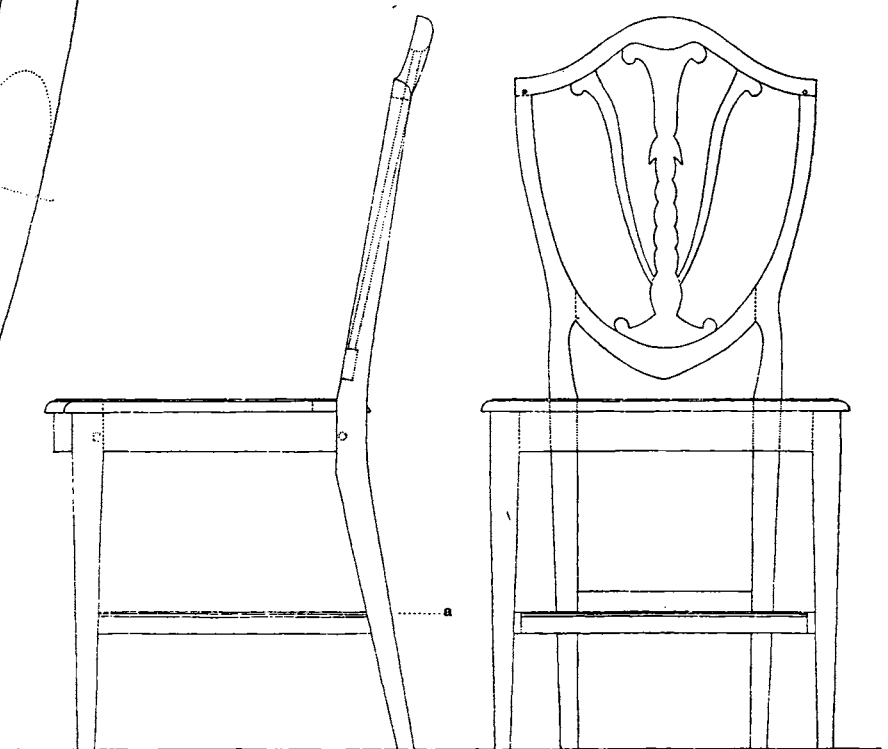
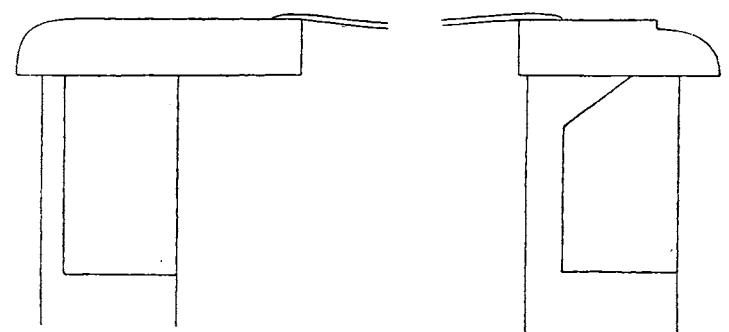
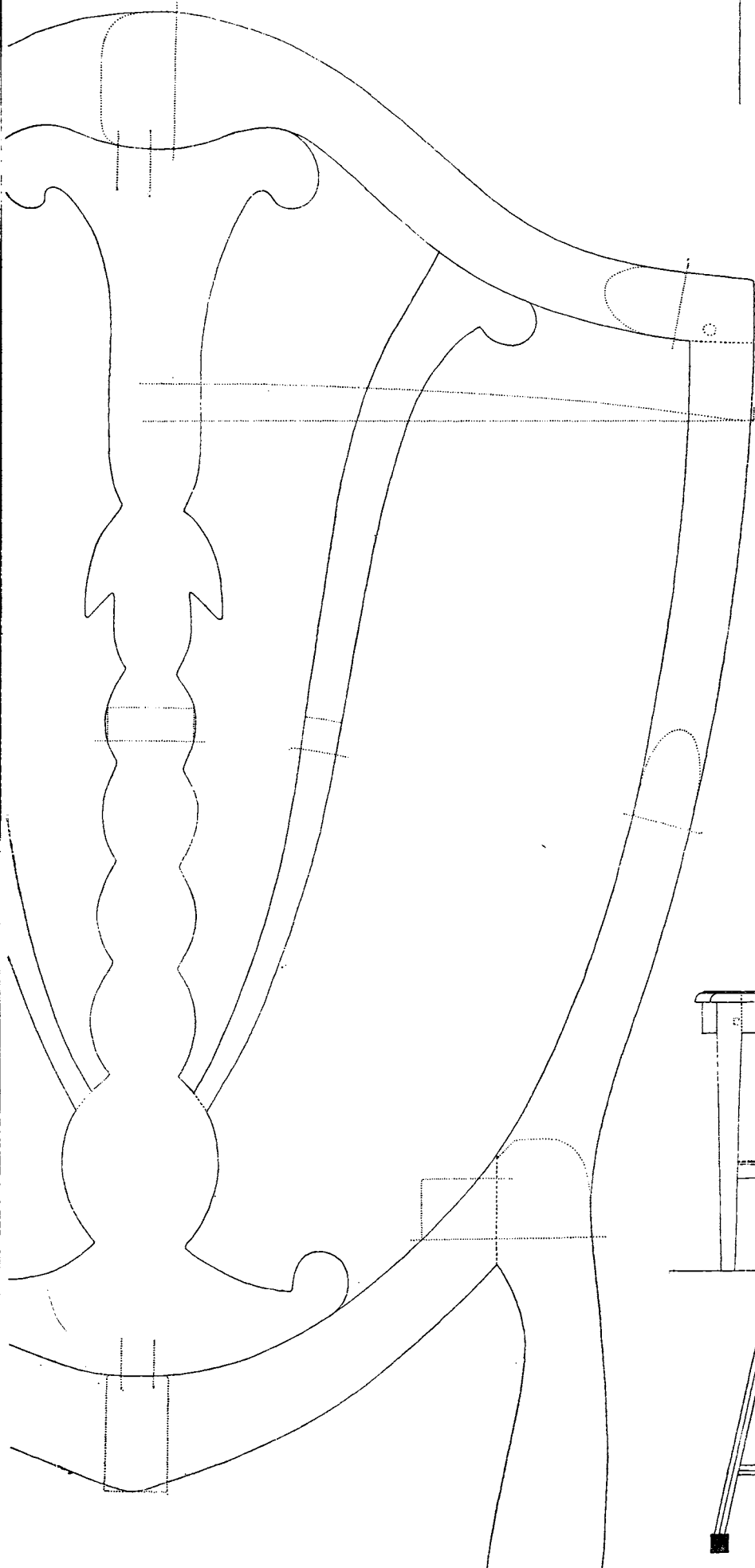

1:10

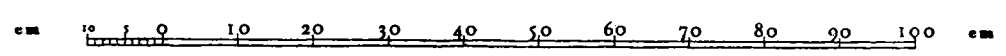
cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

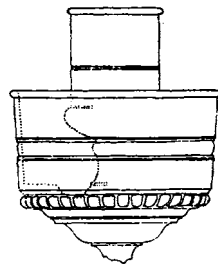
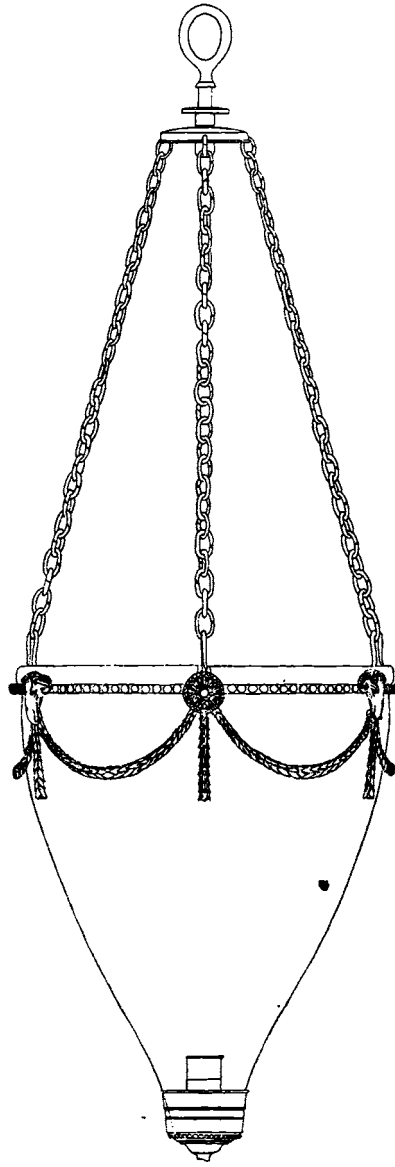
Plan i Højde a

1 : 2

1 : 10

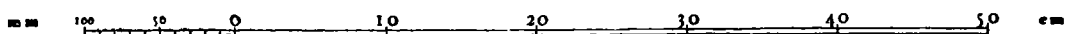

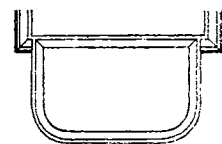
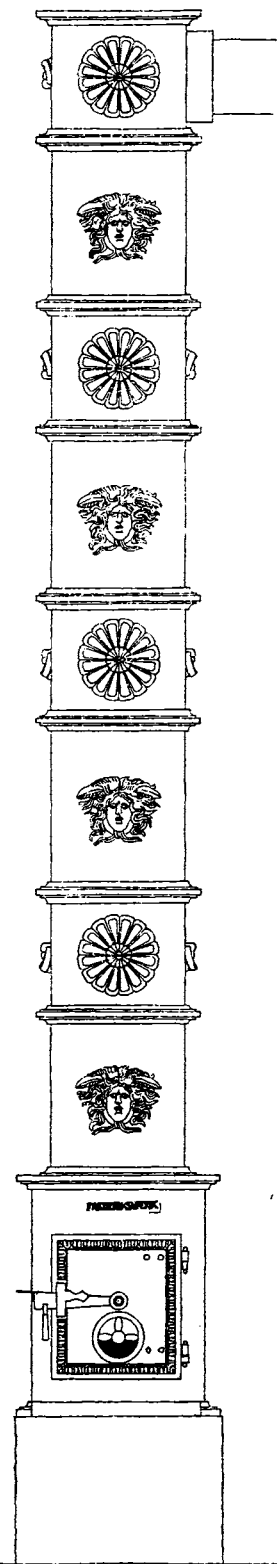
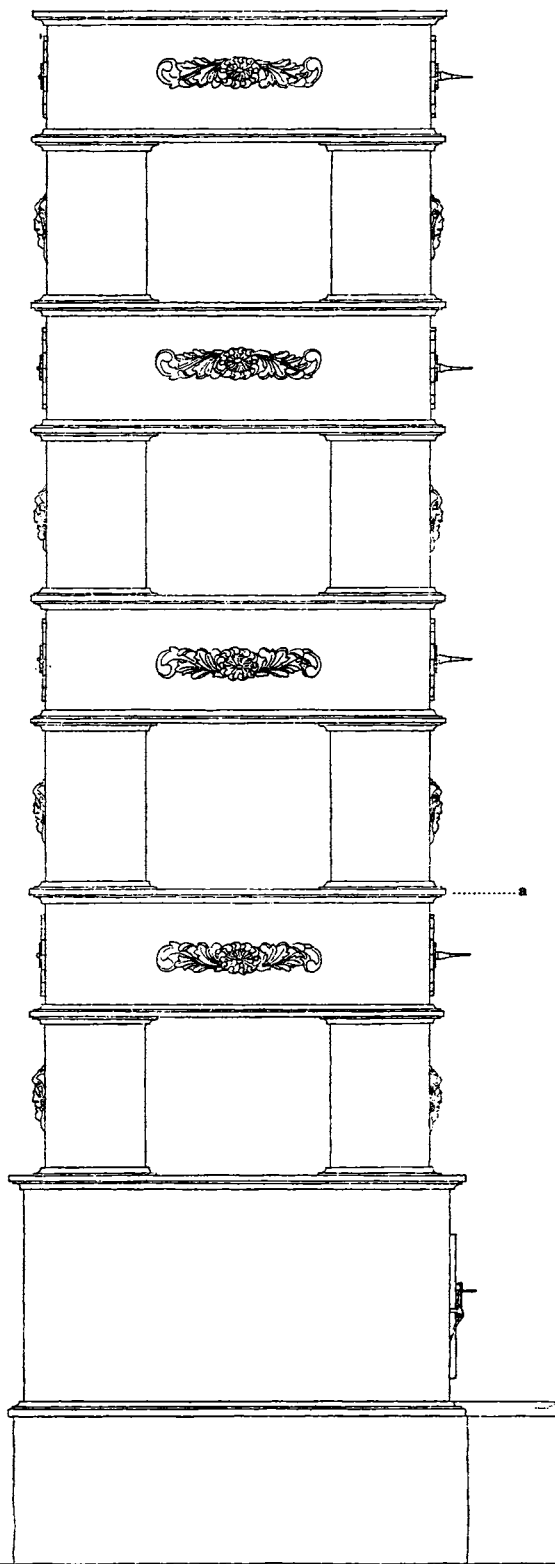

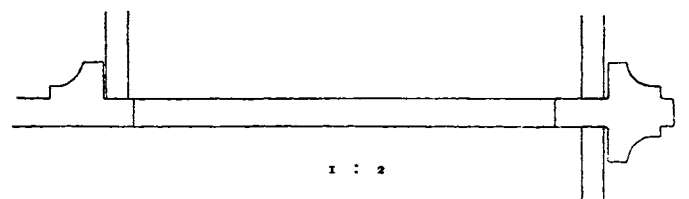
1 : 2

1 : 5

Snit ved a

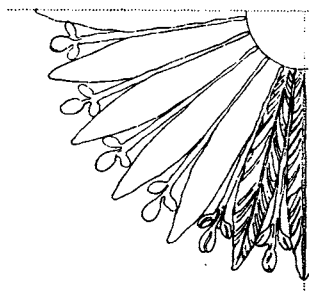
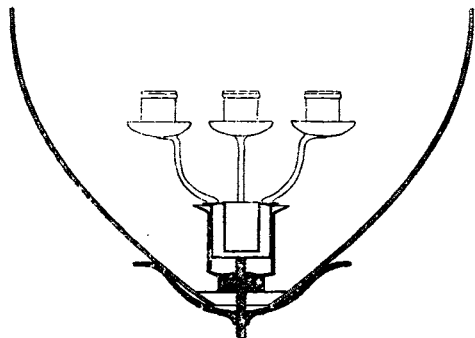
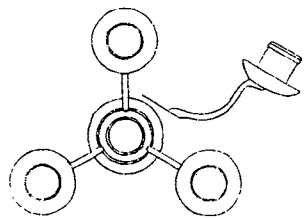
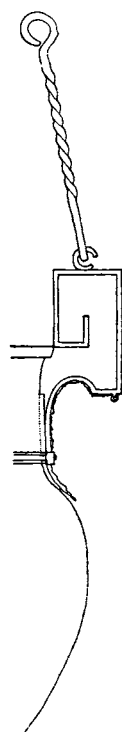
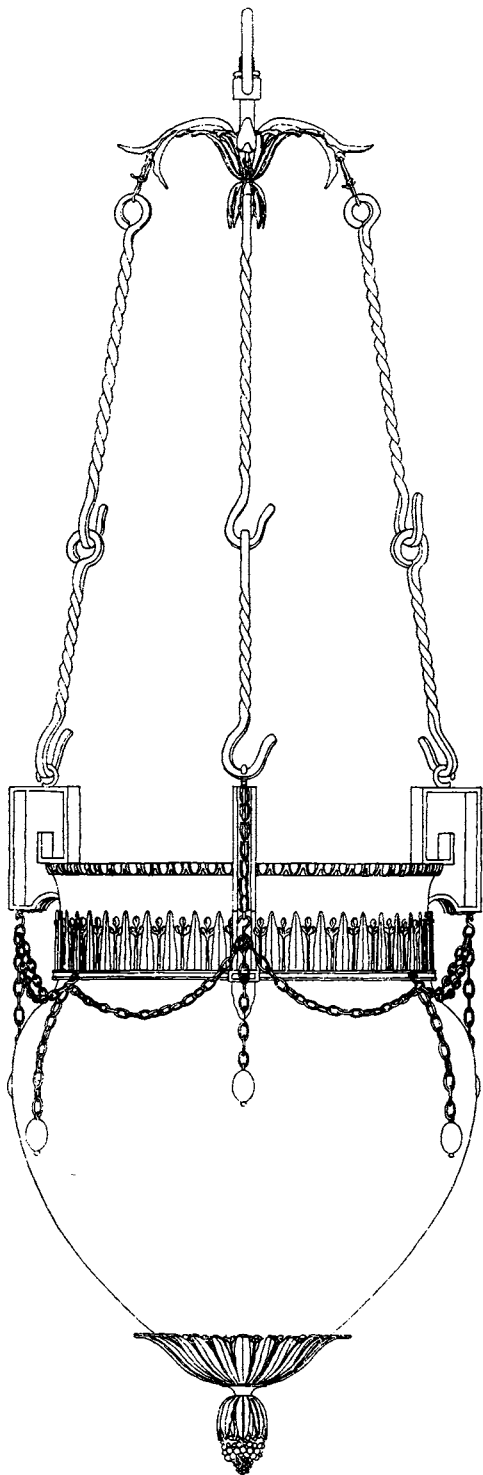
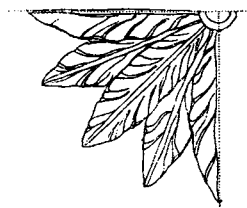
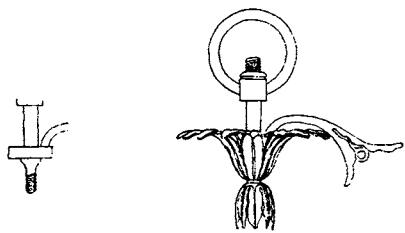

1 : 2

1 : 10

cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

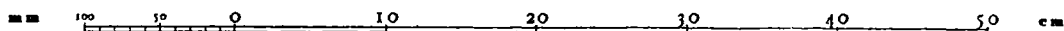

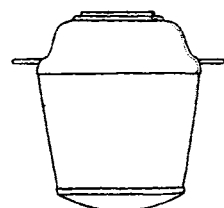
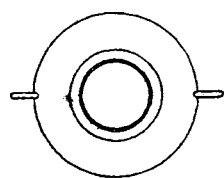
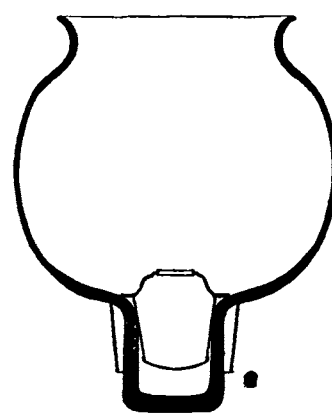
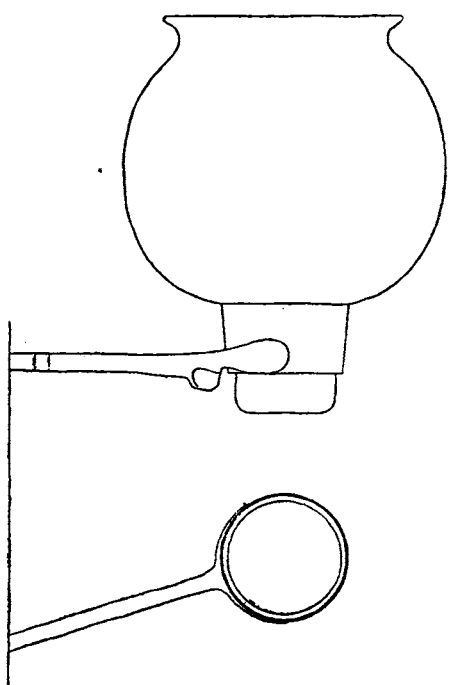

1 : 5

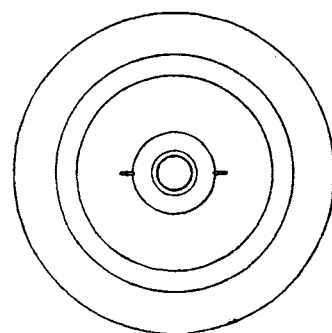
1 : 2

1 : 5

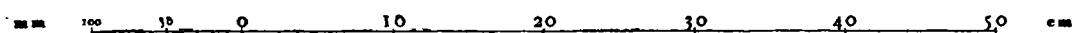

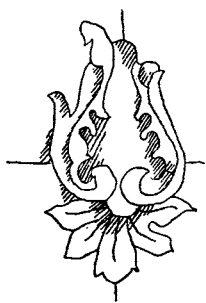
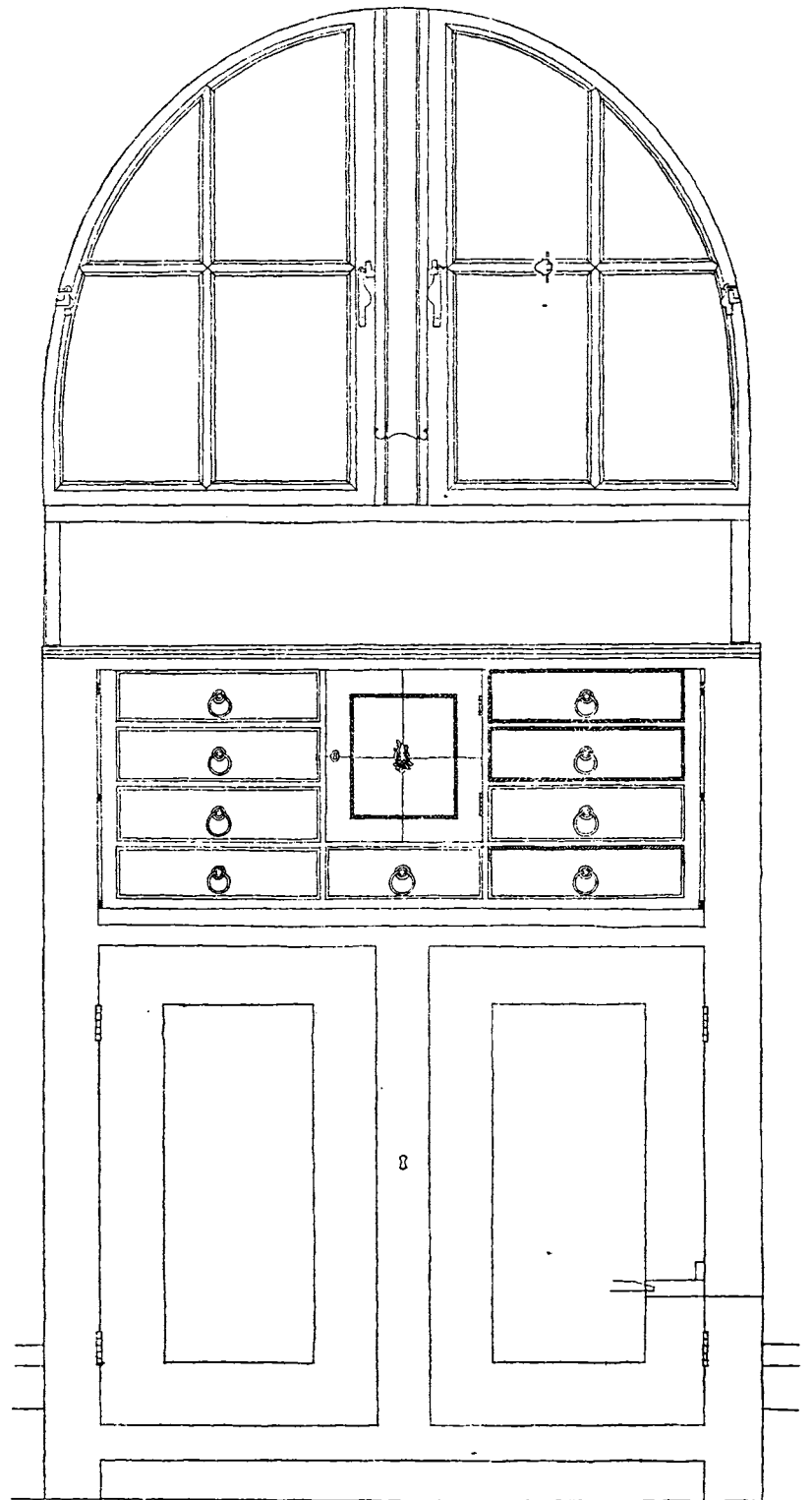
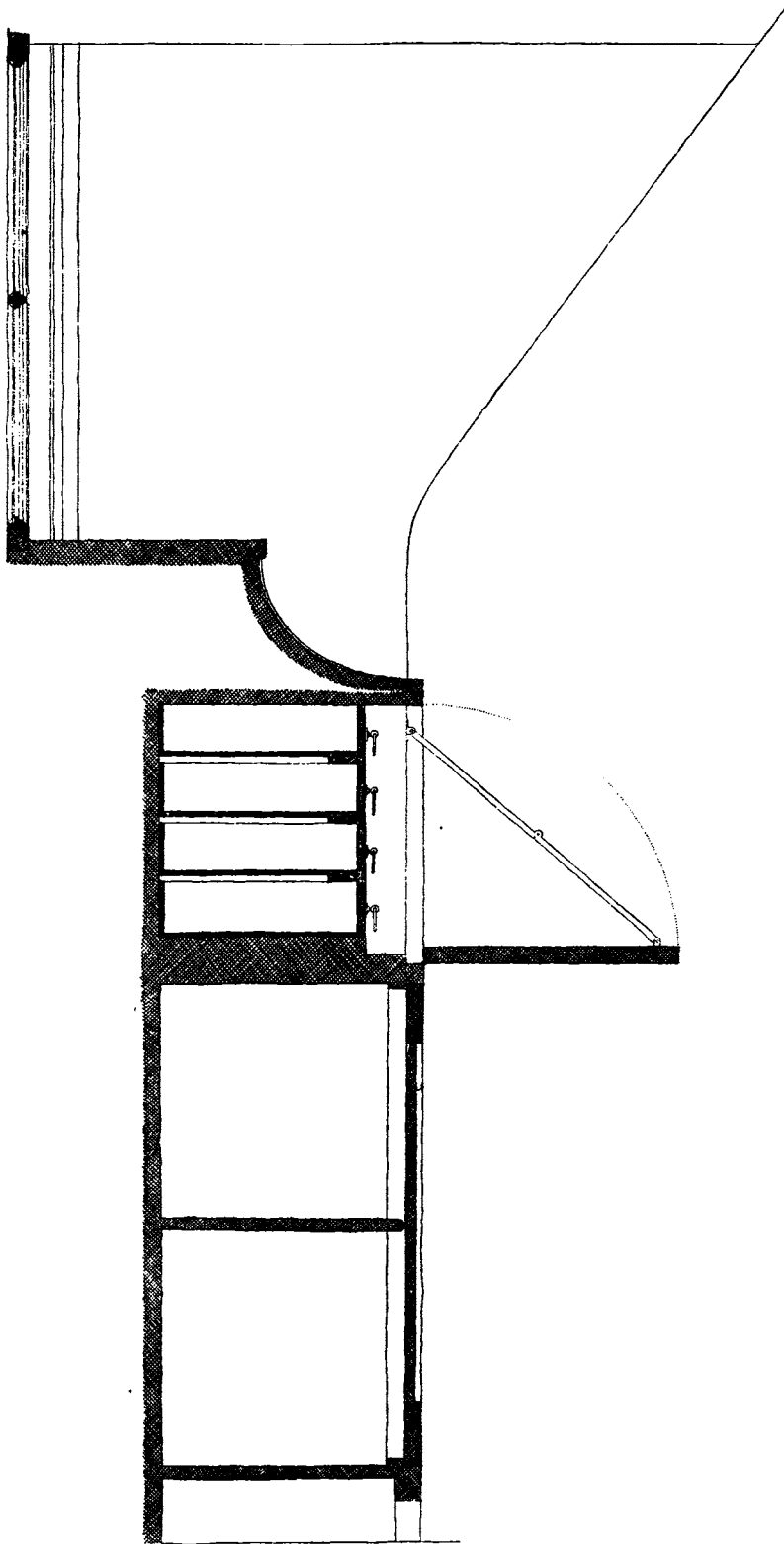
1 : 2

1 : 5

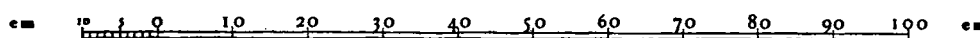

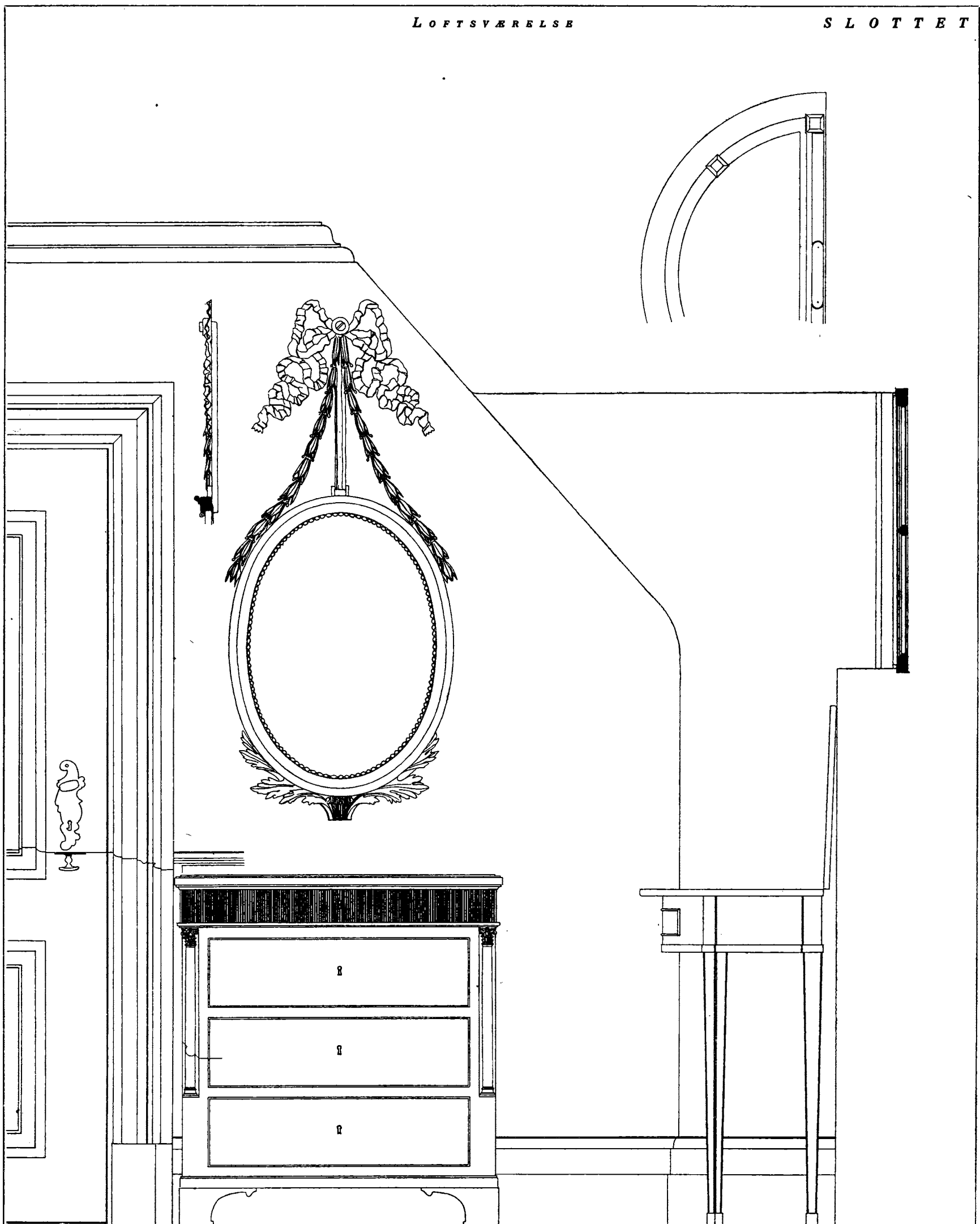
1 : 2

1 : 2

1 : 10

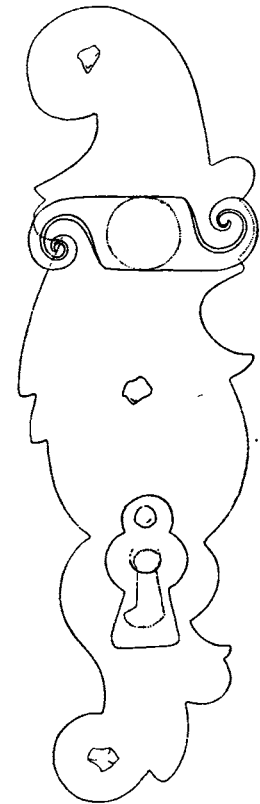
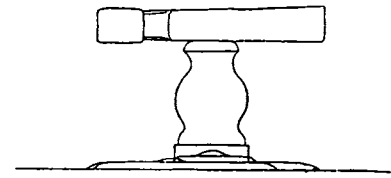
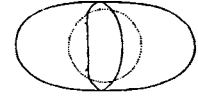
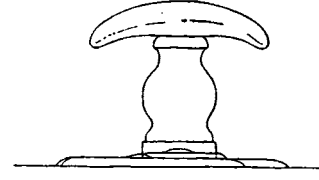
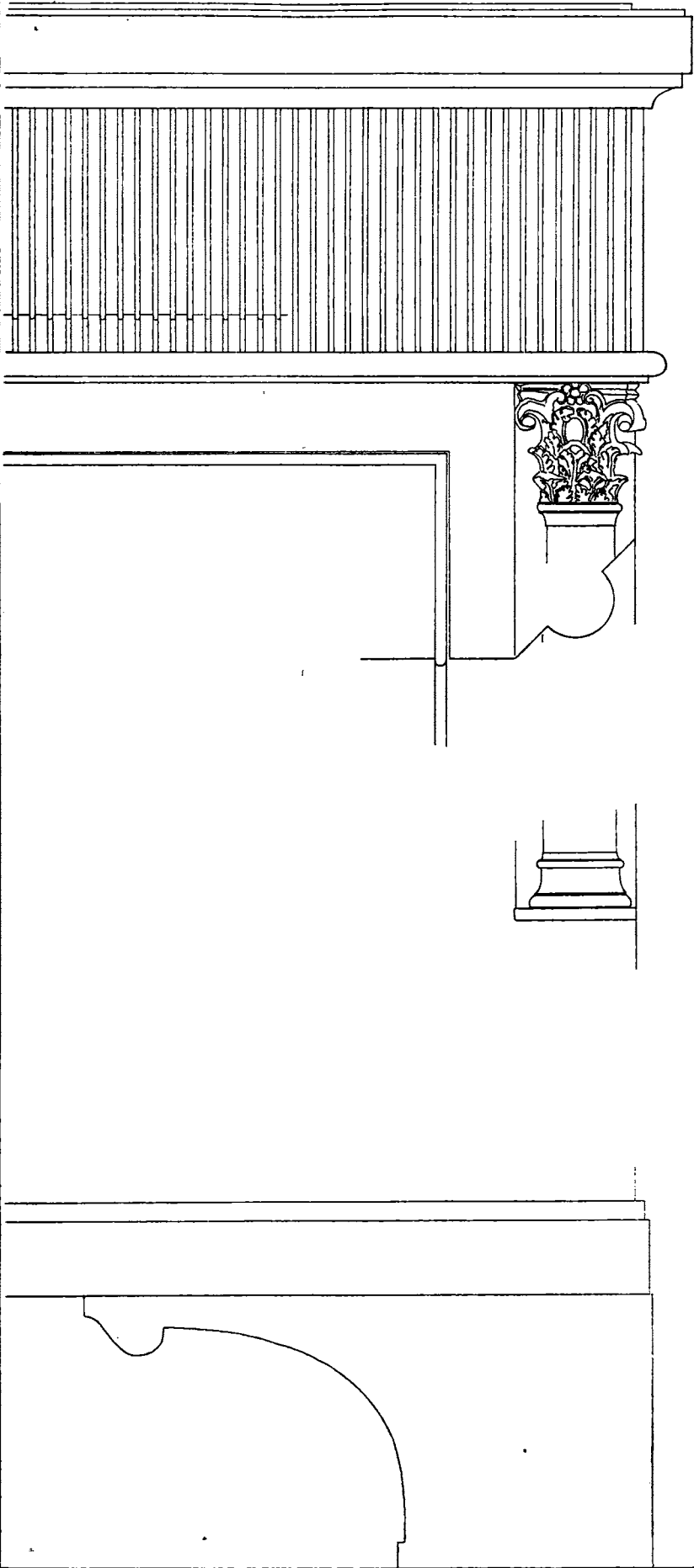

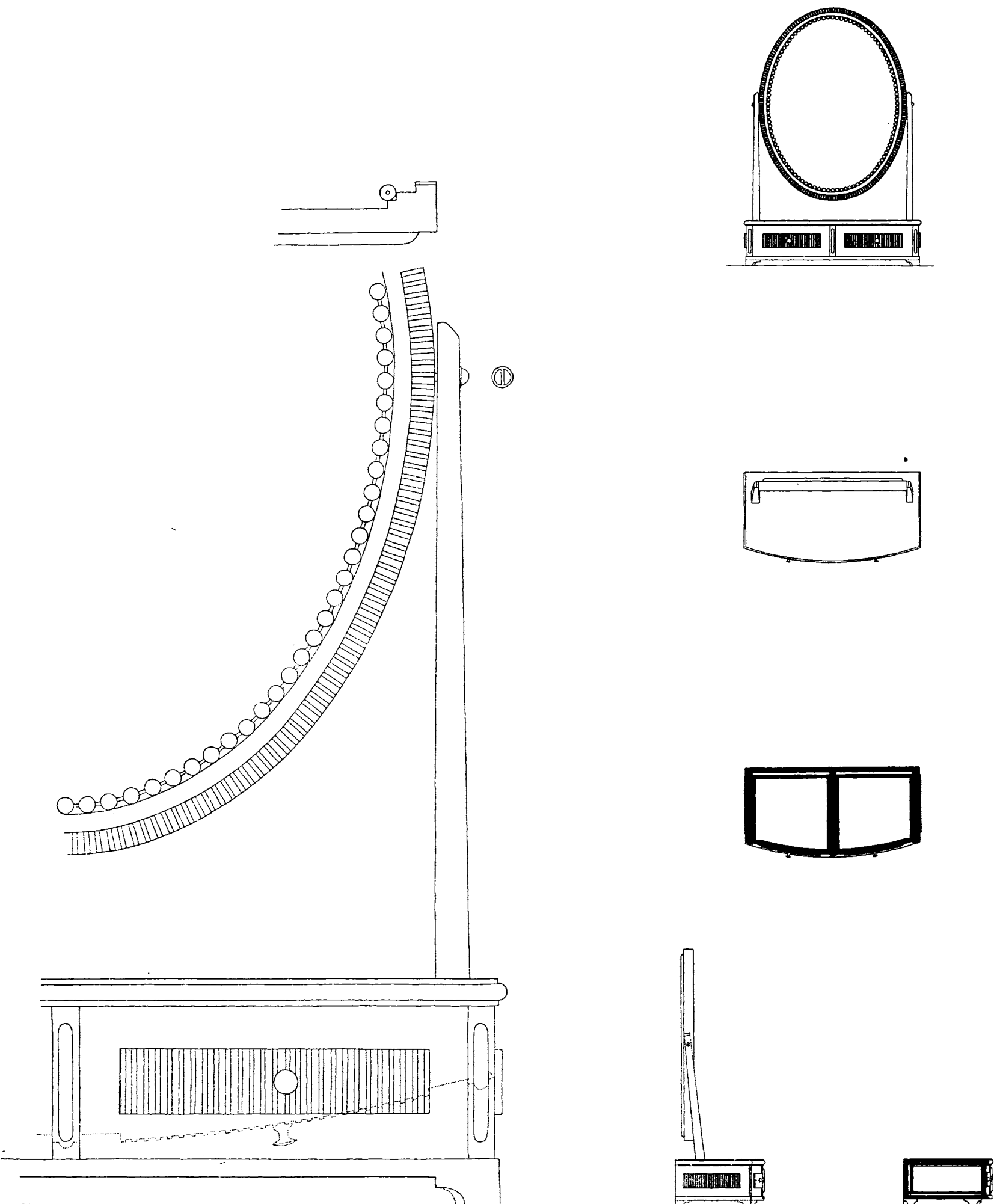

1:10

cm 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

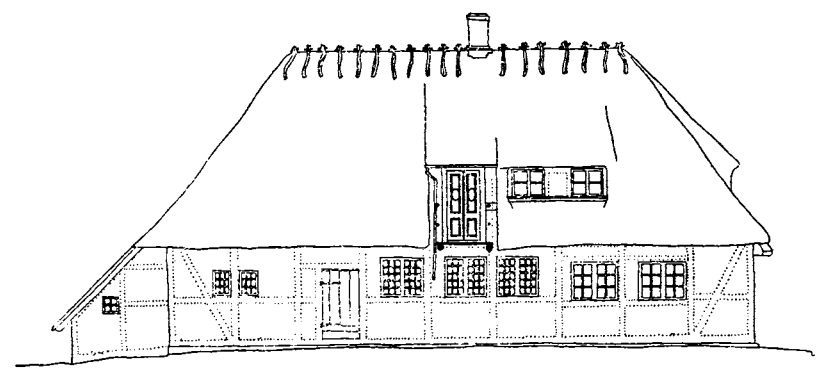
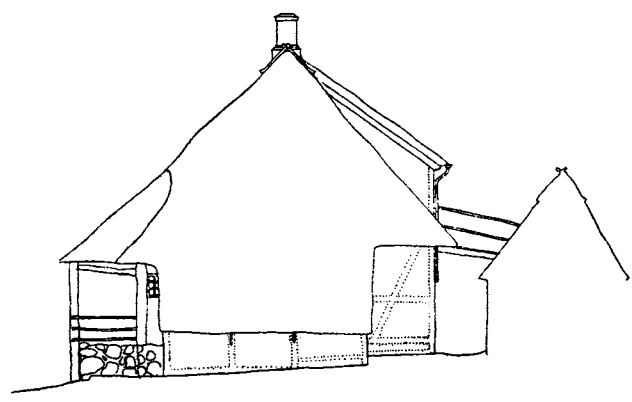
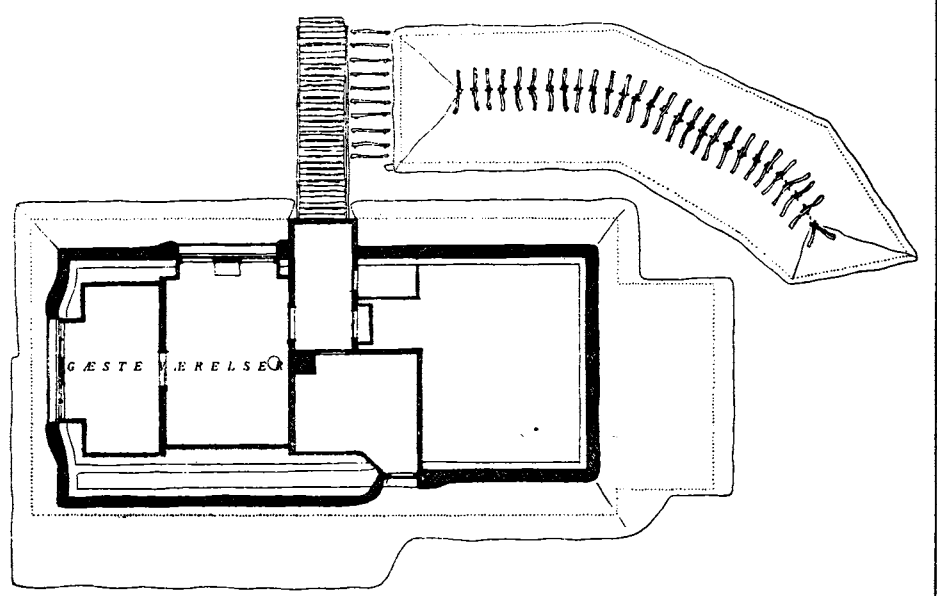
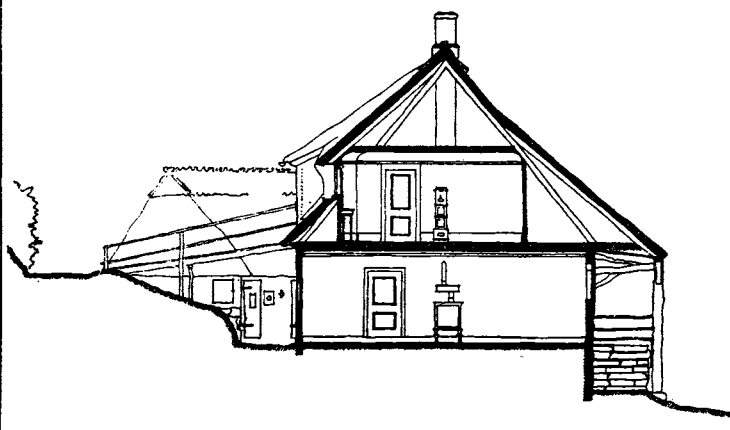
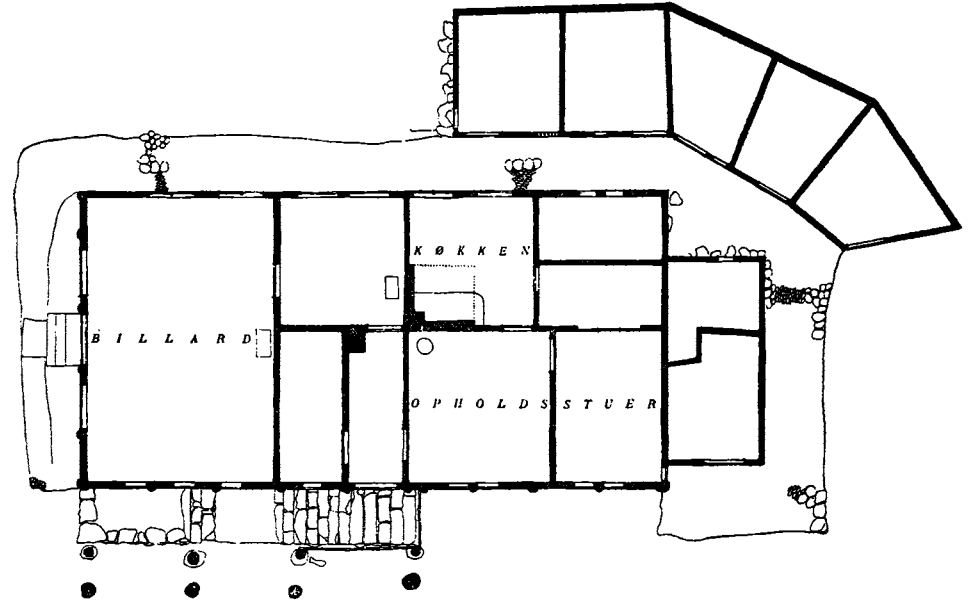
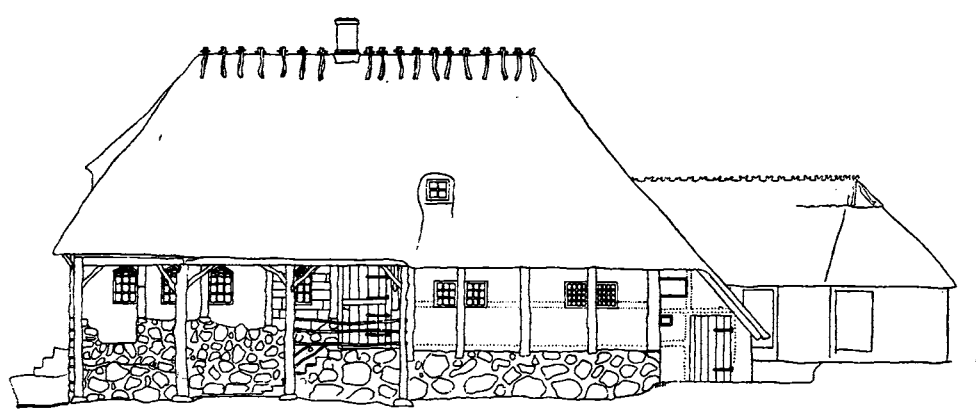

1 : 2

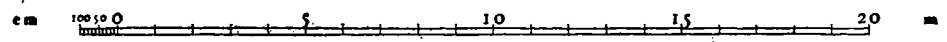
1 : 10

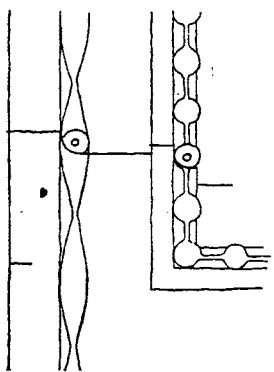
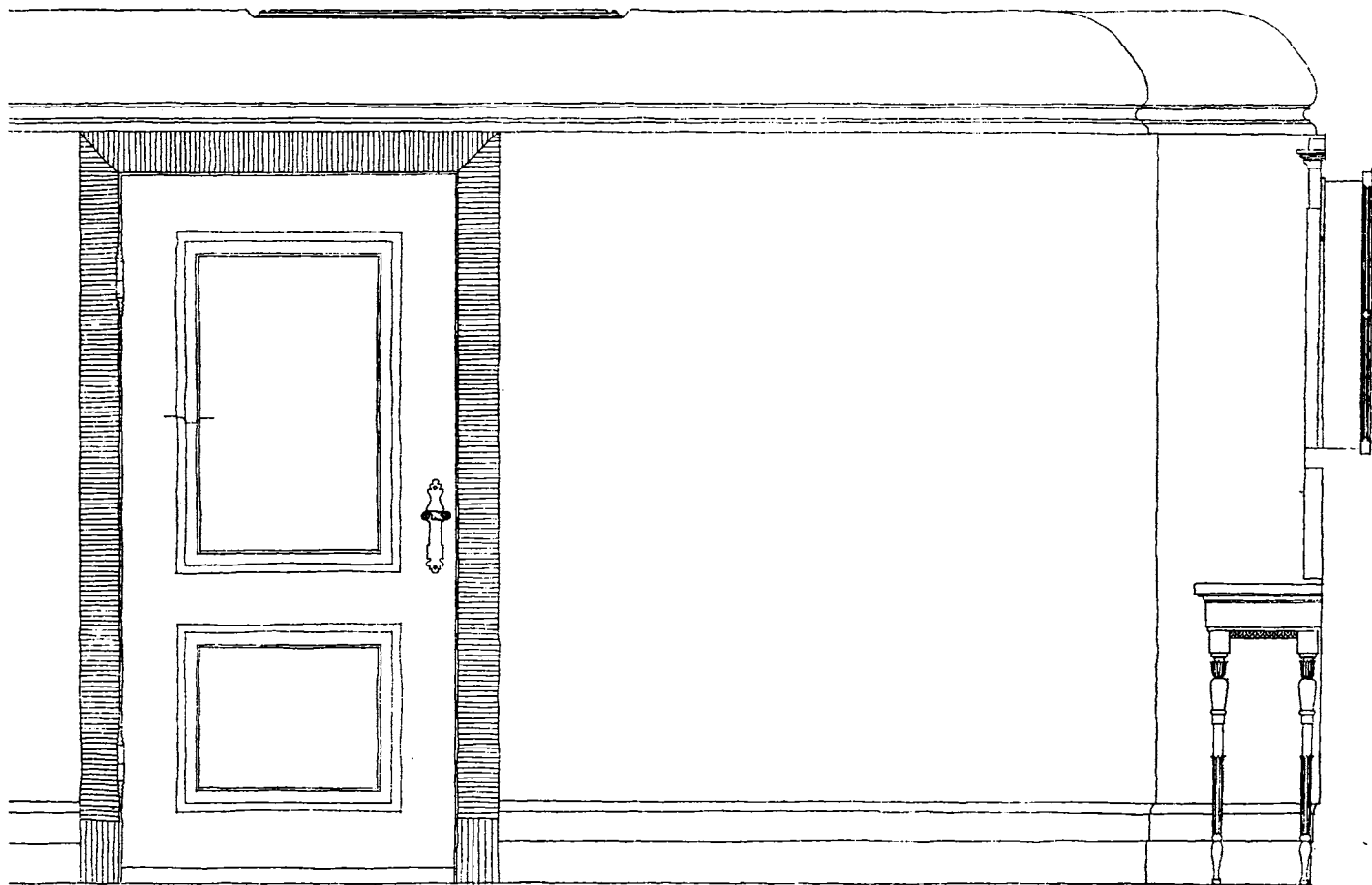
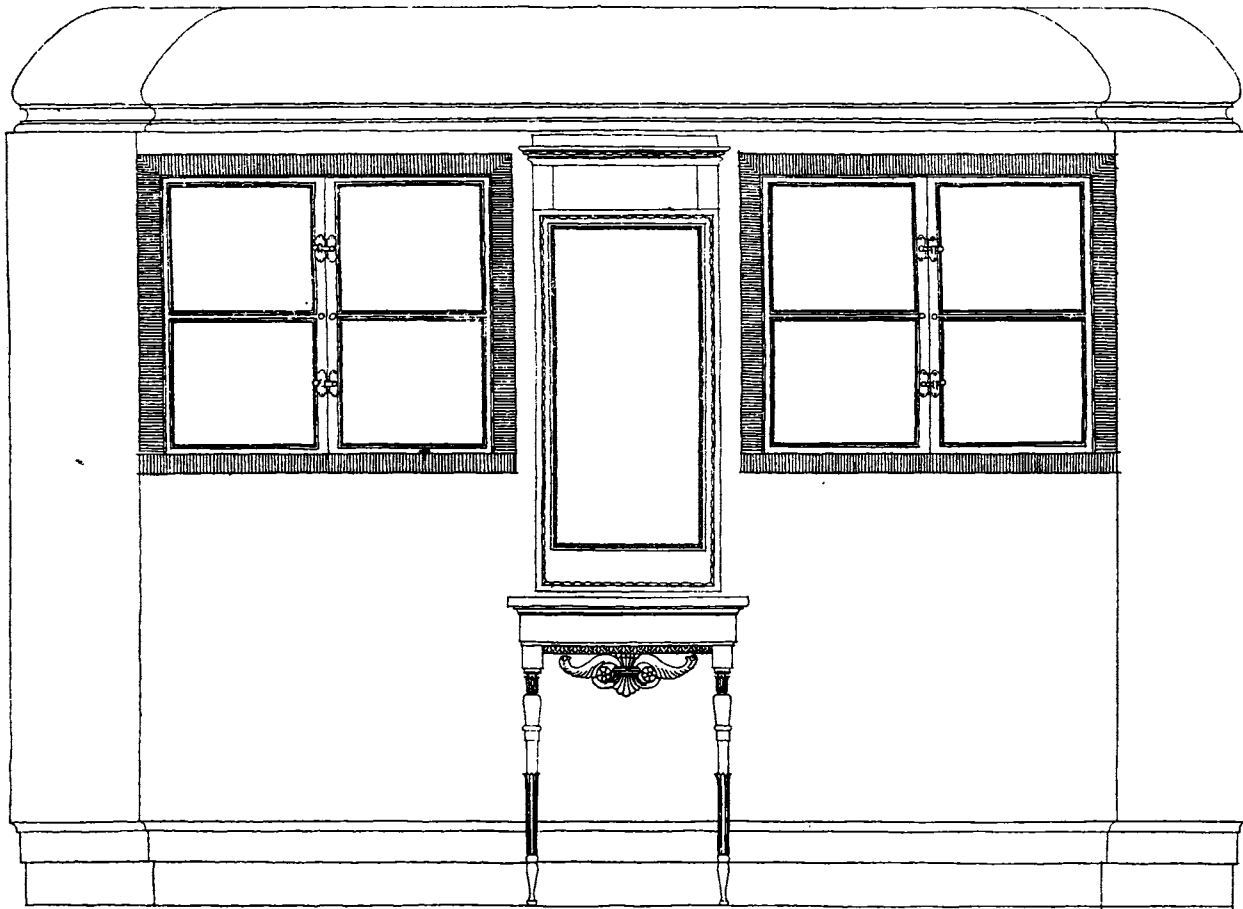
cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

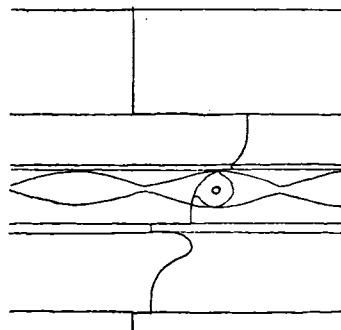

1:200

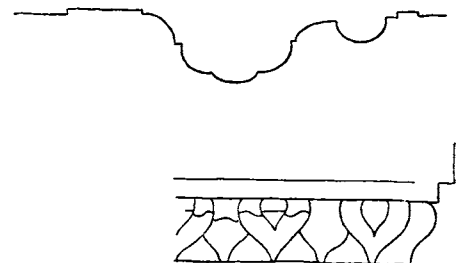

1 : 2

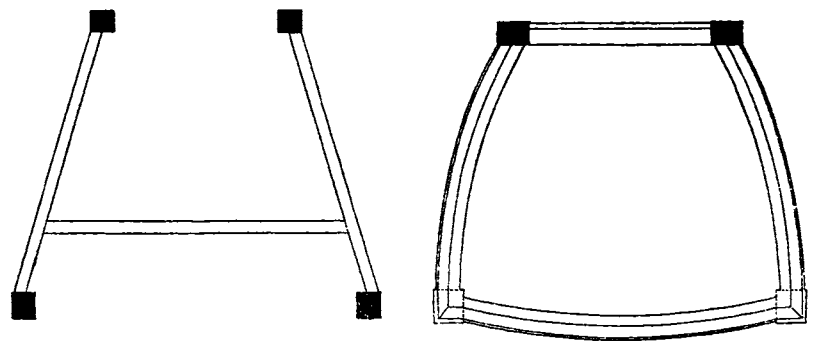
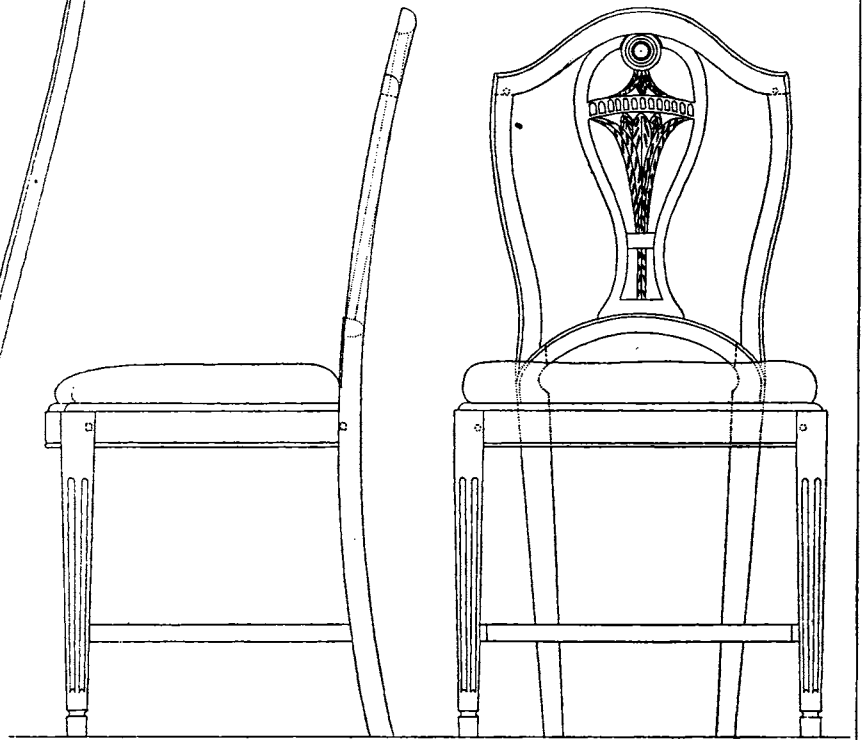
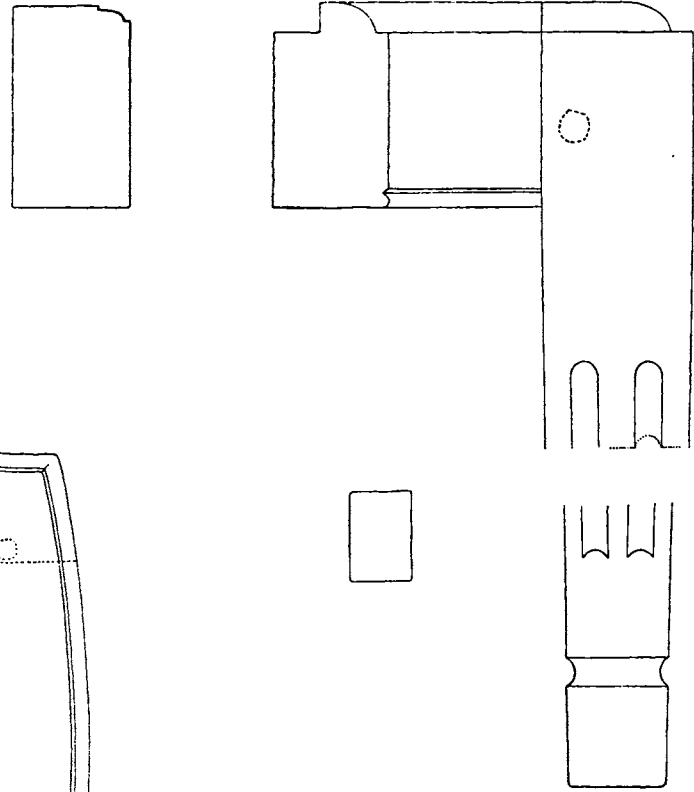
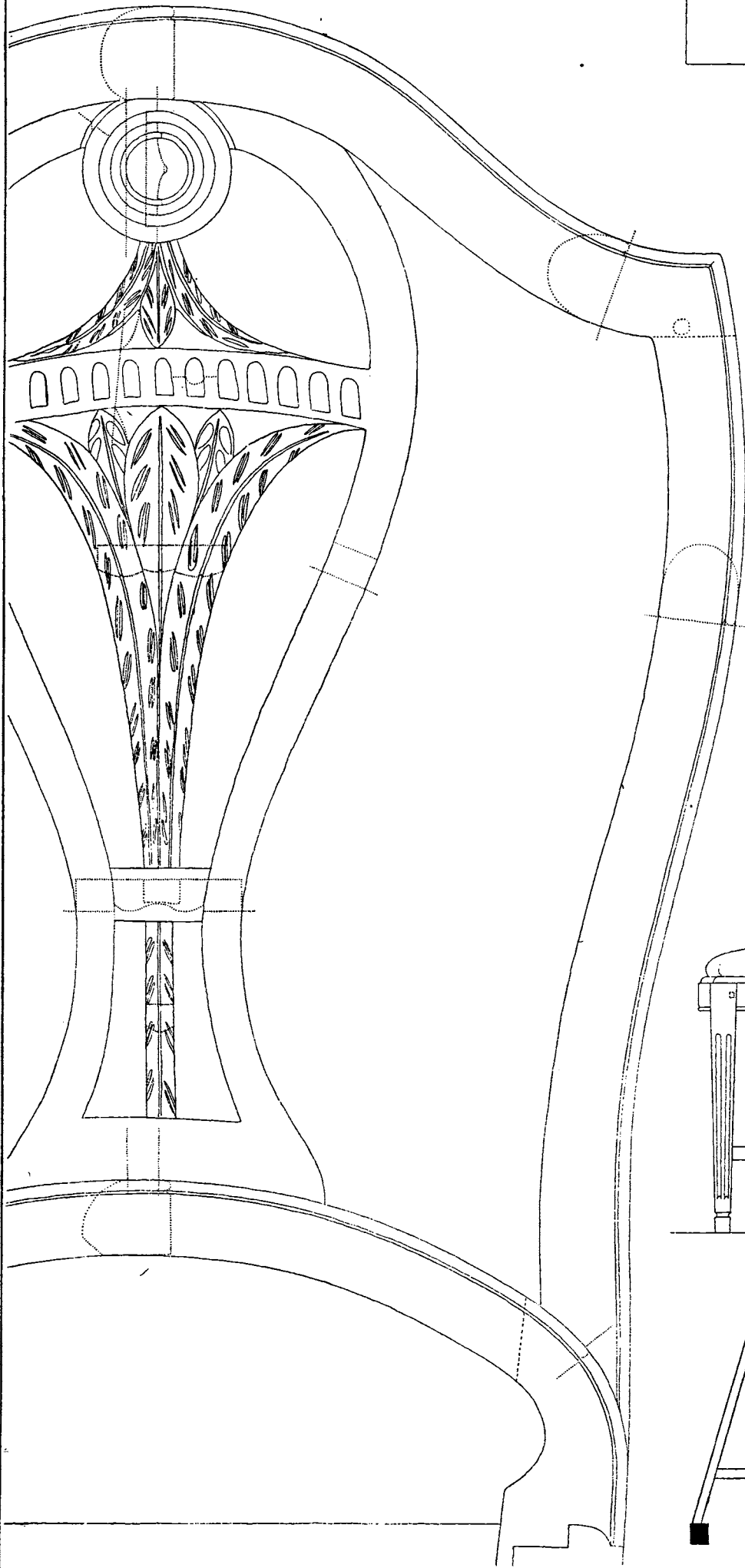

1 : 20

1 : 2

cm 10 10 50 100 150 200 cm

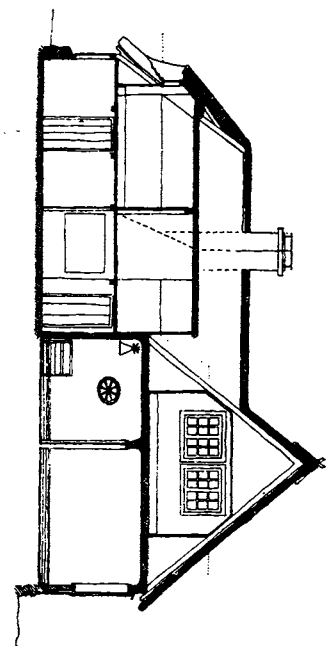
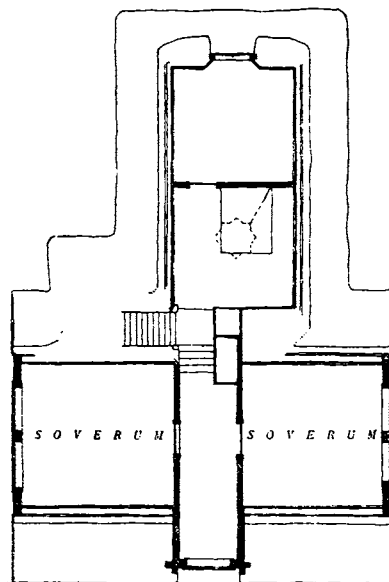
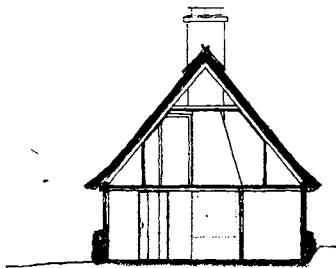
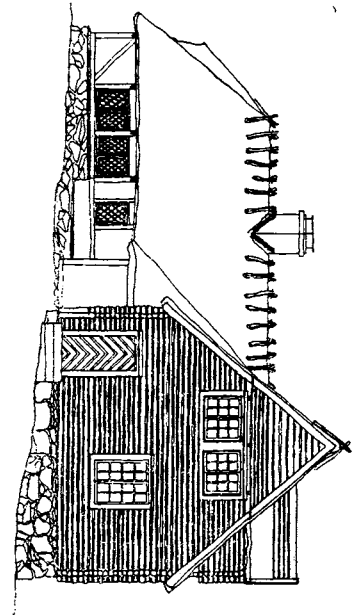
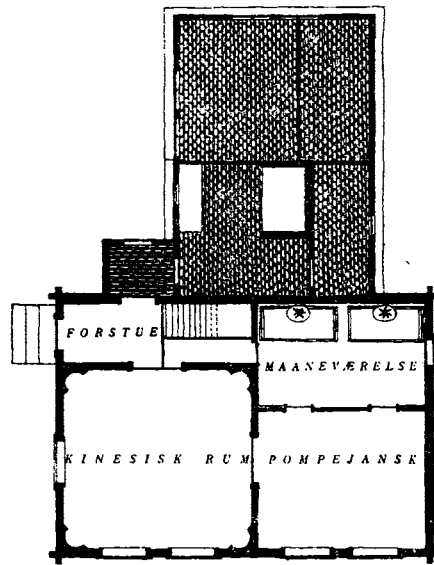
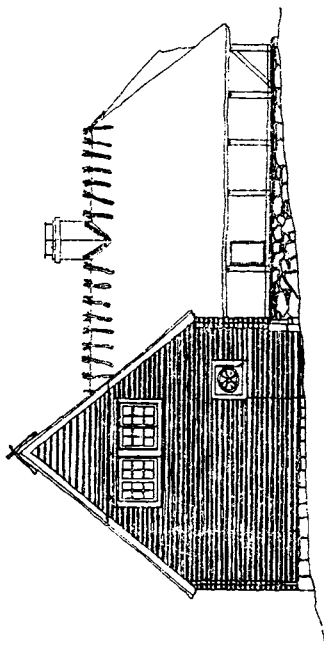
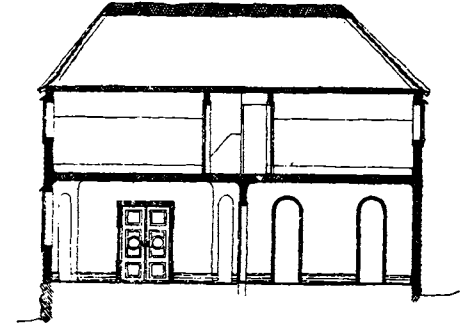
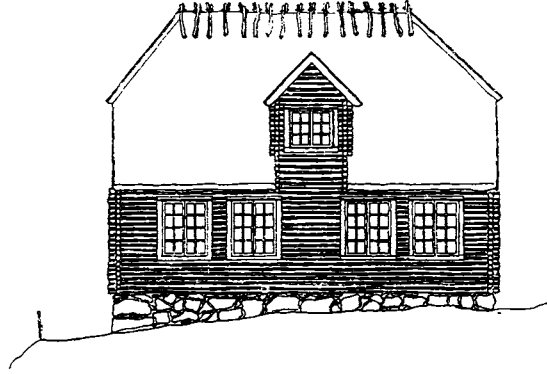
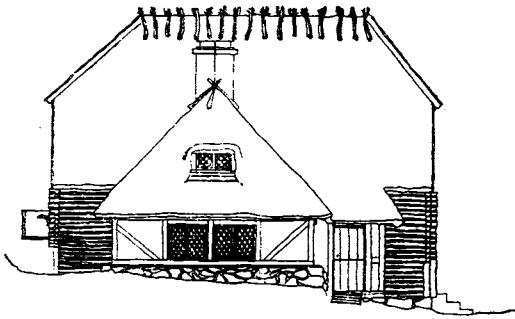

1 : 2

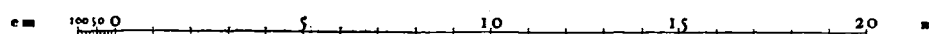
1 : 10

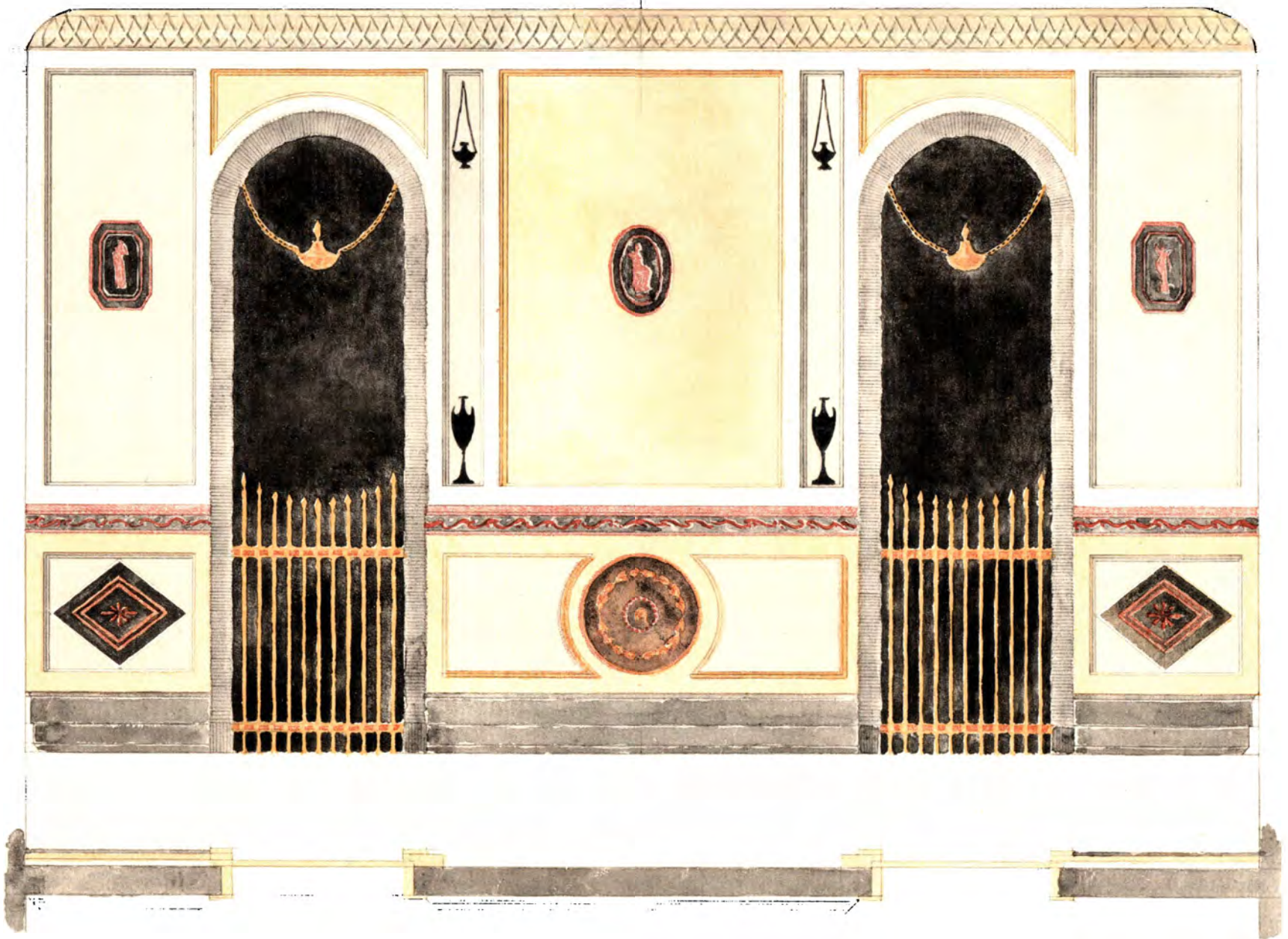
cm 10 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

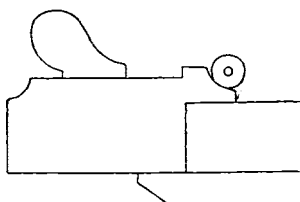
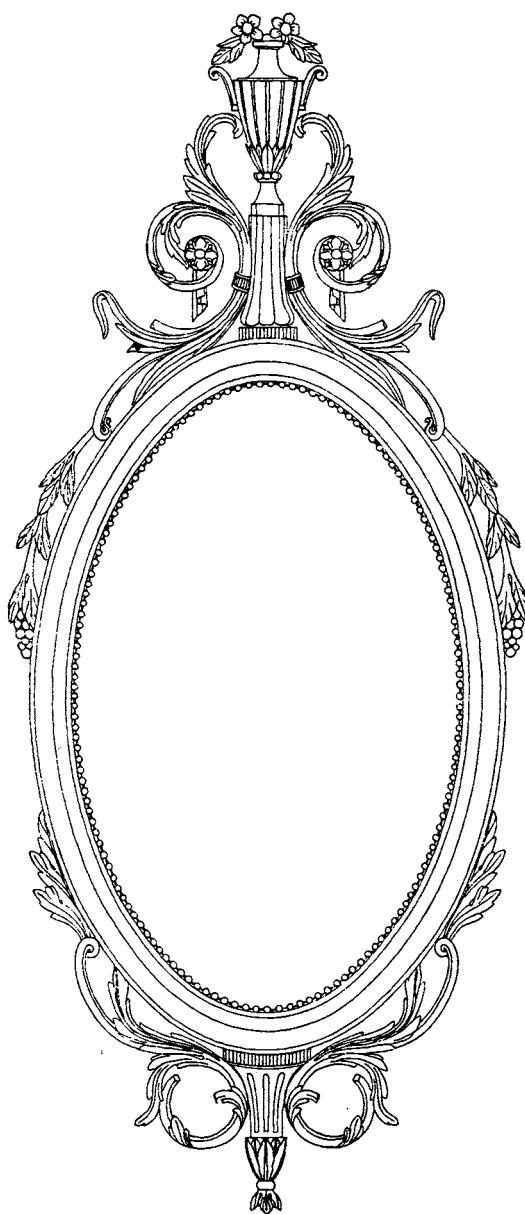
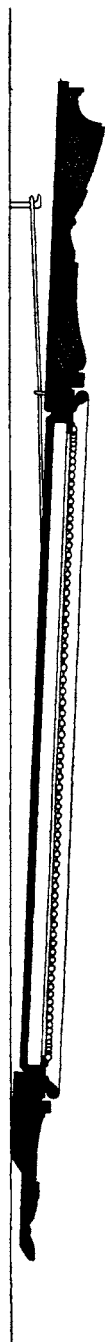

1:200

cm
0 50 100 150 200 cm
1:20

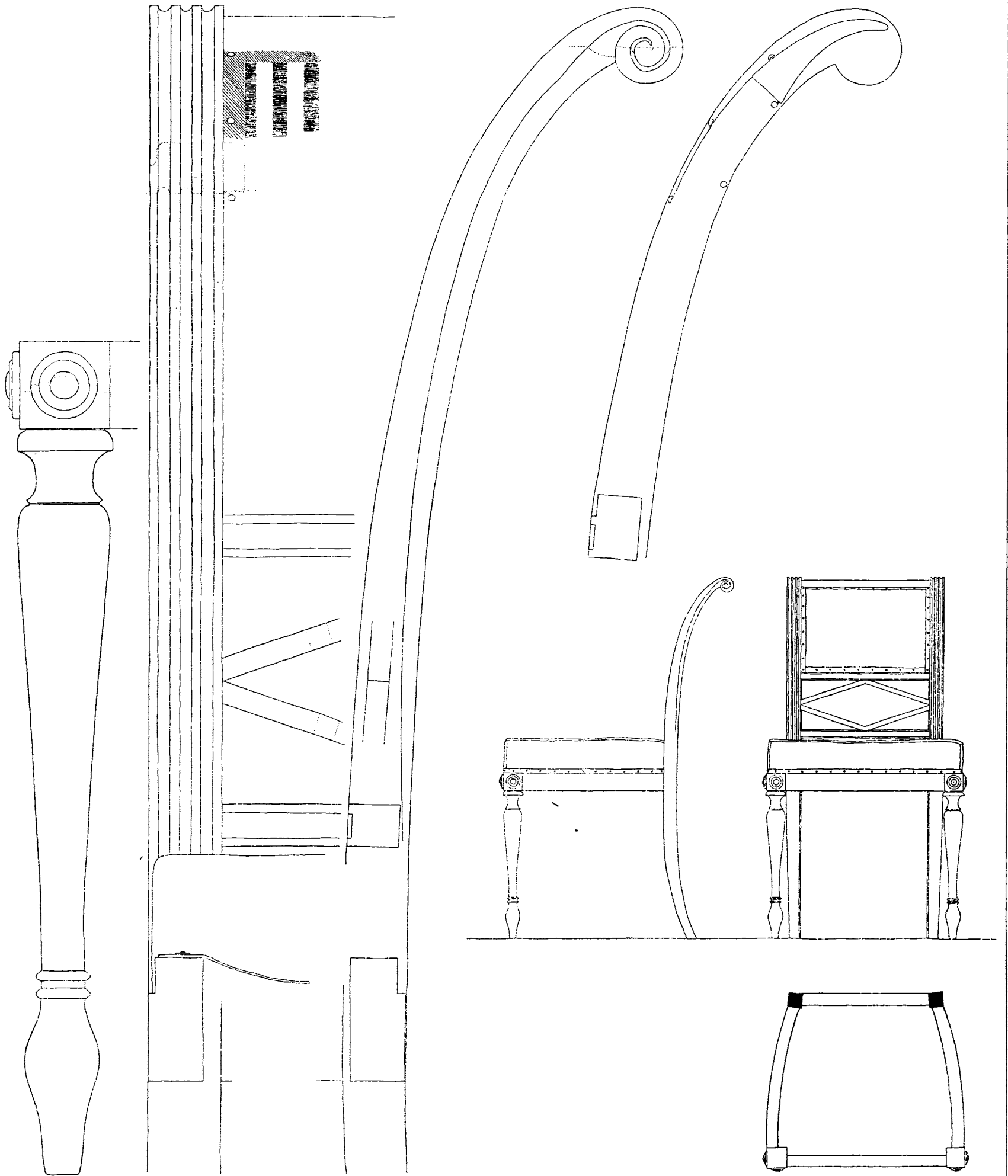

1 : 2

1 : 10

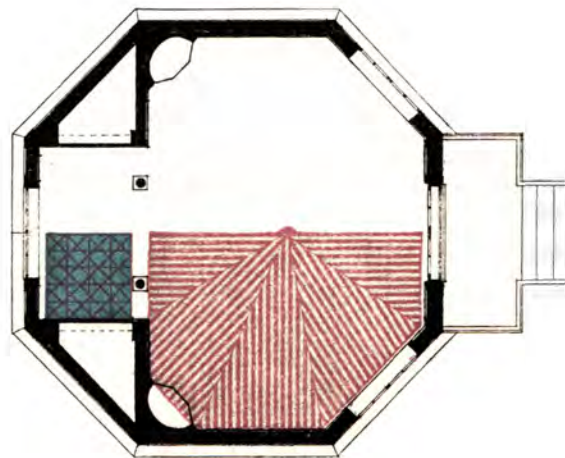
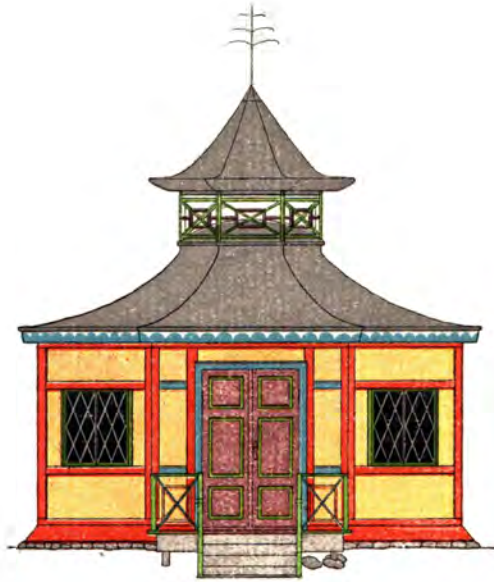

1 : 2

1 : 10

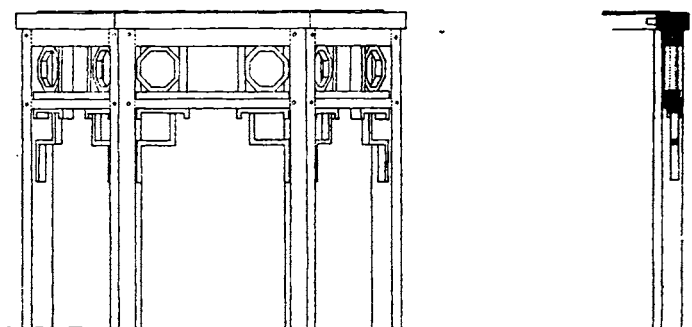
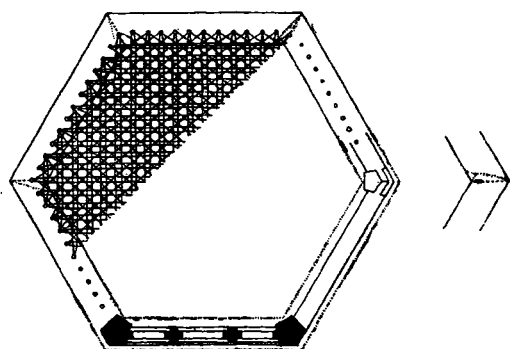
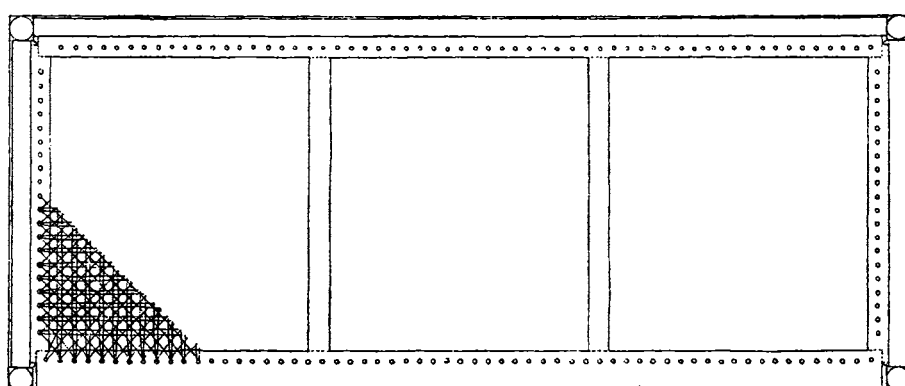
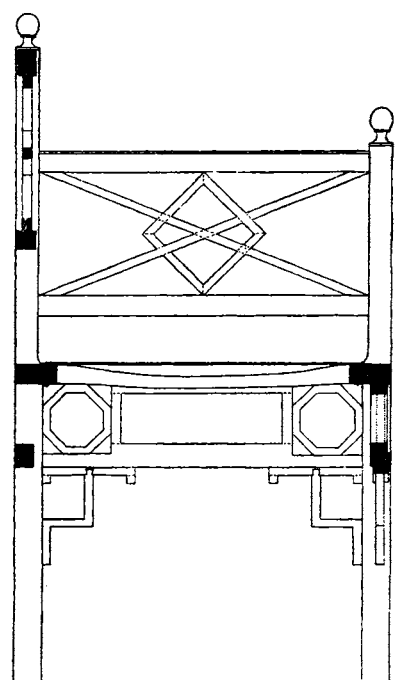
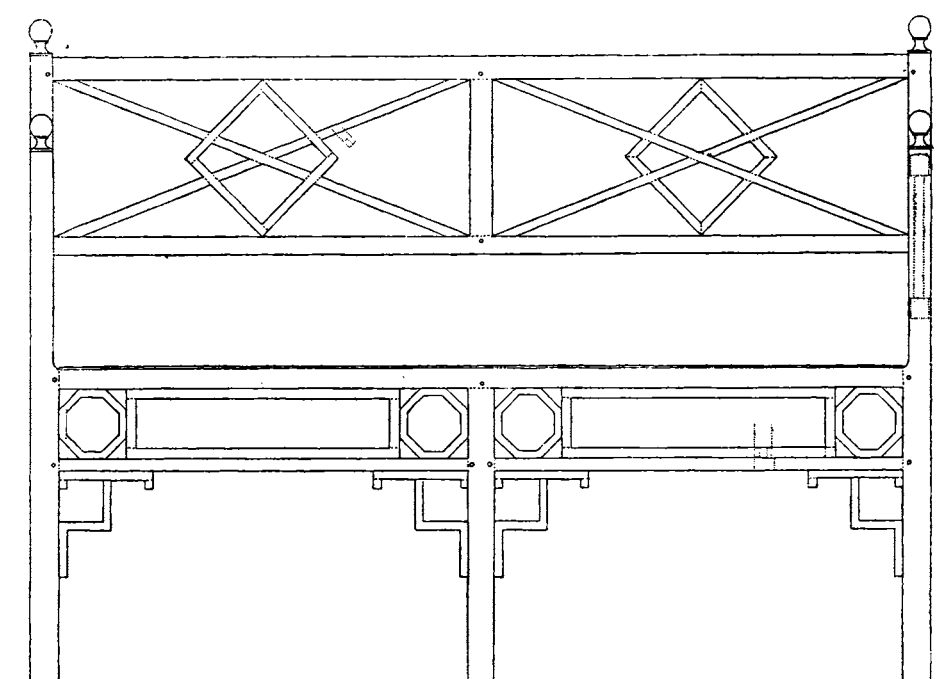
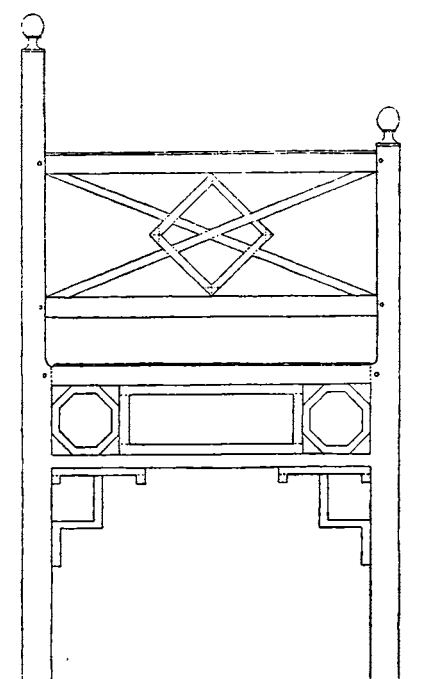
cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

TAVLE 50

1:100

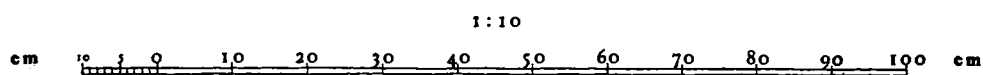
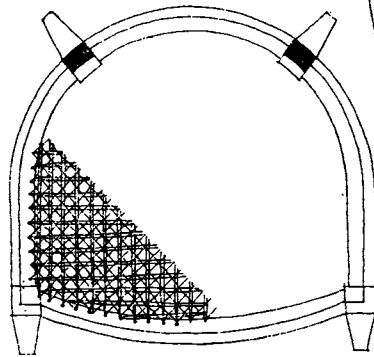
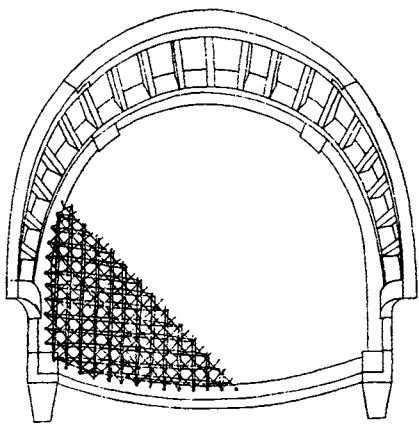
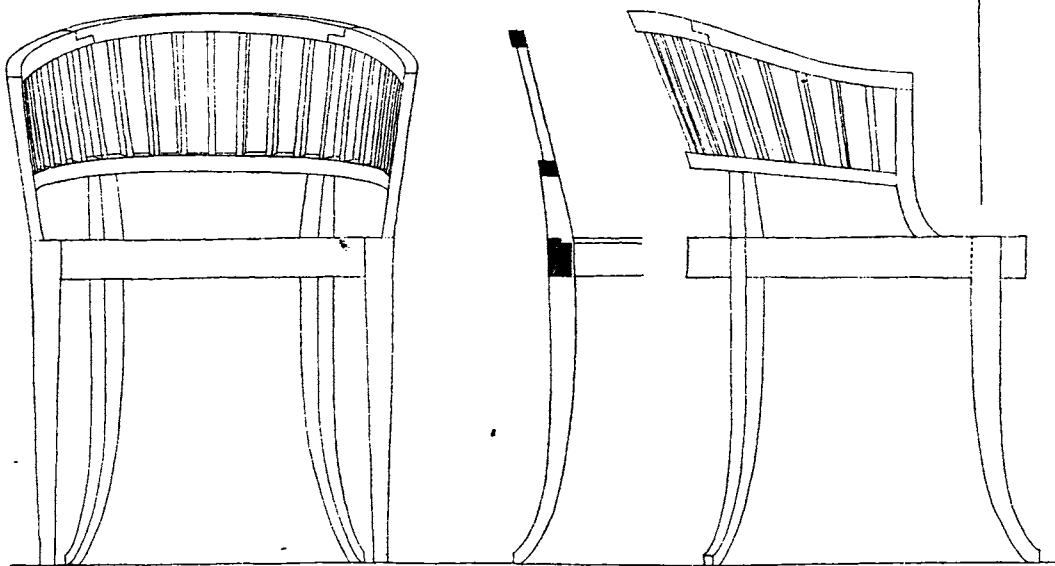
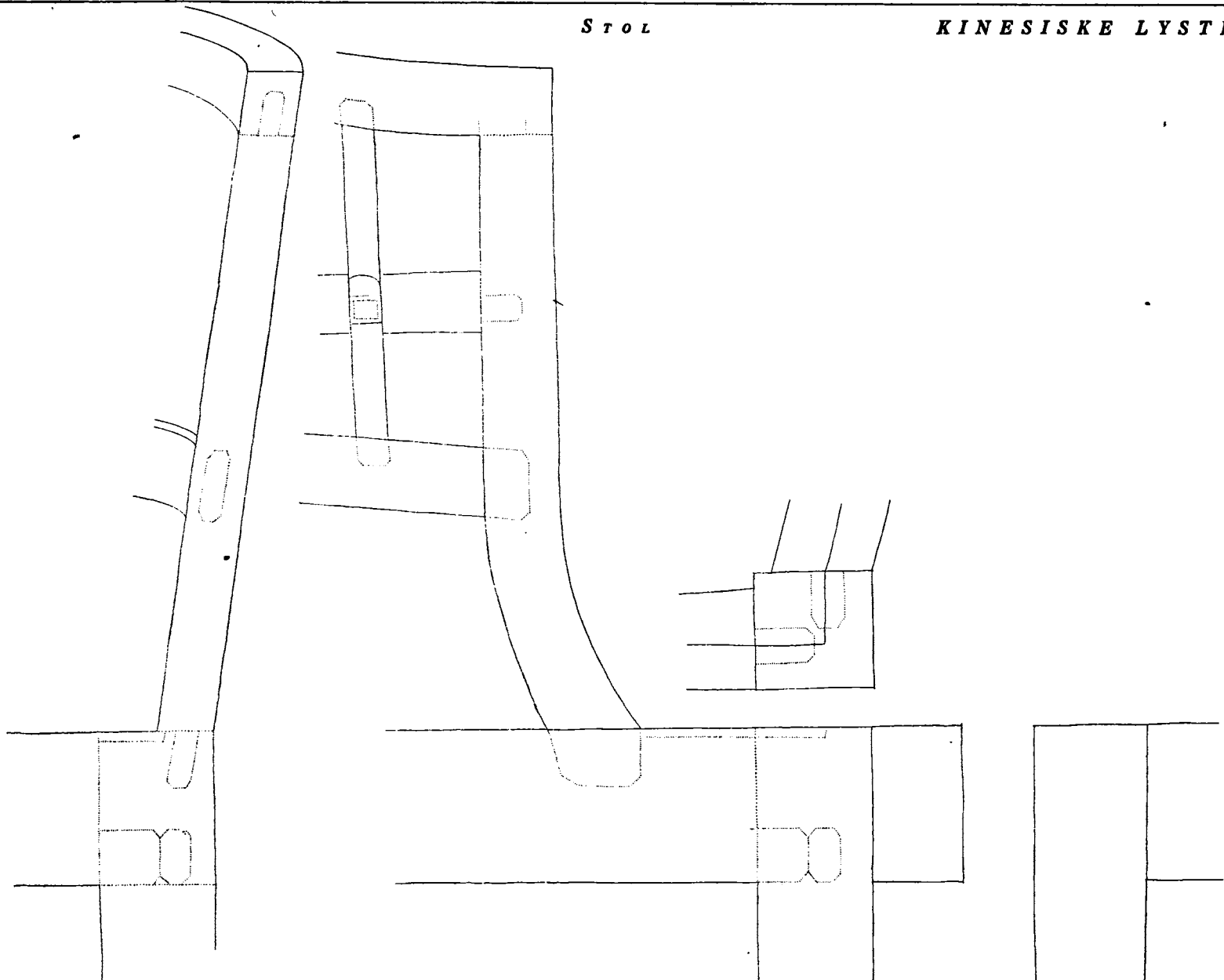

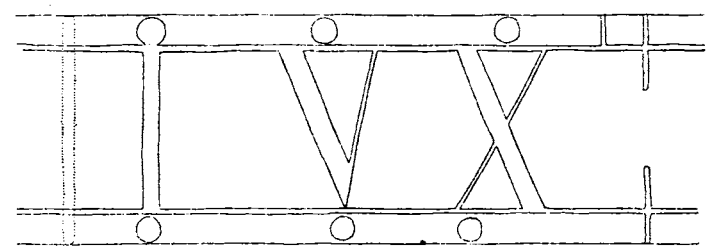
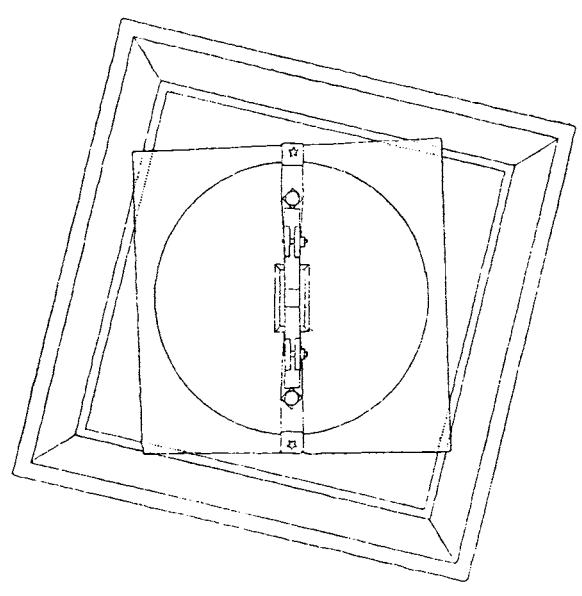
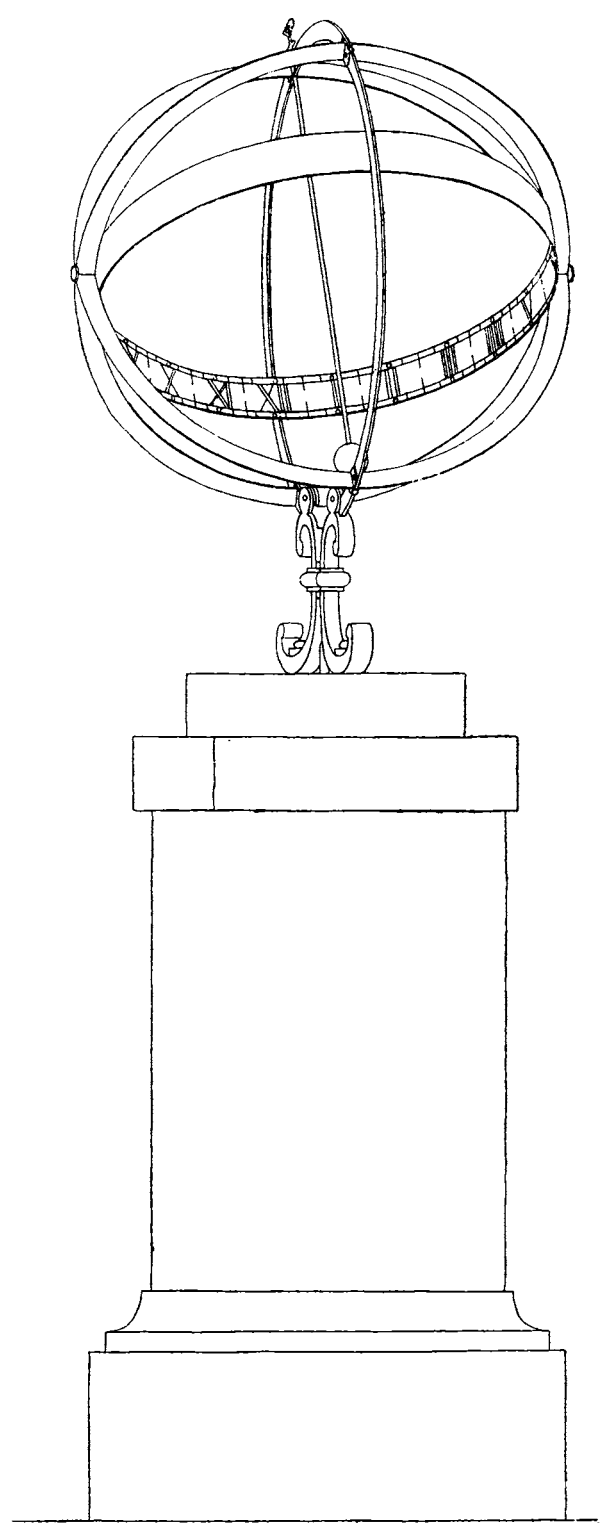
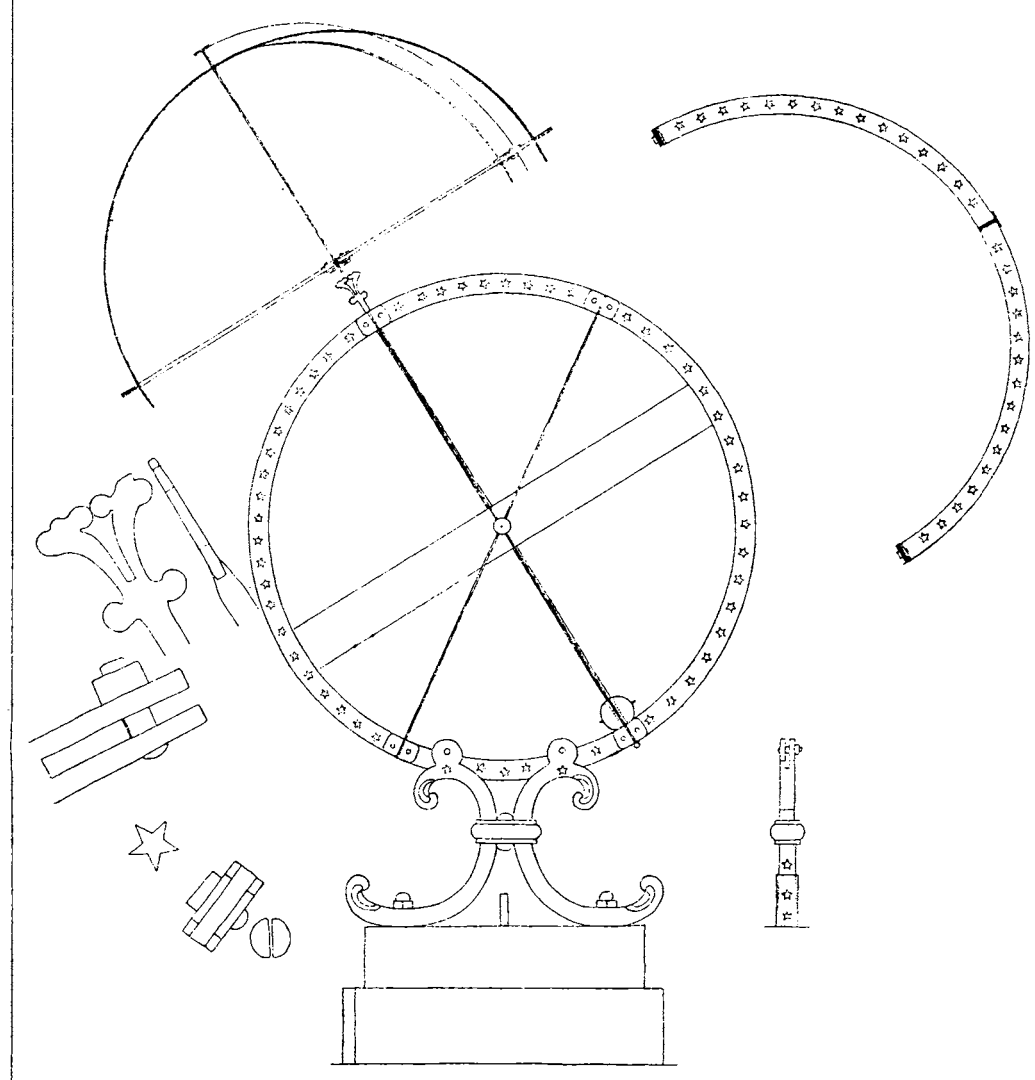

1:10

cm 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 cm

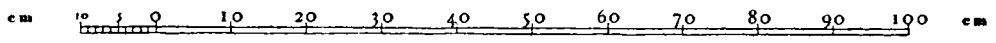

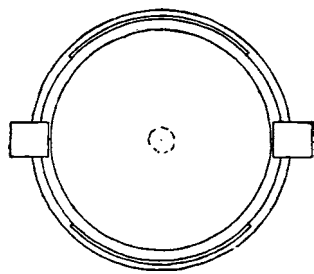
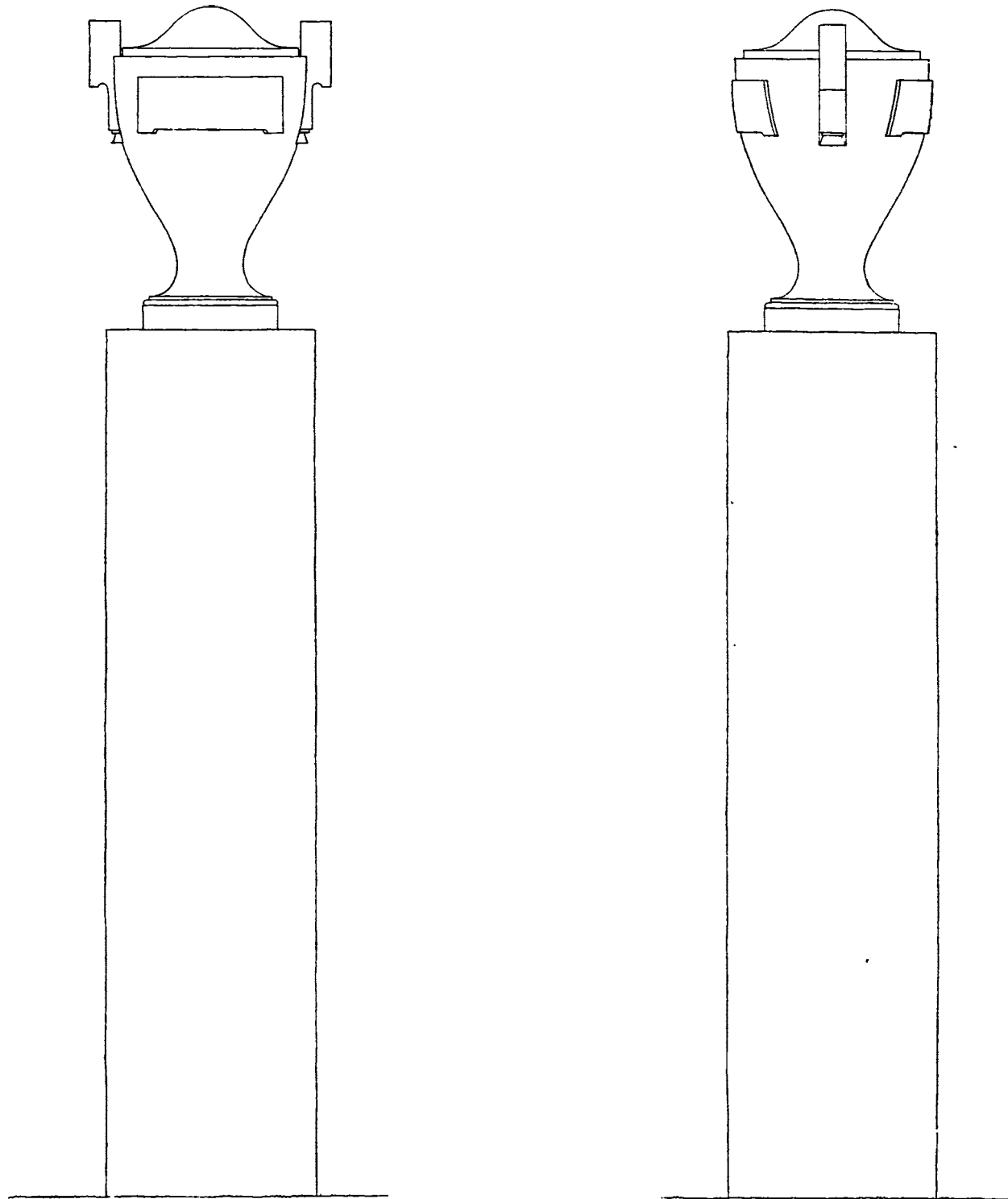

1 : 2

1 : 10

1:10

